

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра політології

Климончук Василь Йосифович

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

*Навчально-методичний посібник для студентів.
Напрямок підготовки 052 – «Політологія»*

УДК (321)
ББК 66
К-49

Климончук В.Й. Вступ до спеціальності: *Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 052 – «Політологія»*. – Івано-Франківськ: підприємець Голіней О.М. 2019. – 100 с.

Рецензенти:

Ю.О. Остапець – доктор політичних наук, професор, декан факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

М.Ф.Москалюк – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол №1 від 30 серпня 2019 року).

©Климончук В.Й., 2019
©ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019

Зміст

Вступ.....	4
Тематичний план.....	5
Навчальна програма курсу.....	7
Плани та методичні рекомендації до семінарських занять.....	56
Програмові вимоги до курсу.....	78
Короткий термінологічний словник.....	81
Рекомендована навчальна й додаткова література.....	90

Вступ

Вивчення політології як комплексної самостійної наукової дисципліни розпочинається зі «Вступу до спеціальності». Це базова навчальна дисципліна у плані підготовки політологів. Даний курс ознайомить студентів з основами політичної науки та її місцем серед галузей суспільного життя; узагальнює етапи розвитку світової та вітчизняної політичної думки; обґрунтовує процес інституціоналізації політології як навчальної дисципліни; допоможе розібратись у таких основоположних проблемах, як методологія політології, її понятійно-категоріальний апарат, основні методи, причини та особливості політологічного дослідження; розкриває роль та основні функції політології в суспільстві; загалом, дає студентам знання, необхідні для роботи з різноплановою політологічною літературою (пам'ятками світової політологічної думки, монографіями, науковими статтями, довідниками, словниками) для підготовки до практичних занять і наукової роботи загалом. В основному курс побудований на знайомстві з понятійним апаратом та інструментарієм політологічного дослідження та пропонує детальне знайомство з головними проблемами політичної науки.

Мета і завдання: ознайомити студентів з основами політичної науки та її місцем серед галузей суспільного життя; узагальнити етапи розвитку світової та вітчизняної політичної думки; обґрунтувати процес інституціоналізації політології як навчальної дисципліни; допомогти розібратись у таких основоположних проблемах, як методологія політології, її понятійно-категоріальний апарат, основні методи, причини та особливості політологічного дослідження; розкрити роль та основні функції політології в суспільстві; дати студентам знання, необхідні для роботи з різноплановою політологічною літературою (пам'ятками світової політологічної думки, монографіями, науковими статтями, довідниками, словниками) для наукової роботи загалом.

Тематичний план

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Лекції
1.	Місце політології серед галузей суспільного знання, її взаємозв'язок з іншими науками	2
2.	Методологія та основні категорії політології. Понятійно-категоріальний апарат політології	2
3.	Генеza політичної думки	2
4.	Вітчизняна політологія: проблеми і перспективи розвитку	2
5.	Методи політичних досліджень	2
6.	Політологія і суспільне життя. Професія політолога	2
7.	Політична влада як провідна категорія політології	2
8.	Теорії політичної влади	2
9.	Держава, як основний політичний інститут	2
10.	Політична система суспільства	2
11.	Еволюція поняття «політична система»	2
12.	Громадянське суспільство, як складова політичної науки	2
13.	Ціннісний вимір політики	2
14.	Персоналізований вимір політики	2
15.	Глобальний вимір політики	2
	Разом	30

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Місце політології серед галузей суспільного знання, її взаємозв'язок з іншими науками	2
2.	Політологія як наука та навчальна дисципліна	2
3.	Генеza політичної думки	4
4.	Вітчизняна політологія : проблеми і перспективи розвитку	2
5.	Методологія та основні категорії політології. Достовірність політичного знання	2

6.	Політологія і суспільне життя. Професія політолога	2
7.	Політична влада як провідна категорія політології . Теорії політичної влади	4
8.	Політична система суспільства. Еволюція поняття «політична система»	4
9.	Громадянське суспільство та аспекти ціннісного виміру політики	4
10.	Політична суб'єктність особи	2
11.	Міжнародні аспекти політики	2
	Разом	30

Навчальна програма курсу

Тема 1. Місце політології серед галузей суспільного знання, її взаємодія з іншими науками (2год)

Наука у вузькому, специфічному розумінні є впорядкованою системою знань, що функціонує з метою отримання нового знання.

Поняття «наука», - відзначається у філософській енциклопедії, застосовується для означення як процесу вироблення наукових знань, так і усієї системи перевірених практикою знань, які є об'єктивною істиною... Слово «наука» буквально означає знання. Ширше визначення сутності науки знаходимо в енциклопедичному словнику: «Наука - сфера людської діяльності, функція якої - вироблення і теоретична систематизація об'єктивних знань про діяльність; одна із форм суспільної свідомості; включає як діяльність з отримання нового знання, так і її результат - суму знань, які лежать в основі наукової картини світу. Безпосередня мета науки - опис, пояснення і передбачення процесів і явищ дійсності, що складають предмет її вивчення на основі відкритих нею законів». Аналіз вище запропонованих дефініцій дозволяє стверджувати, що науку можна визначити як діяльність, що характеризується трьома властивостями: вона є пошуком розуміння, тобто почуття, що задовольняє пояснення певного аспекту реальності; розуміння досягається шляхом формулювання загальних законів або принципів - законів, які застосовуються до можливо більш широкого класу явищ; закони або принципи можуть бути перевірені експериментально. Коментуючи таке визначення науки слід назвати наступні суттєві моменти.

По-перше, пошук розуміння, вияв внутрішніх закономірностей реальності - основна мета науки;

По-друге, розуміння, яке ми очікуємо від науки, виражається у вигляді законів або принципів, які дозволяють передбачити, що відбудеться і пояснити його причину;

По-третє, відмінна риса та особливість науки полягає в необхідності експериментально перевіряти наші пояснення.

Наукове знання і наукова діяльність значною мірою залежать від суспільства, від різних об'єктивно - соціальних і суб'єктивно - психологічних факторів. Це також стосується знань про суспільство, про людей, про різноманітні форми людської взаємодії. Відомо, що ці знання найбільше зачіпають людські інтереси, а, отже, і залежать від останніх.

У літературі, присвяченій історії науки і загальним проблемам її природи і розвитку (філософія і методологія науки) поділяють науки на: природничі, соціальні і гуманітарні. При цьому перші два види відрізняються швидше за об'єктом (природа або суспільство), а не за пізнавальним принципом, способом пізнання, які використовуються. У суспільних науках для виявлення закономірностей суспільства існують свої власні теоретичні

методи вивчення і узагальнення, які відрізняються від прийнятих у природничих науках. Завдяки цьому між природничими і суспільними науками існує чітка межа, яка розділяє їх на дві самостійні галузі знань.

Інтуїція. Суспільна практика свідчить, що вчені, громадські і політичні діячі, полководці часто діють на основі інтуїції, яка може призвести до сприятливих для них ситуацій, виправдати їх припущення, але може виявитись і помилковою.

Традиція. Одним із найпереконливіших джерел отримання і передачі знань є традиція, бо саме в ній акумулюється мудрість віків.

Здоровий глузд (буденне знання, свідомість). Буденне знання формується в процесі повсякденного досвіду, буденного життя людей, безпосередньої практичної діяльності.

Наукове знання. Лише в останні два з половиною століття науковий метод став загально визнаним для отримання відповідей на питання, що виникли при взаємодії людей з навколишньою дійсністю.

Отже, основна відмінність наукового пізнання полягає в тому, що воно ґрунтується на доказах, які можна перевірити. Під доказами розуміють конкретні результати фактичних спостережень. Наукові методи є найбільш ефективним джерелом реального знання про поведінку людей і оточуючу їх дійсність, але наука не може відповісти на запитання про надприродні явища та інші питання. Основна властивість наукового знання полягає в тому, що всі висновки і гіпотези, отримані за допомогою наукового методу, можуть критикуватись і заперечуватись. Це приводить до того, що процес наукового пізнання є безкінечним і не можна встановити абсолютної істини. Всі наукові істини засновані на досвідних даних, які відповідають певному етапу розвитку людської думки. Тому вони постійно переглядаються новими доказами, новими дослідницькими даними.

Політологія (як впливає із самої назви) є наукою про політику, що є базовою і вихідною категорією політичної науки. Тому наукове розуміння політики - перша умова глибокого усвідомлення предмета політології, її змісту та особливостей.

Сучасне суспільство є політичним і відрізняється від традиційного двома головними ознаками: наявністю промислової індустрії, спрямованої на перетворення природи і індустрії соціальної, спрямованої на активне перетворення суспільних відносин. Останні і складають основу політики. Політичні ідеї як ніякі інші явища можуть об'єднувати суспільство для вирішення важливих завдань суспільного розвитку.

Світ політики є складним, багатоманітним і разом з тим мінливим суспільним і культурним явищем, яке неможливо розглянути за допомогою чітко окресленої схеми. Цим поняттям охоплюються такі категорії, як влада і владні відносини, державнополітична організація суспільства і весь комплекс її інститутів: державноправовий, партійний, виборчий, механізм прийняття рішень.

Тому функціонування політики розмежують за різними критеріями:

- за сферами суспільного життя (економічна, соціальна, культурна, національна, військова);
- за орієнтацією (внутрішня, зовнішня);
- за масштабами (міжнародна, світова, локальна, регіональна);
- за носіями й суб'єктами (політика держави, партії, руху, особи);
- за терміном дії (коротко-, середньо-, довгострокова).

Структурними і системними компонентами політики є: політичне панування і управління; конституційне закріплення влади; політичні відносини і поведінка; механізм правління в рамках різних державнополітичних систем; відносини людей з інститутами влади; механізми забезпечення єдності, життєздатності та безперервного функціонування суспільства; політична соціалізація і засоби масової інформації.

У найзагальнішому вияві структуру політики визначають: політична активність, участь та діяльність суб'єктів цього процесу (відображають стійкий характер взаємодії суспільних груп між собою та з інститутами влади); політична культура, традиції та свідомість, ціннісні орієнтири чи установка людини (свідчать про принципову залежність політичного життя від свідомого ставлення людей до своїх владно значущих інтересів); політико-ідеологічні та науково-теоретичні погляди, ідеї, доктрини, що визначають сутність політичних намірів та дій, ціннісних орієнтирів; система нормативних ідей, до якої можна віднести конституційовані політико-правові норми, політичні програми, передвиборчі декларації політичних партій; політичні інститути владного характеру та самі процеси участі в отриманні та реалізації влади в державі; розроблення та прийняття політичних рішень, контроль за їх виконанням; система соціально-владних відносин, яка характеризується суперечливістю стосунків, володарюванням та підпорядкуванням. Звідси випливає, що політика має своєю основою і метою всезагальний взаємозв'язок соціальних груп, інститутів, приватних і публічних сфер діяльності людей.

Отже, метою політики як усвідомленої форми діяльності є націленість на забезпечення оптимально можливого в даному суспільстві та конкретних умов здійснення суспільних процесів, їх вивчення та регулювання і розвиток у тому напрямі, якого бажає домінуюча чи опозиційна група.

Політика - це реалізація певної мети переважно через відносини протиборства. Зміст політики складає тотожність, співпадіння, адекватність дій суб'єктів політики, політичних інституцій, засобів, технологій, результатів цих дій з історично діючим цілісним, об'єктивним процесом, що викликаний насамперед необхідністю реалізації людської свободи та справедливості. Виявом змісту політики є система цінностей та цілей, мотиви і механізми прийняття політичного рішення.

Формою політики є особливості вияву меж її змісту, тобто конкретне існування у співвідношенні з іншим змістом, а також специфіка вираження дій суб'єктів політики у зв'язку з їх інтересами, цілями, рівнем розвитку засобів, методів, технологій дій, форм організації людських спільностей і т. п., що в цілому визначає якість змісту політики.

Суб'єкт політики - це діюча особа, соціальна група, організація, інституції, які, маючи певні інтереси, використовуючи певні засоби, проявляють себе в сфері політики; це також держава Первинни, системозапочатковуючим суб'єктом політики виступає індивід. Загалом же в політиці можна виділити чотири рівні суб'єктів:

Конкретні індивіди. Саме через них найбільш повно і безпосередньо виявляє себе весь спектр політичних подій. Вплив на процеси політичного характеру з боку таких суб'єктів може бути безпосереднім або ж опосередкованим.

Органи та ланки політичних організацій. Вони є суб'єктами конкретних політичних рішень та діяльності.

Держава з її інституціями, партії, суспільні об'єднання, рухи та ін., що загалом вибудовують організації великих суспільних груп. Це суб'єкти безпосереднього керівництва та виконання політичної діяльності.

Великі суспільні групи, що утворилися на засадах етнічної чи соціально-класової диференціації. Такими суб'єктами політики можуть бути нації, народи, верстви, демографічні групи та ін. Крім поняття «суб'єкт політики», існує в політології і поняття «об'єкт політики», яке тісно пов'язане з поняттям «суб'єкт» і яке потребує спеціального розгляду.

Об'єкт політики - це особа, група суспільства, організація, на які справляє вплив суб'єкт політики.

Самостійна ж політична наука як сфера професійної діяльності виникає лише в Новий час. Це було зумовлено цілим рядом факторів.

Перший - об'єктивна потреба суспільства в науковому пізнанні політики, її раціональної організації, ефективному управлінні державою.

Другий фактор - розвиток самого політичного знання в процесі руйнування початкового синтезу філософського, наукового та емпіричного знання про політику, поділ політичного знання на філософський і науковий рівні на функціональній основі.

Третій фактор - загальний процес становлення наукового знання світу й суспільства, коли диференціація єдиного філософського мніння про природу людини та устрій суспільного життя спричинила необхідність наукового висвітлення суті політики й влади, їх ролі та функцій.

Четвертий фактор стимулював і стимулює постійний пошук пізнання політичних подій неполітичними й ненауковими засобами. І чому виникнення науки про політику - це не тільки науковий процес, а й значне культурне явище.

Питання про об'єкт і предмет науки має сенс тоді, коли ні системою знань визнається статус науки, тобто такої теорії, де відображаються

закономірності реальної дійсності, розроблено категорії, і сформульовано принципи застосування знань у практичній діяльності. Уява про предмет і об'єкт науки про політику сформувалась чітко на початку ХХ ст., після того, як склалась певна система стійких і політичних цінностей і виникла суспільна і академічна потреба в системному вивченні та дослідженні політики.

Об'єкт політології як науки виступає політична сфера суспільства, всі явища і процеси, що відбуваються в політичній сфері. Політичну сферу суспільства вивчає наука про політику, філософія, соціологія, право, історія та інші науки, але кожна з них має свій специфічний предмет. Своєрідність науки про політику пояснюється тим, що всі соціальні явища та політичні процеси розглядаються в контексті політичної влади. Основоположними об'єктами вивчення політології є держава, влада і владні відносини, що складають стрижень політики.

Наука про політику (політологія) - це галузь наукових знань, що вивчає політичне життя, політичні відносини, політичну владу і політичну систему, політичні явища та події, закономірності їх розвитку і прояв їх в суспільстві.

Предметом політології є принципи та процеси становлення політичної системи знань політичного буття у всіх його конкретних виявах та взаємовідносинах з іншими сферами. Узагальнюючи аналіз змісту й завдань наук про політику, проведши багатьма вченими, можна дійти висновку, що предметом політології є сутність, форми, закономірності й випадковості політичного життя суспільства, зміст, функціонування й розвиток політики та політичних систем, їхнє місце й роль у життєдіяльності людей, соціальних груп, націй, держав.

Сукупності основного кола проблем, якими вона займається:

По-перше, соціально-філософські та ідейно-теоретичні основи функціонування політики, влади і владних відносин, держави, державного устрою, системоутворюючі ознаки і характеристики підсистеми політичного, політичні парадигми, які відповідають певному конкретному історичному періоду.

По-друге, політичні системи і політична культура, відмінності і подібності між різними політичними системами, їх переваги і недоміки, політичні режими.

По-третє, політичні інститути, політичний процес, політична поведінка. По-четверте, основні параметри і критерії визначення міжнародних відносин як єдиної системи глобального масштабу, роль та функції основних інститутів у системі вирішення міжнародних конфліктів і досягнення консенсусу між державами, а також діяльність регіональних і всесвітніх організацій.

Формування законів та закономірностей політології є одним із важливих, фундаментальних рівнів вивчення світу політики, його змісту, структури, взаємозв'язку і розвитку. В політичній науці виділяють три групи законів: загальні, особливі та одиничні.

До загальних законів політології слід віднести загальносоціологічний закон історичного розвитку і прогресу - постійне розширення сфери політичного життя та підвищення ролі політики в суспільстві; закон зростання та підвищення ролі народних мас в історичному процесі, в розвитку демократії, громадянського суспільства. До особливих - закон розподілу влади в суспільстві. До одиничних - закон організації структурування політичних інститутів.

Основними елементами внутрішньої структури політології є: історія політичних вчень, теорія політики і прикладна політологія. Історія політичних вчень вивчає зародження, становлення і розвиток політичних ідей, концепцій та теорій в їх хронологічній послідовності (Стародавній світ, Середньовіччя, Відродження, Новий і Новітні часи).

Основний зміст політології складає теорія політики. Вона вивчає політику як цілісне соціальне явище за допомогою концепції політики і влади; теорії політичної системи і процесів, політичних еліт і лідерства; теорії формальних і неформальних політичних інститутів; теорії міжнародних відносин і зовнішньої політики. Прикладна політологія є тією складовою науки про політику, яка досліджує процеси практичного здійснення політики. Вона є сукупністю теоретичних моделей, методологічних принципів, методів і процедур дослідження конкретних програм і рекомендацій, орієнтованих на практичне використання та досягнення реального політичного результату.

Важливе місце в науці про політику займає порівняльна політологія, яка займається компаративними дослідженнями політичних явищ, подій, процесів різних держав, регіонів та епох.

У структурі політології також розрізняють емпіричний і теоретичний рівні та аспекти знань і досліджень. Вони тісно переплітаються в більшості політичних досліджень, які містять одночасно і побудову теоретичних моделей і первинне збирання та аналіз емпіричних даних. Однак, в одних випадках у політологічних дослідженнях може переважати теоретичний аспект, наприклад, під час розробки теорії влади, політичної системи, концепцій політичної еліти і політичного лідерства, а в інших емпіричний: в процесі вивчення конкретних політичних процесів, політичної поведінки.

Політична наука тісно взаємодіє із суспільними дисциплінами, які за своєю сутністю спрямовані на дослідження політичних явищ і процесів. До цієї сукупності наук належать: політична філософія, політична психологія, політична соціологія, політична антропологія, політична географія, політична історія, правознавство, політична економія, а також політичний маркетинг та політичний менеджмент. Політична філософія аналізує філософські основи політики.

Надзвичайно тісний зв'язок простежується між політичною наукою та політичною соціологією.

Політична антропологія спрямовує зусилля на опис і аналіз владних відносин, політичного устрою примітивних та архаїчних суспільств.

Політична географія (геополітика) досліджує залежність політичних процесів від їх просторового розташування, обумовленість політики розмірами території держави, економіко - географічними, кліматичними та іншими природними чинниками. Політична історія прагне виділити із сукупності історичних подій явища, пов'язані з діяльністю суб'єктів політики та владними відносинами.

Органічним є зв'язок політології з правознавством, насамперед і такими його складовими, як теорія держави і права та наука конституційного права. Політична економія розробляє методи, прийоми, засоби державної політики щодо функціонування економічної системи суспільства в цілому, основи і напрями державного регулювання економічних процесів, економічної стратегії і тактики. Предметом політичного маркетингу є дослідження політичних структур, політичної культури, формування суспільної свідомості для з'ясування соціальних та соціопсихологічних настанов електорату, політичної еліти.

Політичний менеджмент полягає в безпосередньому розгляд прийнятті та втіленні у практику політичних рішень.

Тема 2. Методологія та основні категорії політології. Достовірність політологічного знання. (2 год)

Методологія - це філософське вчення про систему методів наукового пізнання і перетворення реальної дійсності, а також вчення про застосування принципів, категорій, законів діалектики і науки до процесу пізнання і практики в інтересах набутих нових знань. Методологія виконує наступні основні функції: вона оптимально спрямовує хід наукового дослідження в інтересах отримання нового знання; регулює застосування методів, засобів і прийомів у процесі пізнання і практики; узагальнює результати наукового пізнання і в різні форми знання; формує загальні принципи і методи науковою дослідження.

Аналіз показує, що головним завданням методології науки 41 перш за все вивчення тих засобів, методів і прийомів наукового дослідження, за допомогою яких суб'єкт наукового пізнання отримує нові знання про реальну дійсність.

Під методологією політичної науки слід розуміти сукупність принципів і установок, які є умовою отримання політологічного знання і обумовлюють в той же час основні методи і способи цього знання.

Політологія як наука спирається на відповідні методологічні принципи, методологічну базу, яка складається з наступних елементів:

-філософське обґрунтування природи політики, політичних цінностей, здатності політичного суб'єкта впливати на хід політичних і дій;

- концептуальні (від лат. - розуміння, система) - основна точка зору на предмет або явища, керівна ідея для їх систематичного висвітлення;

основний задум, конструктивний принцип у науковій та інших видах діяльності положення теорії політики, які виводяться з цих оцінок;

- технічні прийоми, методи для збирання, аналізу і викладу матеріалів досліджень;

- методологічні стратегії - теоретико-методологічні підходи - вони є різними в політологічній науці: за рівнем аналізу, за значимістю об'єктивного і суб'єктивного в політичному житті, орієнтація. Ші різні методи дослідження і т.д.

Метод - це спосіб, шлях пізнання і практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів, яка регулює практичну та пізнавальну діяльність людей.

Методи, якими керується політологія можна згрупувати наступним чином: філософські методи: трансценденція - з ясування, чому можливе те чи інше явище; феноменологія - визначення способів конкретного існування того чи іншого явища; діалектика - розв'язані протиріччя; загальнологічні: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція; загальнонаукові: історичний, системний, структурно— функціональний, порівняльний, діяльнісний; соціальні наукові: єдність історичного і логічного, соціального та гносеологічного аналізів, ціннісний підхід, єдність формаційної та цивілізаційної парадигми; спеціальні: статистичний, етимологічний, аналіз термінів, ретроспективний.

Саме метод системного аналізу найбільш яскраво демонструє міждисциплінарний характер політологічних досліджень, оскільки передбачає всебічне вивчення політичних феноменів з використаними методами, інструментами, системами аргументації, інших суспільних наук.

Порівняльний (компаративний) метод орієнтує дослідника їм розкриття загальних рис політичного життя країн, народів, бо відмінності між різними політичними системами можливі тільки за умови існування в них загальних, системних ознак, на основі яких стає можливим порівняння їх індивідуальних характеристик.

Біхевіористичний метод, полягає у вивченні поведінки суб'єктів політики, того, що можна спостерігати безпосередньо у вигляді певних дій, слів за допомогою чітких наукових, емпіричних методів.

Розуміння динамічності політичного життя, бачення не тільки механізму функціонування, а й механізму розвитку досягаються з допомогою системно-історичного підходу.

Метод прийняття рішень. Він робить можливим цілісне бачення політичних явищ, їх динаміку і, що дуже важливо, пояснює, чому політичні дії відбуваються саме так, і не інакше. На основі цього методу синтезуються інші методи.

Крім вищезазначених методів, політологія в своїх дослідженнях спирається на метод структурно-функціонального аналізу, інституціональний метод, антропологічний, соціально-психологічний, діяльнісний, критично-діалектичний, субстанціальний та ін.

Методи емпіричних досліджень, що спираються на вивчення первісної інформації про політичні процеси.

Ситуаційний метод його суть полягає у вивченні суб'єктів політики в реальних ситуаціях: перемоги, поразки, застою, реформ, революційних змін.

Синергетичний метод, не будучи жорстко детермінованою сукупністю методоти ічних принципів та понять, виходить не з однозначного, загальноприйнятого поняття політична система, а з притаманного їй набору властивостей - взаємопроникнення, відкритості, самоорганізації, випадковості, наявності асиметричних структур, нерегулярності зв'язків і функціональної нестабільності.

Метод біографічного аналізу, коли вивчають і порівнюють біографії політичних лідерів, керівників різних рівнів для створення певних сценаріїв їхнього реагування на різні політичні ситуації. В цілому ж методи, що використовуються в політології, дозволяють глибоко і всебічно дослідити її предмет. У вивченні політичних процесів застосовують такі основні методологічні принципи: об'єктивність, історизм і соціальний підхід. Принцип об'єктивності орієнтує на вивчення об'єктивних закономірностей, які визначають процеси політичного розвитку.

Принцип історизму передбачає розгляд фактів і політичних явищ у конкретно-історичних обставинах, у взаємозв'язку та взагмозумовленості, з урахуванням розстановки та політичної орієнтації соціальних, національних груп, верств, громадських організацій.

Принцип соціального підходу застосовується для подолання вульгарного соціологізму, міфологізації політичної реальності, протиставлення загальнолюдських, національних і класових ідеалів та цінностей.

Категорії - це загальні поняття науки (також і науки про політику), вони невіддільні від її законів та принципів. У них розкриваються необхідні зв'язки, фундаментальні положення науки, суттєві елементи її структури. Категорії є важливим інструментарієм пізнання політичного життя суспільства.

Умовно категорії (основні поняття) політології можна поділити на чотири групи: загальні, структурні, функціонування та розвитку.

Основними загальними категоріями політології є:

Політика - організаційна, регулятивна й контрольна сфера сум пільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямовані; на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціалілі ними групами задля ствердження власних запитів і потреб.

Влада - здатність, право й можливість розпоряджатися ким-нм будь або чим-небудь, а також чинити вирішальний вплив на доли поведінку та діяльність людей за допомогою різноманітних засобі.

Демократія - форма державно-політичного устрою суспільства, ґрунтується на визнанні народу джерелом влади.

Авторитет - визнання суспільством, соціальною групою, колективом , державою, суспільно-політичною організацією особистих і суспільних

якостей певної особистості чи групи людей, що відображає їх реальний, вагомий вплив на стан справ у суспільстві й державі.

Політична свобода - різновид соціальної свободи, що означає здатність і можливість особи і суспільства діяти відповідно до своїх інтересів і цілей.

Управління - цілестремований вплив людей і владних структур на суспільство в цілому або на окремі його сфери з метою їх оптимізації (впорядкування, вдосконалення, розвитку) та досягнення певних цілей.

Найважливішими категоріями структури є:

Політична система - інтегрована сукупність політичної влади, суб'єктів, відносин, політичної організації і політичної культури суспільства, яка забезпечує його соціальну стабільність, соціальний порядок і яка має певну соціально-політичну орієнтацію.

Політична організація - добровільне, закріплене формальним членством об'єднання громадян, яке сприяє розвитку політичної, соціальної, культурної активності й самодіяльності своїх членів, задоволенню і захисту їхніх інтересів і потреб.

Держава – форма організації суспільства, носій публічної влади, сукупність взаємопов'язаних установ і організацій, які здійснюють управління суспільством від імені народу.

Політична партія- добровільне об'єднання людей, котрі прагнуть домогтися здійснення ідей, які вони поділяють, задоволення спільних інтересів.

Громадські організації та рухи - добровільні масові об'єднання громадян, що виникають внаслідок їхнього вільного волевиявлення основі спільних інтересів і завдань.

Політична ідеологія - система концептуально оформлених політичних, правових, релігійних, естетичних і філософських уявлень, ідей і поглядів, які відображають ставлення людей до дійсності й одне до одного, способи пізнання та інтерпретації буття з позицій цілей, ідеалів, інтересів певних соціальних груп та суб'єктів політики.

Політична культура - частина загальної культури, яка формується і виявляється в процесі політичного життя; історично і соціально зумовлений продукт політичної життєдіяльності людей, їх політичної творчості, який відбиває процес опанування суспільством, націями.

З числа категорій функціонування слід визначити такі, як: політичні відносини, політична діяльність, політичний процес, політична участь, політичний конфлікт, політична боротьба, політичні вибори.

До категорій розвитку належать: політичний режим, політична революція, контрреволюція, політична еволюція, політична трансформація.

Проблема достовірності - це проблема істинності знань. Саме отримання достовірного знання є метою наукового дослідження, ідеалом наукової діяльності.

Основними формами знання, в тому числі політологічної й і наукового знання, є науковий факт, наукова проблема, гіпотеза і теорія. Дотримання

такої послідовності надає дослідницькій діяльності стрункості та високої ефективності, забезпечує реалізацію політологічних досліджень. Будь-яке наукове дослідження починається із зібрання, систематизації і узагальнення фактів). Розрізняють факти дійсності і наукові факти.

Усвідомлення протиріччя між обмеженістю наукового знання і потребами його подальшого розвитку приводить до постановки наукових проблем. Наукову проблему часто і справедливо характеризують як «усвідомлене незнання». Не випадково поняття «проблема» в перекладі з грецької мови означає «перешкода».

«Гіпотеза» перекладається з грецької мови як «припущення». Дійсно, під гіпотезою розуміють припущення, істинність якого треба довести. Гіпотези повинні формулюватись таким чином, щоб їх можна було довести або заперечити.

Остання форма політологічного знання - теорія - ці комплекс поглядів та ідей, які дають можливість тлумачити і пояснювати факти. Необхідність постійного звернення до теорій свідчить про те, що теорія - досить важлива форма знання, яку невідповідно вважають вищою, найрозвиненішою формою організації наукового знання.

Принципи політологічного дослідження.

Загальнонауковий принцип причинності (каузальності) або (детермінізму) означає існування такого зв'язку між явищами, при якому одне явище (причина) виникає (породжує), визначає або змінює друге (наслідок).

Причинний зв'язок між явищами - це лише приватний випадок взаємозв'язку. В більшості випадків політолог має справу, вияляє не причинно - наслідковий зв'язок, а різного роду взаємодії і залежності між явищами, які називають кореляціями.

Принцип генералізації-узагальнення. Цей принцип політологічного дослідження характеризується тим, що політологія вивчає родові властивості політичних явищ, місце індивідуального явища суспільному житті - коли аналізуються типові явища і вони лише тоді стають предметом політологічного аналізу.

Тема 3. Генеза політичної думки. (2 год.)

Політичні погляди давніх єгиптян, вавилонян, євреїв, асирійців, мідян, шумерів, персів, індусів, китайців, греків, римлян та інших народів відображали спочатку міфологічні уявлення про правду, справедливість, місце людини у світі, про божественне походження владних стосунків, про космос, упорядкований богами, про земні порядки, які повинні відповідати небесним настановам.

Єгиптяни вважали, що ключ до проблем функціонування державної влади, справедливості, правосуддя перебуває в руках богині істини і порядку Маат. З часом виникає розуміння природно-божественного походження справедливості.

Шумерська ранньополітична думка, як і єгипетська, бачила джерело влади у верховному божестві, яке разом з підлеглими богами визначає земні справи і людські долі.

З уявленнями **давніх вавилонян** пов'язана одна з найцінніших пам'яток східної політико-правової думки – Закони Хаммурапі (створені близько 1780 р. до н. е.).

Старозавітні пророки започаткували ідею походження держави як волі Божої. А сформульовані в Біблії закони, тобто Десять заповідей, і вчення, передані Богом через пророка Мойсея людям, чітко регламентували весь побут та поведінку віруючих.

У XIII-X ст. до н. е. у давній Палестині виникло **Ізраїльсько-іудейське царство**. Зусиллями іудейських пророків Мойсея, Ісуса На-віна, Ісайї, Ієремії, Ізекіїля, Осії, Іоїля, Амоса, Авдія тоді було створено Старий Завіт.

Могутня **імперія Мідія** у VI ст. до н. е. стала вітчизною видатного мислителя, пророка і реформатора зороастризму, автора знаменитої «Авести» -Заратуштри (грец. – Зороастр, жив, можливо, у 628-551 рр. до н. е.). Світ; за її змістом, – це результат боротьби доброго і злого начал (Ахура-Мазди і Ангра-Ман'ю)

Для Ведійського періоду характерні релігійно-філософська система поглядів на суспільство, державу й особу, виправдання кастового ладу як встановленого Богом.

Всесиллю брахманізму протидіяв **буддизм**, поставивши в центр свого вчення проблему буття особистості, заперечення кастового поділу суспільства, проповідь рівності людей (крім рабів), ненасильство, потяг до республіканізму.

У **Давній Індії** ще з II тис. до н. е. формувалися уявлення про управління господарством, військово мистецтво, зовнішню політику, форми і методи здійснення державної влади, правила поведінки правителів і чиновників, організацію державного апарату, технологію судочинства.

Своєрідними ідеями збагатили світову політичну думку **давньокитайські** мислителі, які чи не найпершими в історії політичних учень почали відходити від міфічного світорозуміння, божественних настанов, переводячи політичні доктрини на раціональний ґрунт, земну основу. Найпомітніший серед мислителів – великий мораліст Конфуцій (551-479 рр. до н. е.).

Глибокий слід у розвитку античної політико-правової думки залишив Сократ (469-399 рр. до н. е.). Дві його провідні ідеї мають особливе значення. По-перше, це принцип законності. По-друге, принцип верховенства знань та інтелекту в управлінні державою.

Політика, за визначенням Платона, – царське мистецтво, яке потребує знань з управління людьми. Ідеальною формою державного устрою в ранніх роботах він вважав правління аристократії (мудрих) і монархію, найгіршими ж-демократію і тиранію, оскільки перша веде до свавілля і безвладдя, а друга тримається на віроломстві і насильстві.

Політика, за Арістотелем, – управління суспільством через державу (особливий апарат), а також управління самою державою. Державу він визначав як спілкування подібних один одному людей заради досягнення кращого життя.

Засновником політичної думки у **Римі** вважають Марка Туллія Цицерона (106-43 рр. до н. е.).

Справжній правитель, за поглядами Цицерона, має бути мудрим, справедливим, передбачливим, виваженим, красномовним, обізнаним з ученнями про державу, тямущим в основах права, готовим на все заради благополуччя держави.

Після краху Римської республіки, з початком нової ери, популярними стали ідеї Сенеки (4-65 рр.), Епіктета (50-140 рр.), Марка Аврелія (121-180 рр.) та інших римських стоїків, які в умовах посилення авторитаризму, правового свавілля проповідували політичну пасивність, індивідуалізм, космополітизм, фаталізм.

Наступний період у розвитку **європейської політичної думки** – **Середньовіччя** (кінець V – середина XVII ст.) – характеризувався великим впливом на духовне життя суспільства релігії і церкви.

Найвизначнішим ідеологом католицизму в середні віки був домініканський монах Фома Аквінський (1225-1274). Він приписував Божій волі існування монархії на землі, прихильником якої був сам. Світській владі, доводив він, належать тільки тіла людей, а їхні душі – від Бога.

Провісником свободи совісті й права народу на законодавчу владу став у XIV ст. італійський мислитель Марсилій Падуанський (бл. 1275-1343), який першим у середньовічній політичній думці чітко розрізнив законодавчу і виконавчу владу, розвинув ідею суспільного договору, народного суверенітету.

Порівняно з мислителями Давнього світу, для яких вихідну базу досліджень становив досвід деспотії і держав-полісів, для мислителів епохи **Відродження** таким став досвід самодержавних монархій і парламентських республік.

Найвагоміший внесок у політичну думку епохи Відродження зробив італієць Нікколо Макіавеллі (1469-1527), який у трактатах «Державець», «Міркування на першу декаду Тита Лівія» протиставив теологічному розумінню державної влади юридичний світогляд. Для об'єднання суспільства правитель може використовувати будь-які засоби («мета виправдовує засоби»).

У розвиток політичної думки помітний внесок зробили філософи, економісти, історики та юристи епохи **Нового часу**.

Особливе місце в розвитку вчень про політику посідає марксизм. Його основоположниками Карлом Марксом (1818-1883) і Фрідріхом Енгельсом (1820-1895) написані багатотомні праці з перебудови суспільства.

Чинники появи політичної науки

1. Наполеглива об'єктивна потреба суспільства в науковому пізнанні політики, в її раціональній організації, в ефективному управлінні державою.

2. Розвиток самого політичного знання в процесі руйнування початкового синтезу філософського, наукового та емпіричного знання про політику, поділ політичного знання на філософський і науковий рівні на функціональній основі.

3. Загальний процес становлення наукового знання світу і суспільства, коли диференціація єдиного філософського знання про природу людини і про устрій суспільного життя спричинила необхідність науково висвітлювати сутність політики і влади, їхню роль і функції.

4. Постійне пізнання політичних подій неполітичними й ненауковими засобами. Тому виникнення науки про політику – це не тільки науковий процес, а й значне культурне явище.

Процеси, що сприяли інституціоналізації політичної науки

Процес впливу: самовизначення сфери політики, виникнення Адміністрації Нового часу і адміністративного персоналу держави, надання політиці світського характеру та її демократизація.

Українська політична думка зародилася і розвивалася у контексті європейської політичної думки, яка справляла на неї визначальний вплив. Одним із важливих чинників розвитку української політичної думки були об'єктивні соціально-політичні процеси, що відбувалися в самій Україні. У центрі них перебувала проблема державності. З'ясування основних ідей і концепцій політичної думки України є важливою умовою розуміння сучасної української політичної дійсності.

У ХХІ ст. політична наука залишається дисципліною, що розвивається, проте дослідження в її рамках тяжіють до набору декількох добре розроблених програм, навколо яких об'єднуються міжнародні співтовариства учених. На думку Девіда Лейтіна із Стенфордського університету, можна виокремити **три найбільш важливі дослідницькі програми**.

По-перше, у нормативній теорії політології розробляють ідеї «теорії справедливості» Джона Ролза. Два принципи були теоретично виділені з цього припущення: перший – про рівний розподіл базового набору основних свобод і другий – про справжню рівність можливостей.

По-друге, у програмі, яка виникла в рамках вивчення американської політики, політологи працюють над розвитком положень теореми медіанного виборця Дункана Блека для широкого набору демократичних держав з різним інституційним устроєм для того, щоб встановити роботу ключових демократичних механізмів представництва і підзвітності.

По-третє, ґрунтуючись на раніше недоступних широкомасштабних кросс-національних історичних даних, комп'ютерних програмах, і теоретичних відкриттях в галузі економетрики, політологи реалізують мрію

основоположників біхевіористської революції (Стейна Роккана, Сеймура Ліпсета, Карпа Дойча) про системне вивчення джерел виникнення демократії і політичного порядку.

Безумовно, ці три дослідницькі програми не вичерпують всього багатства світу політичного, але вони демонструють, що сучасна політична наука вирішує життєво важливі завдання, які стоять перед сучасним світом. І від того, як учені зможуть їх вирішити і донести їх сенс до основної маси громадян, залежатиме майбутнє нашої планети, нашої країни.

Тема 4. Вітчизняна політологія: проблеми і перспективи розвитку (2 год)

Політична думка України досить пізно почала перетворюватись у спеціалізоване політологічне знання. Оскільки протягом століть Україна не мала своєї державності, пріоритетними для її мислителів завжди були проблеми обґрунтування національних прав українського народу на самостійний розвиток і власну державність, пошуки шляхів здобуття і захисту незалежності.

Відповідно й вітчизняна політична думка пройшла наступні етапи розвитку:

- 1) політичні ідеї мислителів Київської Русі;
- 2) політична думка культурно-національного Відродження і Просвітництва;
- 3) Українська політична думка Нової доби;
- 4) політичні концепції українських мислителів початку ХХ ст.;
- 5) зародження і утвердження політичної науки та навчальної дисципліни в сучасній Україні.

Головними суспільно-політичними ідеями цього періоду були погляди на походження держави, князівської влади, правове регулювання суспільних відносин, стосунки між церквою та державою, проблеми єдності та суверенності політичної влади, об'єднання розрізнених удільних князівств навколо великого київського князя, самостійності та незалежності Київської Русі. Основними проблемами політичної думки були рівноправність Русі з іншими державами та необхідність об'єднання руських земель для збереження держави.

Монах Києво-Печерської лаври Нестор - творець визначної пам'ятки політичної думки ХІІ ст. - «Повісті временних літ», де піднімалися такі важливі політичні питання: рівність Київської Русі з іншими державами, законність та необхідність князівської влади, духовна єдність руських земель. Київський митрополит Іларіон у своїй відомій праці «Слово про закон і благодать» висловлював важливі думки про владу і закон, про межі закону не лише в релігійному, а й в політичному аспекті.

Розвиток концепції Іларіона знаходимо в «Ізборнику 1076 року», який був складений для князя Святослава Ярославича. Справу Святослава продовжив

його племінник Володимир Мономах, що теж виступив за зміцнення великокнязівської влади. У своєму «Повчанні» він дав практичні настанови керівнику держави щодо керівництва та правил поведінки з підданими на основі дотримання закону та принципів справедливості й милосердя.

Концепцію Іларіона продовжив митрополит Климент Смолятич, автор численних «Послань», у яких започатковувалися концепції: про шляхи розвитку людського суспільства, про незалежність давньоруської держави, про засудження міжкнязівських міжусобиць.

Найважливішою пам'яткою є також «Руська правда» Ярослава Мудрого, де були розроблені законодавчі акти, що тривалий час регулювали суспільні відносини в Київській Русі.

Основними політичними проблемами, відображеними в літературі цього періоду було осмислення сутності та походження держави і влади, закону і законності, обґрунтування кращих форм державного правління, аналіз питань свободи і незалежності.

Юрій Котермак-Дрогобич (1450-1494) у своїй праці (перша надрукована праця українського автора в Західній Європі) «Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора філософії і медицини Болонського університету» висловлювався за зміцнення сильної королівської влади, зверхність світської влади над церковною.

Значення українських гуманістів в історії політичної думки України полягає в тому, що вони одними з перших заперечували божественне походження влади й держави, стверджуючи, що королівська влада походить не від Бога, а із суспільного договору; виступали проти підпорядкування світської влади церковній, втручання церкви в державні справи.

Релігійна боротьба мала і політичний характер, відобразившись й на культурному житті - почали виникати різні братства і школи, що сприяло появі чисельної полемічної літератури, яка була представлена П. Скаргою, Г. Смотрицьким, В. Суразьким, Х. Філалетом, І. Вишенським, М. Смотрицьким, З. Копистенським, братами Зизаніями, Ю. Рогатинцем, К. Старовецьким. Полемісти відстоювали право на існування українського народу, захищали його мову, культуру, релігію; боролися проти ополячення та покатоличення; вони впливали на формування саме в цей період політичної свідомості українського народу, його політичне самовизначення на основі відновлення традицій власної державності. Полемічна література торкалася питань релігійного життя, реформи церкви, але разом з тим порушувались і політичні питання.

У козацько-гетьманську добу політична думка України розвивалася в контексті правових документів, які відображали аспекти державного устрою і міжнародних відносин України: «Березневі статті», «Гадяцький трактат», «Угоду і Конституцію» Пилипа Орлика. В них була закладена правова основа міжнародних договорів України з іншими державами, простежувались

атрибути суверенітету української державності, визначалися конституційні засади державного і суспільного ладу.

Гетьман Пилип Орлик доповнює цей документ, розширює його і створює нову конституцію - «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького», прийняті 5 квітня 1710 р.

«Пакти й конституції» містять в своїх 16 статтях такі основні положення: необхідність встановлення національного суверенітету і визначення кордонів української держави; забезпечення демократичних прав людини; розмежування, єдність та взаємодія законодавчої (виборна Генеральна Рада, що мала скликатися тричі на рік), виконавчої (гетьман, обмежений законом у своїх діях, генеральна старшина і обрані представники від кожного полку), і судової влади; виборність усіх державних посад знизу догори; принципи внутрішньої і зовнішньої політики; соціальне забезпечення убогих, удовиць, сиріт. Конституція П.Орлика діяла на Правобережній Україні лише до 1714 р.

Ф. Прокопович висловив думку, що форма держави залежить від розмірів її території. Для великомасштабних держав придатною є лише монархічна форма правління. Верховна влада повинна опікуватися народом, дбати про його добробут, безпеку.

Виділяють демократично-народницький, соціально-ліберальний, консервативний, націоналістичний, національно-державницький та націонал-комуністичний напрямки. Демократично-народницький напрямок започаткувало КирилоМефодіївське товариство, яке виникло під впливом ідей Французької революції і висунуло радикальну соціальну програму перетворень в Росії. До нього увійшли М. Костомаров, П. Куліш, М. Гулак, О. Навроцький, В. Білозерський, Т. Шевченко. Головним ідеологом братства був Микола Костомаров (1817— 1885), який у творах «Устав» й «Закон Божий (Книга буття українського народу)» виклав головні пункти концепції історичного розвитку, політичної доктрини та ідеологічної системи товариства: створення самостійної української республіки в рамках федерації слов'янських народів; знищення кріпацтва й утвердження суспільного ладу на засадах правової та соціальної рівності; протиставлення українських демократичних традицій традиціям аристократичної Польщі й самодержавної Росії; всі слов'яни повинні об'єднатися, а кожен народ може утворити свою суверенну державу демократичного типу.

У праці «Українська партія соціалістів-революціонерів та їх завдання» Михайло Грушевський (1866-1934) захищав ідею пріоритету інтересів народу, суспільства над інтересами держави. У інших працях: «Історія України-Руси», «Початки громадянства», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Вільна Україна», «Якої ми хочемо автономії і федерації» він сформулював свою національно-політичну доктрину. Головною її рисою було своє бачення історії розвитку людського суспільства. Спираючись на позитивізм, як методологічну основу, він по-своєму окреслив етапи додержавного розвитку суспільства.

М. Грушевський розглядав українську націю як виключно хліборобську, що внаслідок чужоземного панування втратила вищі класи. поглядах на державу М. Грушевський дотримувався думки, що національним інтересам України найбільш відповідає статус автономії в складі Російської федерації.

До основних ідей українського лібералізму можна віднести: пріоритетність політичних і громадянських прав особи перед державою і нацією; конституціоналізм і правова держава; приватна власність як основа господарювання; державна автономія України в складі Російської федерації; самоврядування як основа державного устрою; загальнолюдські цінності на національному ґрунті. Представниками українського лібералізму були Михайло Драгоманов, Сергій Подолинський та Богдан Кістяківський. Ідеалом творчості громадівця Михайла Драгоманова (1814— 1895) було поєднання національних та соціально-економічних інтересів у боротьбі за демократичну Україну, «бо істинний демократ повинен бути патріотом України, а істинний український патріот повинен бути демократом».

Головним критерієм оцінки політичної організації є служіння народові. Суть держави полягає не у формі побудови держави, а у правах, якими наділені громадяни, у загальному змісті правового статусу свободи особи в даній державі, стані прав націй.

Політична боротьба - це передусім боротьба за право, закон. Звідси й негативне ставлення М. Драгоманова до насильницької революції, що різко виходить за рамки права і законів. По-третє, М. Драгоманов приділив значну увагу формі держави. Найкращою формою він вважав федерацію, яка може утвердитися із зменшенням централізації, а навіть децентралізацією держави.

Український консерватизм, який зароджувався у цей час, ґрунтувався на засадах пріоритетності держави, нації над правами особи; монархічної форми державного правління; територіального патріотизму; провідної ролі аристократії у державотворчому процесі; непорушності приватної власності як основи господарювання, вирішальної ролі моральних, релігійних чинників у суспільному поступі; українського історичного легітимізму.

Консервативну традицію в Україні започаткував Пантелеймон Куліш, який критично переглянув засади народницької ідеології, зокрема, наївне захоплення селянською масою, виправдання і вихваляння руйнівної стихії селянських і козацьких заворушень, недовіру до еліти як провідної верстви в політичному житті цивілізованого суспільства. Однак він не міг протиставити конструктивну альтернативу народництву. Консервативні погляди характерні також для Миколи Міхновського (1873-1924), який у брошурі «Самостійна Україна» закликав до відновлення самостійної України на підставі Переяславської угоди, порушеної російським царизмом. Перша організована поява цих «національно свідомих українців» відбулася у 1891 р., коли група студентів на чолі з І. Липою, Б. Грінченком та М. Міхновським створили «Братство тарасівців», які в сфері політики хотіли повного визнання українців як окремого народу в межах демократичної федеративної Росії.

В'ячеслав Липинський (1882-1931) ґрунтовно висвітлив консервативну концепцію політики у праці «Листи до братів - хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму». Він вбачав повноцінний розвиток української нації в розбудові власної держави. Така держава повинна існувати у формі монархічного правління, що відповідає державницькій традиції. За В. Липинським, ця монархія повинна ґрунтуватися на таких п'яти підвалинах: аристократія; класократія, територіальний патріотизм, український консерватизм, релігійний етос.

Територіальний патріотизм В. Липинський розумів як солідаризацію усіх мешканців України на ґрунті любові до рідної землі - незалежно від етнічного походження, соціально-класової належності, віросповідання. Консерватизм, за В. Липинським, - це утвердження серед громадян України організованих сил авторитету, дисципліни, правопорядку, політичної культури, здатних приборкати анархію і свавілля, і, нарешті, релігійний етос - основа становлення морального порядку, без якого неможливо сформувати націю, збудувати державу. Форму державного правління вчений вбачав у дуалістичній конституційній монархії, при якій: гетьман як суверен української нації, голова кабінету міністрів зосереджує в своїх руках виконавчу владу; законодавчу владу утворюють дві палати: територіальна (нижня), до якої входять представники місцевих земельних рад (по 3-4 від кожної землі на підставі загального, рівного, таємного виборчого права) і трудова (вища), до якої делегують своїх представників професійні спілки всіх класів і соціальних верств.

С. Томашівський дотримувався ідеї мирної еволюції існуючих форм правління, вважаючи, що республіканська форма правління може бути найгіршою деспотією, рівно ж як і монархія - демократичною, якщо вона не є абсолютною.

Головним ідеологом націоналістичного напрямку був Дмитро Донцов (1883-1973), який основні засади своєї доктрини виклав у працях «Підстави нашої політики» (1921р.), «Дух нашої давнини» та «Націоналізм» (1926р.).

Д. Донцов виділив шість принципів своєї ідеології інтегрального або чинного націоналізму. Перший принцип проголошував, що національна ідея повинна будуватися не на розумі, а на волі - інстинктивному прагненні нації до життя, влади і панування. Другий принцип передбачав виховання в народі стремління до боротьби, усвідомлення її неминучості. Третій принцип ґрунтувався на романтизмі і фанатизмі який надавав національним почуттям релігійного змісту, а ідеям догматичного характеру і спонукав маси до експансії насильства за торжество своїх ідей. Четвертий принцип - це проголошення імперіалізму як легкого синтезу між націоналізмом і інтернаціоналізмом, що мало б загальнолюдський характер, оскільки цивілізувало б народи, нездатні управляти собою. П'ятий принцип ставив за мету формування національної еліти - ініціативної меншості, яка продукує для несвідомої маси ідеї і мобілізує цю масу на боротьбу за них. Шостий: для

забезпечення перемоги нової ідеї ініціативна меншість повинна використовувати «творче насильство».

Розуміючи під робітництвом всіх, хто працює (інтелігенцію, дрібних власників-селян, ремісників), він не виділяв окремо власне пролетарів, робітників, що не мають жодної власності на засоби виробництва. Тому І. Франко не підтримував марсистської ідеї про месіанське призначення пролетаріату та його диктатури. По-третє, він виступав за зменшення ролі держави у процесі становлення нового ладу. І. Франко виступав за пряму демократію, що спиралася б на широке самоуправління общин та країн, поєднаних у федерацію. Тому він не підтримував марксистської думки про зростання ролі пролетарської держави у перехідний період.

Поява в Україні такого напрямку суспільно-політичної думки, як націонал-комунізм зумовлювалася нерозривним зв'язком попереднього національного руху з соціалізмом та порушенням політичних і національно-культурницьких прав Української Радянської Республіки з боку більшовицької Росії. Для ідеології націонал-комунізму були характерні такі риси: визнання української радянської соціалістичної республіки як держави трудящих; визнання комунізму як прогресивного ладу, в межах якого можна реалізувати національно-державницький ідеал; підтримка ідеї федерації незалежних державних республік; критика більшовицького режиму Росії як небезпечного морога для української незалежності; розуміння національної революції як продовження соціальної; надання пріоритету колективним формам власності.

В еміграції В. Винниченко проаналізував причини поразки української національної революції, розробив свою концепцію творення соціалізму, яку назвав колектократацією, згідно з якою перевага в майбутньому буде за колективними формами власності. Колектократія допускає приватну власність, але виключає найману працю.

З проголошенням державної незалежності України дисидентський рух втратив своє первісне ідеологічне значення. Було скасовано відповідні статті Кримінального кодексу, а засуджені за інакомислення особи були реабілітовані й поновлені в громадянських правах. У роки радянського політичного режиму, панування марксистсько-ленінської ідеології політична думка в Україні фактично не розвинулась уперед порівняно з ідеями та думками, висловленими її найвидатнішими представниками в дореволюційні часи та в еміграції. Це пов'язано, насамперед, з тим, що в СРСР політичну науку переважно репрезентувало таке вузькокласове і догматичне вчення, як «науковий комунізм». Лише після проголошення незалежності України у 1991 р., підтвердженої на всеукраїнському референдумі, розпочався сучасний етап у становленні української політології.

З 1990 р. політологія почала впроваджуватись як навчальна дисципліна у вищих навчальних закладах. Поступово були реформовані старі й створені нові кафедри політології у вузах, виикли відповідні відділи в академічних інститутах, наукові установи.

Першим науковим українським закладом в еміграції був Український соціологічний інститут у Відні (УСІ), заснований наприкінці 1919 р. М. Грушевським. Проіснувавши до 1922 р., інститут підготував і видав друком монографію М. Грушевського «Початки громадянства (генетична соціологія)», у якій обґрунтував свої погляди на державу і націю, а також «З починів українського соціалістичного руху. М. Драгоманов і Женевський соціалістичний гурток» - збірник матеріалів про засновників української політичної думки М. Зібера, М. Драгоманова, С. Подолинського. Видавав також монографії співробітників інституту.

Уперше підготовку фахівців-політологів було розпочато в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка. Згодом їх почали готувати в Одеському, Донецькому, Львівському Східноукраїнському (Луганськ), Чернівецькому, Прикарпатському, Ужгородському університетах, Національному педагогічному університеті імені М. Драгоманова (Київ), Національному університеті «Києво-Могилянська академія». У недержавній формі власності Таврійському екологічному інституті (Сімферополь) відкрито перший в Україні політологічний факультет.

Отже, ключовим завданням політології є навчально-просвітницька діяльність, формування високої політичної свідомості та політичної культури громадян України, зокрема, молодого покоління. У цих процесах політологія, як навчальна дисципліна, відіграє важливу роль. Невідкладне завдання - поширення політологічних знань по вертикалі, тобто підготовка професійних політиків, парламентаріїв, урядовців, працівників державного апарату.

Проблеми впорядкованості суспільних процесів і утвердження державності України, вимагали у владних структур поліпшення життя громадян - усе це вимагає від носіїв політичної влади високої політичної культури. Не менш актуальною і такою ж складною проблемою є поширення політичних знань по горизонталі: серед найширших верств населення, учнівської й студентської молоді, серед усіх соціальних груп, партій, рухів і організацій.

Нинішній стан політики і політології в Україні нетиповий для так званого цивілізованого світу, бо Україна лише створює своє політично - організаційне обличчя. Тому й судити про політичні процеси в Україні не можна з класичної точки зору західної політології, з її канонами історично поступового державотворення. Можна відразу зауважити: американці, англійці, французи будуючи свою державу, українську політичну думку не використовували. Вони розробляли політологічні проблеми відповідно до власних потреб, власного бачення. Отже, саме період початкового будівництва, як правило, в усіх країнах був періодом інтенсивного пошуку шляхів власного, зокрема національного самоутвердження.

Тема 5. Методи політичних досліджень (2 год.)

Метод у широкому розумінні слова – «шлях до чого-небудь», спосіб соціальної діяльності в будь-якій її формі, а не лише пізнавальній.

У сучасній науці достатньо успішно працює **багаторівнева концепція методологічного знання**. В зв'язку з цим методи наукового пізнання за ступенем загальності й сферою діяльності можуть бути поділені на кілька основних груп:

1. **Філософські методи**, серед яких найзагальнішими та історично першими є діалектичний і метафізичний. До їх числа відносяться й аналітичний інтуїтивний, феноменологічний, герменевтичний та ін.

2. **Загальнонаукові методи** вони виступають як своєрідна проміжна методологія між філософією та фундаментальними теоретико-методологічними положеннями спеціальних наук. До загальнонаукових, найчастіше, відносяться такі теоретичні конструкції, як інформація, модель, ізоморфізм, структура, функція, система, елемент, оптимальність.

3. **Методи міждисциплінарного дослідження**, як сукупність ряду синтетичних, інтегративних способів, що застосовуються на стиках науки, включаючи й групи наук, що функціонують в межах на основі вивчення певної форми руху матерії.

4. **Методи спеціальних наук**, тобто сукупність способів і принципів пізнання, дослідницьких прийомів і процедур, що застосовуються в тій чи іншій сфері окремої науки.

Методологія – шлях дослідження чи пізнання:

- систематизована сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети.

- галузь теоретичних знань, уявлень про сутність, форми, закони, порядок та умови застосування підходів, способів, методів, прийомів і процедур у процесі наукового пізнання та практичної діяльності.

Загальні методи та методологія об'єднують сукупності специфічних методів політичної науки.

Основними течіями в рамках даної методології є «традиціоналістське» і «біхевіористське»: нормативно-ціннісний підхід, логічні методи, історичний підхід, соціологічний підхід, антропологічний підхід, психологічний підхід, діяльнісний підхід, соціально-психологічний підхід, порівняльний підхід, субстанціальний або онтологічний підхід, юридичний метод, біхевіористський метод.

Використання перелічених вище методів дозволяє дати різноманітні характеристики політичної реальності, однак арсенал пізнавальних засобів політології не вичерпується загальними методами дослідження політики. Він включає і другу групу методів, які належать не до дослідження політичних об'єктів, а безпосередньо до організації та процедури пізнавального процесу. Їх називають загальнонауковими або загальнологічними методами.

Види парадигми теологічна (релігійна), натуралістична: **географічна парадигма; біологічна парадигма; психологічна парадигма, соціальна, раціонально – критична, парадигма конфлікту, парадигма згоди (консенсусу).**

Таким чином, виділення основних парадигм дає змогу пояснити зв'язок політологічних теорій із найбільш загальними науковими та соціально – філософськими дослідженнями, побачити, як змінюються уявлення про політичну картину світу.

Тема 6. Політологія і суспільне життя. Професія політолога (2год)

Викладання політології має на меті просвіту громадянства, зокрема тієї його частини, яка матиме вищу освіту і з часом займе керівні посади в суспільстві, а отже, творитиме його соціальну й інтелектуальну еліту. Політологія, розширюючи поінформованість людей, поглиблює розуміння ними суті і тенденцій суспільного розвитку та допомагає визначитися щодо пріоритетних цілей і цінностей.

Вивчення політичної науки сприяє: самозацікавленості, впевненості. Якщо людина не знає політики, то це не звільняє її від наслідків політичних рішень. Персональний добробут кожного залежить від того, що роблять, або чого не роблять уряд чи парламент.

Самопізнання. Політична освіта може бути вирішальним фактором у моральному розвитку громадян. В екстремальних умовах тоталітарних режимів (нацистський режим у Німеччині, сталінський режим у СРСР) звичайні громадяни перетворювались на істот, здатних на найстрашніші злочини, оскільки існує зв'язок між моральністю громадян і політичним режимом, залежність між політичними цінностями та індивідуальними цінностями кожної людини.

Самовдосконаленню та інтелектуальному розвитку особи. Вивчення політики стимулює інтелектуальний розвиток особи. Для політики характерне змагання різних структур і особистостей при здобутті і використанні влади. Програми політиків і політичних партій є цікавим об'єктом критичного аналізу.

Слід відзначити, що для розуміння політології і оцінки її ролі в житті суспільства важливим є визначення функцій, тобто напрямів її впливу на суспільство. Під функцією політології розуміють: роль, яку вона виконує; вирішення характерних для неї завдань і проблем; розуміння того, яких результатів можна очікувати від дослідження політології.

У зв'язку з існуючим типами очікувань можна стверджувати, політологія виконує наступні групи функцій:

Загальні функції або теоретичні (описова, пояснювальна, інструментальна, прогностична, ідеологічна), за допомогою яких політологія розробляє різні теорії, концепції, гіпотези, ідеї, категорії, поняття, формулює закономірності.

Описова функція дає відповідь на запитання: як є, як було, якою є політична дійсність? На цьому етапі досліджень систематизуються факти політичної практики, встановлюється «діагноз» даній політичній ситуації.

Пояснювальна функція дає відповідь на запитання: чому саме ці, а не інші факти дійсності є у політиці? Чому їм притаманні саме такі, а не інакші риси? Дана функція робить можливим перехід від спостереження і фіксації фактів до з'ясування їх причин аналітичним способом, тому вона допомагає зрозуміти суть політичних явищ.

Прогностична функція відповідає на запитання: якою буде політична дійсність у майбутньому? Коли відбуватимуться дані процеси? Вона полягає у здатності політології передбачати, прогнозувати перспективи розвитку політичних процесів, явищ, подій, різних варіації політичної поведінки, а також наслідки прийняття політичних рішень.

Пов'язана з нею **інноваційна функція** прагне надати прогнозам і висновкам максимально-наукову обґрунтованість і контрольовану форму.

Інструментальна функція дає відповідь на запитання: яких заходів треба вжити, щоб досягнути бажаного результату? Що треба зробити, щоби передбачені результати стали дійсністю? Що краще, який вибір варто здійснити? Наслідком даної функції є певні рекомендації щодо раціоналізації політичної поведінки груп та індивідів зайнятих політикою.

Ідеологічна функція політології відповідає на питання: до якої мети треба прагнути, яких цінностей слід дотримуватися та в ім'я чого проводити ту чи іншу політику?

Аналітична функція під час вивчення політичних явищ, процесів досліджує розстановку політичних сил, їх можливості та владну силу, дає відповідь на запитання, чому так сталося, хто винен, який потрібен суб'єкт для розв'язання проблем, що він має робити, які рішення приймати. Функції «входу» - вивчення усіх політичних сил у суспільстві, які впливають на політичну систему, та функції «виходу» - вивчення впливу політичної системи на суспільство.

Важливою функцією політичної науки є **апологетична**. Будь-яка політична система мусить себе захищати, тому політична наука залишається нейтральною до політичної системи, бо вона виконує і службову роль - виправдання політичної влади в даній системі, її цінностей, принципів функціонування, системи політичних рішень, її політичної еліти.

Виховна функція полягає в тому, що саме політична наука покликана опрацювати загальні системні засади, вартості і спрямовувати владні структури на створення системи політичного виховання.

Суть регламентаційно-регулювальної (або нормативної) функції полягає у тому, що наука поширює серед громадянства певну систему політичних норм (політичної діяльності, політичних процедур - виборів, створення організацій - політичного життя), які стають політичним системним правовим полем, виробляє правила розподілу ролей різних політичних сил, регулює (теоретично) групові конфлікти.

Комунікативна функція. Політична наука опрацьовує мову політики, формулює систему загальнозрозумілих понять і слів, які відображають суть політичних процесів у даній державі, є політичною формою вираження національних інтересів та цілей.

Методологічна функція- охоплює способи, методи й принципи теоретичного дослідження політики і практичної реалізації надбаних знань.

Практична або прикладна функція політології полягає у її зорієнтованості на вирішення конкретних практичних політичних завдань і проблем, які виникають в різних сферах суспільно-політичного життя.

Пізнавальна- політологія дає знання про світ, в якому ми живемо; при цьому знання описове, практичне, яке має не менше значення, ніж значення теоретичне, пояснювальне.

Критична функція- це перевірка політичних ідей, теорій та практичних подій двома шляхами- попередніх теоретичних розрахунків, зіставлень, перевірки аргументації.

Організаційна функція – це розроблення рекомендацій для організації політичних заходів, відносин, переговорних процесів, діяльності партій.

Інтегруюча функція зумовлює утвердження цінностей, ідеалів, норм, цивілізованої політичної поведінки, оптимальному функціонуванню політичних інститутів.

У сучасній політичній науці існує два основних рівні дослідження: теоретичний і прикладний.

Мета прикладного політологічного дослідження полягає в тому, щоб забезпечити суб'єктів прийняття рішень інформацією, яка дозволяє передбачити наслідки реалізації різних політичних курсів і соціальних програм, адміністративних постанов і заходів.

Прикладна політологія є складовою частиною і одночасно специфічним рівнем політичної науки, безпосередньо спрямованою на вирішення практичних завдань. Її основне завдання полягає у формуванні конкретних рекомендацій і прогнозів певним політичним суб'єктам з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Необхідні дані для вивчення політичних проблем і вироблен відповідних рекомендацій формуються на основі застосування певних методів політологічних досліджень. Як складова частина політичної науки прикладна політологія спирається на ті ж загальнонаукові підходи і принципи аналізу, що і теоретичні дослідження. Але домінуючу роль тут відіграють засоби мікрополітичного аналізу, де переважають ідуктивні методи, що базуються на вивченні одиничних явищ.

До таких методів належить перш за все спостереження, яке проводиться у вигляді «відкритої» констатації фактів і у вигляді виключеного спостереження», коли дослідники протягом певного часу знаходяться всередині групи, що вивчається (наприклад, керівництво партії).

Важливим методом прикладної політології є контент-аналіз. Він передбачає цілеспрямоване вивчення певних документів (конституцій ,

правових актів, кодексів і т.д.) та інших безпосередніх носіїв інформації: книг, картин, кінофільмів і т.п..

Метод опитування прямих або опосередкованих учасників політичних подій, а також експертів, здатних професійно аналізувати ситуації.

Ігрові методи передбачають попереднє конструювання ситуації, моделювання певного варіанту розвитку процесу, конфлікту і т.п.

Важливою сферою використання прикладних політологічних досліджень є визначення шляхів попередження і вирішення соціальних конфліктів та досягнення консенсусу. Такі дослідження розробляють технології вирішення кризових ситуацій, які дозволяють знаходити згоду між їх учасниками і забезпечувати управління конфліктними ситуаціями. Однією із найпоширеніших сфер застосування прикладної політології є проведення виборчих компаній. За допомогою таких досліджень формують рекомендації для організації виборчих компаній.

Ще однією специфічною сферою застосування прикладних досліджень є вироблення і прийняття політичних рішень.

Основною функцією прикладної політології є **регулятивна функція**, яка реалізується шляхом розробки окремих правових та економічних механізмів у формі законодавчих актів; відстеження проблемних полів у політичній організації суспільства та організації механізмів усунення «політичного дискомфорту».

Підготовка політологів-професіоналів означає отримання диплому з політологічної спеціальності. **Спеціаліст** - політолог повинен оволодіти відповідними кваліфікаційними характеристиками (зокрема, методологією суспільно-політичного аналізу) для виконання різноманітних завдань та функцій і для того, щоб самостійно, без апеляцій до авторитетів орієнтуватися в політичному житті, робити висновки, свідомо брати участь у певних політичних акціях.

У зв'язку з цим можна назвати наступні групи професій у сфері політики, для яких необхідною є політологічна освіта: дослідники, викладачі, політики, посередники, помічники, експерти, ідеологи» консультанти.

Політологи-дослідники - це наукові співробітники академічних установ, галузевих науково-дослідних інститутів, політологічних центрів, які розвивають дану науку по всіх напрямках і застосовують свої знання у політичній практиці та передають їх студентам.

Важлива ділянка діяльності політолога - викладання соціально-політичних дисциплін у навчальних закладах, поширення політичних знань, демократичних засобів політичного управління.

Політики - це не тільки люди, які безпосередньо беруть учас у здійсненні влади на різних її рівнях (публічні політики), а ще й чиновники (управлінці-адміністратори) та партійні функціонери (працівники апаратів політичних партій). Посередники ((медіатори) зв'язують політиків, суспільні корпоративні структури з громадянами) - це лобісти, функціонери різних організацій, рухів, компаній, благодійних та інших фондів.

Помічники (кількісно найбільша група) обслуговують власне і політичну діяльність: радники, співробітники політичних чи адміністративно-управлінських апаратів, аналітики, політичні технологи. Незалежні експерти - це працівники різних аналітичних та інформаційних центрів, учасники «мозкових трестів», які співпрацюють з державними структурами, партіями, корпораціями, банками.

Ідеологи забезпечують підтримку в політичній сфері і в суспільнім впливу будь-яких ідеологій, догматичних вчень, ідеологізованих трактувань політики.

Політологи займаються ще й практичною політичною діяльністю: управлінням суспільними процесами, депутатською діяльністю. До сфер та об'єктів діяльності політолога належать: політичні системи, органи державного управління, політичні партії і рухи, органи центрального, місцевого і регіонального самоврядування, заклади масової інформації, наукові й дослідницькі центри, де політолог працювати на таких посадах, як референт, радник, аналітик, науковий співробітник.

Політична наука (а саме це і є її засадничою особливістю) керується повсякденними інтересами конкретної людини, суспільства держави, а чи буде результативним вплив ученого на якість певних процесів у державі і суспільстві - визначається здатністю точно з'ясувати ключові проблеми розвитку і оптимально сприяти практичному розв'язанню їх політичними методами. Коли методологічні розробки справді сприяють оптимізації якості дослідницького процесу, то він здатний стати важливою складовою традиційної політології. У такому разі потреба поділяти представників цієї галузі суспільствознавства на «власне політологів» і «теоретиків» перестає бути актуальною. Однак, важливо також не заперечувати новаторський теоретичний пошук фундаментального значення. Потрібно аби цей пошук відбувався в межах політології. Тільки через поєднання таких позицій не потрібно буде протиставляти такі наслідки політологічних розробок, як внесок у теорію, з одного боку, і набутих знань про політику як явище і процес, позитивний вплив на політиків і виборців, з другого.

Тема 7. Політична влада як провідна категорія політології (2 год.)

Галузь політичної науки, яка досліджує владу, називається **кратологією**, а вчені, які аналізують її – кратологами. Політологи по-різному тлумачать поняття «влада». Найприйнятнішим є **визначення** її як здатності, права і можливості розпоряджатися ким-небудь або чим-небудь, здійснювати вирішальний вплив на долі, поведінку та діяльність людей за допомогою авторитету, волі, примусу, сили тощо.

Розрізняються різні види влади – економічна, соціальна, політична, духовно-інформаційна, сімейна.

Влада буває формальною і реальною:

Формальна влада – це влада посади.

Реальна влада – це влада як за посадою, так і по авторитету.

Суб'єкти влади умовно поділяють на первинні й вторинні:

1. Первинним суб'єктом за республіканського, демократичного правління є **народ** – носій суверенітету і єдине джерело влади в державі.

2. Вторинні суб'єкти носіїв влади – малі групи, представницькі колективи, партії, асоційовані групи, групи партикулярних (приватних, неофіційних) інтересів тощо.

До об'єктів політичної влади відносять також усі сфери суспільного життя – економічну, духовну, соціальну, науково-технічну тощо, суспільство загалом.

Серед універсальних, базових, первинних властивостей політичної влади слід зазначити насамперед властивість асиметричності, властивість інверсійності, важливою властивістю влади є і її ресурсність, властивістю кумулятивності.

Специфічні властивості політичної влади розкривають її особливий вимір: політична влада формується в умовах конкуренції групових суб'єктів, політичне володарювання групи неминуче здобуває форму надперсонального тиску, політична влада володіє також властивістю поліресурсності, додаткове джерело соціальної енергетики.

Окремо виділяють такі ознаки політичної влади:

1. Політична влада закріплює пріоритетність інтересів суб'єктів влади, які стають загальнообов'язковими для всіх верств населення.

2. Політична влада за своєю суттю містить протиріччя між суб'єктом та об'єктом владарювання, тобто влада є здатністю підкоряти, чинити вплив за допомогою певних засобів, що викликає опір у частини населення. Також пануючий суб'єкт має перевагу (статус, авторитет, інформованість, знання та ін.).

3. Взаємовідносини суб'єктів, оволодіння певною сукупністю засобів, які забезпечують формування та реалізацію здатності одних нав'язувати свою волю іншим.

4. Ознакою політичної влади є також об'єктивні умови – відносини, які обумовлюють вольові дії людей. За суб'єктивно-вольовими відносинами завжди стоять об'єктивний взаємозв'язок, потреби та інтереси.

5. На сучасному етапі розвитку суспільства домінуючими формами панування суб'єктів стають політичний вплив, довіра, співробітництво, стимулювання, а також залучення народних мас до прийняття політичних рішень.

6. Політична влада існує та функціонує в різноманітних видах: державна, партійна, регіональна, міжнародна та ін.

Функціями політичної влади є:

- Забезпечення панування певних соціальних груп у суспільстві.
- Управління суспільним життям, включаючи підтримку громадського порядку з позицій інтересів тих чи інших соціальних груп.
- Підтримка цілісності та єдності суспільства.

Тема 8. Теорії політичної влади (2год.)

Політична влада є багатоманітним суспільним явищем. Розкриттю цієї багатоманітності, різних сторін та аспектів політичної влади сприяють різні концепції влади, основними з яких є телеологічна, реляціоністська, системна, біхевіористська, психологічна.

Телеологічна концепція влади характеризує її як здатність досягнення поставлених цілей, одержання намічених результатів. При цьому владу розуміють досить широко — не тільки як стосунки між людьми, а й як взаємодію людини з довкіллям.

Реляціоністська концепція влади розглядає її як відношення між двома партнерами, коли один із них — суб'єкт — справляє визначальний вплив на іншого — об'єкт. Суб'єктом і об'єктом можуть виступати як окремі індивіди, так і різноманітні групи та організації.

Системна концепція влади розглядає владу як системоутворююче відношення в політичній системі суспільства. Влада, що в політичній системі виступає як політична влада, з'єднує всі елементи системи в єдине ціле. Основне призначення політичної влади полягає в тому, щоб забезпечувати стабільність у суспільстві, а для цього вона повинна регулювати відносини між людьми й суспільством у цілому, в тому числі й державно-політичними інститутами.

Системний підхід до розуміння влади застосовується на трьох рівнях:

- політичної системи суспільства в цілому;
- окремих складових системи;
- відносин між самими індивідами.

Якщо системна концепція в поясненні феномену влади йде від політичної системи суспільства до індивіда, то **біхевіористська концепція** зорієнтована у зворотному напрямі. Біхевіоризм розглядає владу як особливий тип поведінки, за якої одні люди командують, а інші підкоряються. Тому цю концепцію називають іще поведінковою. У межах біхевіористської концепції влади виокремлюються три основні моделі трактування влади: силова, ринкова та ігрова.

У частині мотивації політичної поведінки біхевіоризм є різновидом **психологічної концепції** влади. Головною особливістю цієї концепції є пояснення владних відносин психологічними мотивами.

Існують також інші концепції влади — інструменталістська, структуралістська, функціональна, конфліктологічна тощо. Кожна з них розкриває якусь особливість чи сторону влади.

Тема 9. Держава як основний політичний інститут (2год.)

Держава – це політичний інститут, мета якого – організація спільного проживання населення на певній території і належного соціального порядку, що забезпечує підтримку відповідних норм і правил людського співіснування.

Трьома основними складовими елементами держави є територія, населення і незалежна (суверенна) політична влада.

Структура держави охоплює:

- органи державної влади, які поділяються на представницькі, як правило, законодавчі(парламент);
- органи державного управління, тобто виконавчо-розпорядчі (система міністерств, відомств, адміністративні установи на місцях);
- президента як главу держави, який в керівництві державою безпосередньо взаємодіє з представницькими та виконавчо-розпорядчими органами;
- органи правосуддя, покликані забезпечити торжество законів у державі;
- контрольно-наглядові органи, до яких належать прокуратура, різноманітні контрольні відомства;
- органи охорони громадського порядку (міліція, поліція) та органи державної безпеки.

Важливе місце в структурі держави посідають збройні сили, а також надзвичайні органи, які створюються в екстремальних умовах (війна, стихійне лихо) на певний час. Компетенція і повноваження надзвичайних органів зумовлюються конкретними цілями і завданнями, задля яких вони створюються. Складовою системи державних органів є виправні заклади.

Функції сучасної держави за різними критеріями: суб'єктами, об'єктами, способами, засобами та іншими елементами державної діяльності.

Функції держави за засобами діяльності:

- законодавча;
- виконавча (управлінська);
- судова;
- правоохоронна;
- інформаційна.

Функції цивілізованої держави за сферами (об'єктами) її діяльності можна поділити на внутрішні і зовнішні.

Внутрішні функції – забезпечують внутрішню політику держави:

- політична ;
- економічна;
- оподаткування і фінансового;
- соціальна;
- екологічна;
- культурна (духовна);
- правоохоронна.

Внутрішні функції держави можна поділити ще на дві основні групи: регулятивні та правоохоронні.

Зовнішні функції – забезпечують зовнішню політику держави:

- політична (дипломатична);
- економічна;
- екологічна;
- інформаційна;
- оборона держави;
- підтримання світового правопорядку.

У зовнішніх функціях держави можна виділити два основні напрямки: зовнішньополітична діяльність і зовнішньоекономічна діяльність.

Основні правові форми здійснення функцій держави: правотворча, правозастосовна, правоохоронна, установча, контрольно-наглядова.

Існують дві основні форми державного правління: федеративна (складна) й унітарна (проста), та одна додаткова, конфедеративна (союзна).

Тема 10. Політична система суспільства (2 год.)

Політична система – це цілісна сукупність державних і недержавних політичних інститутів, правових і політичних норм, взаємовідносин політичних суб'єктів, засобом яких здійснюється влада і управління суспільством.

Засновником системного підходу в політичній науці прийнято вважати американського політолога Д.Істона, який визначав політику як «вольовий розподіл цінностей». В цьому контексті політична система є механізмом формування і функціонування влади в суспільстві з приводу розподілу ресурсів і цінностей.

Д.Істон розрізняє два типи «входу»: вимоги і підтримка. Вимогу можна визначити як думку з приводу бажаного або небажаного розподілу цінностей і ресурсів в суспільстві.

Підтримка є формою виразу політичної лояльності, тобто зраженого, доброзичливого відношення до режиму, і означає посилення політичної системи.

Політична система, як вже наголошувалося, складається з підсистем, які взаємозв'язані один з одним і забезпечують функціонування політичної

влади. Різні дослідники називають різну кількість таких підсистем. Проте за функціональною ознакою можна виділити певні підсистеми.

- Інституційна - держава, партії, групи тиску, ЗМІ, церква і т.д.
- Нормативна - політичні, правові, моральні норми; звичаї, традиції, символи.
- Комунікативна - форми взаємодії влади, суспільства і індивіда (прес-конференції, зустрічі з населенням, виступи по телебаченню тощо).
- Культурна - система цінностей, релігія, ментальність (сукупність стійких уявлень про суспільство, характер і спосіб мислення).
- Функціональна - засоби і способи реалізації влади (авторитет, згода, примушення, насильство тощо).

Основний елемент політичної системи - інституційна підсистема, в якій найважливішим інструментом реалізації загальнозначущих інтересів є держава.

Функції політичної системи:

- визначення мети і задач суспільства;
- вироблення програм його життєдіяльності відповідно до інтересів правлячих груп суспільства;
- мобілізація ресурсів суспільства відповідно до даних інтересів;
- контроль над розподілом цінностей;
- інтеграція суспільства навкруги загальної соціально-політичної мети і цінностей.

Основні характеристики політичної системи, які формують критерії типологізації політичної системи:

- структура політичної системи;
- умовний поділ політичної системи на підсистеми;
- функції політичної системи;
- характер взаємодії політичної системи із середовищем (відкриті і закриті);
- тип політичної культури і її вираження у формах організації влади (англо-американська, континентально-європейська, тоталітарна, доіндустріальна, частково індустріальна);
- орієнтація на стабільність або зміни (традиційні, модернізовані демократії, тоталітарні);
- характер і способи налагодження взаємин влади, суспільства й особистості;
- участь громадян у політичному житті (соціальна основа).

Критеріями ефективності політичної системи на сучасному етапі є показники, які розкривають її здатність забезпечити економічне зростання, цивілізовані соціальні стандарти, надійні гарантії прав і свобод громадян та привабливий геополітичний імідж. Критерії ці поділяються на:

- економічні
- соціальні

- правові
- геополітичні
- інтеграційні

Існує **три головні моделі** політичних систем: 1) командна; 2) змагальна; 3) соціопримірлива.

виділяються **тоталітарні політичні системи, авторитарні й демократичні.**

Для **тоталітарної політичної системи** характерно повне підпорядкування особистості й суспільства владі, регламентація і контроль за всіма сферами життя людей з боку держави.

Авторитарна політична система ґрунтується на необмеженій владі однієї особи чи групи осіб при збереженні деяких економічних, громадянських, духовних свобод для громадян.

Демократична політична система забезпечує пріоритет прав особистості, контроль суспільства над владою.

Французький політолог **Жан Блондель** розрізняє політичні системи за змістом і формами управління. Він виділяє **п'ять їхніх основних різновидів.**

1. Ліберальні демократії, в яких прийняття політичних рішень орієнтоване на цінності індивідуалізму, свободи, власності.

2. Комуністичні системи чи авторитарно-радикальні, що орієнтуються на цінності рівноправності, соціальної справедливості.

3. Традиційні політичні системи, що спираються на олігархічні форми правління і орієнтуються на нерівномірний розподіл економічних ресурсів і соціальних статусів.

4. Популістські політичні системи, що переважають у країнах, які розвиваються; вони використовують авторитарні методи керування і прагнуть значної рівності в розподілі благ.

5. Авторитарно-консервативні політичні системи мають такі цілі: збереження соціальної й економічної нерівності, обмеження політичної участі населення.

Г. Алмонд виділив чотири типи політичних систем: англо-американська, європейсько-континентальна, доіндустріальна і частково індустріальна, тоталітарна.

Тема 11. Еволюція поняття «політична система» (2год)

Політична система (а точніше підсистема) поряд із економічною, правовою, духовною та соціально-класовою є складовою соціальної (суспільної) системи. Вона стала результатом становлення й розвитку в людині соціального начала (неприродного, небіологічного, того, що могло

виникнути лише у спільному співжитті людей), як одна із форм соціального руху матерії і духу, зумовлена певними потребами людського суспільства.

Загалом **поняття «система»** визначається як певна кількість взаємопов'язаних елементів, що утворюють стійку цілісність, мають певні інтегративні особливості та внутрішні закономірності. Поняття це було запозичене з галузі електроніки й кібернетики американськими політологами Д. Истоном, Г. Алмондом і В. Мітчеллом, які вважали його універсальною категорією наукового аналізу.

Категорія «політична система» відображає політичну діяльність, підкреслює системний характер політичного життя, оскільки різномірні елементи системи, вступаючи у взаємовідносини, роблять її динамічною, готовою до постійних змін і водночас роблять її єдиним, цілісним суспільним організмом. У політології існують різні погляди як на тлумачення поняття «політична система», так і на сутність цього феномена.

Українські вчені *С. Гелей* і *С. Рутар* виокремлюють такі **особливості політичної системи**, які відрізняють її від інших систем:

- володіє монополією на владу в масштабах усього суспільства;
- визначає стратегію суспільного розвитку загалом та економічну, соціальну, культурну і зовнішню політику зокрема;
- репрезентує інтереси панівних соціальних груп або всього суспільства на рівні політичної влади;
- забезпечує політичне та адміністративно-державне управління суспільними процесами;
- сприяє стабілізації або приводить до дестабілізації суспільного життя;
- формує правову систему, функціонує в її рамках або виходить за межі правового поля.

Політична система виникла одночасно з поділом суспільства на класи та появою держави, яка була історично першим, та надовго єдиним, її інститутом. З метою задоволення їхніх потреб та інтересів виникають й інші політичні інститути: політичні партії, громадські організації, рухи, об'єднання (наприклад, профспілки, селянські спілки, об'єднання промисловців).

У вивченні механізму політичної системи є два основні підходи: інституціональний та системний.

З середини ХХ ст. використання системного та структурно-функціонального методів аналізу політики, визначення суті політичних відносин відкрило широкі можливості формування теорії політичної системи. З позицій **біхевіоризму** вважалося, що політика – це дія людей в політичному житті, а не різні види політичних інститутів та владних структур, через які діють люди, і, по-перше, розглядали політичну поведінку особи, соціальних

спільнот – основний об'єкт політики; по-друге, для розкриття суті і змісту політичної діяльності особи, соціальної спільності широко використовувались статистичні та кількісні формулювання; по-третє, розроблялись теорії, здатні з'ясувати, розкрити суть політичних подій, явищ, їх зміст, напрямки та ін. Для дослідження політики, політичних відносин, визначення і розкриття суті понять політичної системи в межах поведінкового підходу широко використовуються системний, інституціональний та структурно-функціональний підходи.

Інституціональний підхід дає можливість розглядати політичну систему як сукупність державних і недержавних інститутів, соціальних і правових норм, за допомогою яких реалізуються політико-владні відносини. **Предметом дослідження** є уособлені, організаційно оформлені центри влади: держава, політичні партії, суспільні, громадські об'єднання і підпорядковані їм структури, а також норми, що регулюють діяльність таких інститутів і взаємодії між ними. Інституціональний підхід дає можливість детально вивчати окремі компоненти – організації, їхнє виникнення, розвиток, функціонування. Вперше **системний метод** для вивчення суспільства, політичної сфери застосував американський політолог і соціолог **Т. Парсонс**. Запозичуючи ідею системи з біології, теоретично обґрунтовує концепцію соціальної системи, визначає чотири основні функціональні компоненти соціальної системи, які забезпечують збереження і виживання будь-якої системи:

1. Основним предметом аналізу соціальної системи є не інститут, а соціальна взаємодія між індивідами і групами, які здійснюють певні політичні ролі.
2. Політична взаємодія орієнтована на авторитетний розподіл цінностей в суспільстві, причому так, щоб досягти балансу інтересів і зберегти систему як єдину цілісність.
3. Основні функціональні елементи політичної системи є: адаптація, досягнення мети, інтеграція, дотримання збереження моделі.

По-перше, **адаптація** – специфічний різновид взаємодії політичних суб'єктів із середовищем, внаслідок і в ході якого відбувається пристосування вимог і потреб суб'єктів до навколишнього середовища відповідно до умов здійснення його політичних функцій. Функцію адаптації в соціальній системі забезпечують і економічні відносини. По-друге, **досягнення мети**. Функцію досягнення мети забезпечує політика, політичні відносини. По-третє, **інтеграція**, тобто з'єднання окремих різноманітних, розрізнених компонентів, наявність упорядкованості, безконфліктності відносин між соціальними діячами – індивідами, соціальними спільнотами, організаціями, об'єднаннями, державами та ін. У межах функції інтеграції здійснюється діяльність правових інститутів, владних структур, реалізуються норми, права і звичаї. По-четверте, **дотримання моделі соціальної системи**. Ця функція сприяє утвердженню і реалізації системи вірувань, моралі,

соціалізації (дії сім'ї, інститутів освіти, духовної і матеріальної культур та ін.).

Системний аналіз дає можливість встановити, що будь-яка система, в тому числі і політична, визначається тим, що:

- по-перше, поділяється окремо на багато елементів, ланок, компонентів, сфер;
- по-друге, елементи, компоненти, сфери становлять єдине ціле;
- по-третє, система має межі.

Головне при системному аналізі є не інститут і його функції, а соціальна взаємодія між індивідами і верствами, які здійснюють певні політичні ролі

Системна теорія ділить процеси взаємодії суб'єктів політичних відносин на три цикли або стадії: введення (вхід), конверсія (перетворення) і вихід (виведення). Вхід (введення) – це практично будь-яка подія, явище, що стосується політичної системи, є зовнішнім, впливає на систему і здатне її змінити. Конверсія (перетворення) – це процес підготовки і реалізації політичних проблем, потреб і інтересів людей, а на вихід (виведення) подаються імпульси різного роду (вимоги). Вимоги, що направляються на адресу владних структур і слугують сигналом про наявність в суспільстві певних потреб. Процес становлення політичних систем обумовлений рядом змінних:

- зміною способу виробництва (зміною форм власності тощо);
- зміною в соціально-класовій структурі суспільства;
- політичною поляризацією суспільства (спочатку переважала економічна поляризація);
- збільшенням чисельності суб'єктів політики;
- зростанням робітничого руху і створенням буржуазних політичних партій, рухів тощо;
- загально гуманітарним прогресом, пов'язаним з роллю ЗМІ, преси, мистецтв тощо;
- зростанням ролі ідеології – світської і релігійної;
- глобалізацією проблем, що стоять перед людством.

Слід розглянути **основні елементи структури політичної системи суспільства:**

- політична влада, тобто здатність, право і можливість політичних суб'єктів приймати рішення, здійснювати вирішальний вплив на діяльність і майбутність окремих людей та їх об'єднань;
- політичні відносини – взаємостосунки політичних суб'єктів з приводу набуття, використання і перерозподілу політичної влади;

- політична організація суспільства, яка визначається як система інститутів, в межах яких відбувається його політичне життя;
- політична культура, тобто сукупний показник рівня, характеру і змісту політичних знань, оцінок, навичок та дій громадян.

Політичні відносини, як один із основних елементів політичної системи, формуються в суспільстві щодо завоювання та здійснення політичної влади. Вони можуть бути:

- міжкласові, внутрішньокласові, міжнаціональні та міждержавні відносини;
- вертикальні відносини у процесі здійснення влади між політичними організаціями (державою, партіями, трудовими колективами);
- відносини між політичними організаціями та установами (адміністрацією, інститутами).

З політичних відносин виростає **політична організація суспільства**, охоплюючи його стабільні політичні організації та установи, які здійснюють політичну владу. Їх поділяють на три види:

- власне політичні організації (держава, політичні партії, політичні рухи);
- політизовані організації (народні рухи, профспілки);
- неполітичні організації (об'єднання за інтересами).

Життєдіяльність та сила впливу політичної системи на розвиток суспільства виражається у її **функціях** – постійно поновлюваних напрямках діяльності політичної системи. Функції визначають специфіку політичної системи, її завдання як підсистеми суспільства і як самостійно інтегрованої системи, що прагне до самозбереження і саморозвитку.

Можна виділити такі **основні функції політичної системи**.

- **Функція забезпечення цілісності громадянського суспільства.** Політична система як найбільш інституціоналізована система впливає на все суспільство, визначає цілі розвитку, механізми загального управління, політичні і правові норми та принципи.
- **Владно-політична функція.** Політична система суспільства покликана формувати, захищати і підтримувати функціонування політичної влади як цінності. Владно-політична діяльність політичної системи є значною мірою визначальною, оскільки від демократично- або тоталітарноорганізованої влади залежить зміст усього її функціонування.
- **Функція національної або народної інтеграції.** Держава, політичні рухи і партії, громадсько-політичні утворення у своїй діяльності об'єднані розв'язанням національних проблем, а також проблем народу в цілому, інтереси якого і представляє політична система.
- **Функція управління.** Система органів становить апарат управління суспільством.
- **Функція демократизації суспільства.**
- **Функція організації й упорядкованості політичного життя.**

Таким чином, різноманітність функцій політичної системи суспільства свідчить не лише про його складність, а й про розгалуженість функціонування політичних систем у суспільному організмі. Така розгалуженість поглиблюється із саморозвитком цих систем, процесом самоорганізації й удосконалення їхньої політичної культури.

Тема 12. Громадянське суспільство, як складова політичної науки (2 год.)

Громадянське суспільство – це історичний тип у розвитку людського суспільства, його конкретна якісна характеристика; це сфера самовиявлення і реалізації потреб та інтересів вільних індивідів через систему відносин (економічних, соціальних, релігійних, національних, духовних, культурних). Структурними елементами цієї системи є організації (політичні партії, громадські об'єднання, асоціації) та різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють всі сфери суспільного життя і є своєрідним регулятором свободи людини.

Однією з перших у вітчизняній політології визначення конструкту «громадянське суспільство» дала професор Галина Щедрова. Вона визначає його як суспільство громадян із високим рівнем економічної, соціальної, політичної, культурної і моральної властивостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага.

За словами відомого німецького державного і політичного діяча **Дітмара Штюдемана**, «поняття «громадянське суспільство» позначає основний принцип демократії: під державою і суспільством мається на увазі співтовариство зрілих громадян, які самі спільно визначають свою долю.

Економічною основою, фундаментом громадянського суспільства є недержавна (приватна) власність на засоби виробництва. Вона може існувати в індивідуальній і колективній формах. Суб'єктами різновидів індивідуальної власності виступають індивіди та домашні (сімейні) господарства. Колективною є власність акціонерних товариств, кооперативів, релігійних і громадських об'єднань та організацій, трудових колективів різних форм господарювання.

Соціальну структуру громадянського суспільства складають різноманітні соціальні спільності – класові, етнічні, демографічні, професійні тощо та відносини між ними.

Первинний соціальний осередок громадянського суспільства – сім'я – заснована на шлюбі або кровній спорідненості мала група, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною відповідальністю і взаємодопомогою.

Елементами політичної структури громадянського суспільства виступають недержавні політичні інститути, основними з яких є політичні

партії, громадські організації і суспільні рухи, органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації.

Інституціональними елементами структури громадянського суспільства є багатоманітні громадські організації.

Структуру духовної сфери громадянського суспільства складають соціокультурні відносини, а її елементами є школа, церква, різноманітні культурно-мистецькі заклади – тією мірою, якою вони виступають як недержавні утворення.

Ознаки громадянського суспільства:

- визнання автономної особи своїм головним суб'єктом, а її прав і свобод, честі й гідності – вищими соціальними цінностями; вміння протистояти сваволі держави;
- самореалізація права вільних і рівноправних громадян через такі інститути, як сім'я, церква, різні об'єднання, засоби масової інформації тощо;
- добровільне формування інститутів – громадських об'єднань (прибуткових і неприбуткових) на засадах самоорганізації і самоврядування (знизу, а не конструюванням зверху за наказом держави) та регулювання внутрішніх відносин відповідно до корпоративних норм, які створює кожний з них; забезпечення самоорганізації суспільства за допомогою координації;
- задоволення матеріальних і духовних потреб та інтересів людини та її добровільних об'єднань завдяки громадській співпраці, що відбувається поза безпосереднім втручанням держави;
- наявність рівних можливостей громадян та їх об'єднань вільно і безпечно розпоряджатися своїми силами, здібностями, майном, власністю, що забезпечується державою;
- урегульованість і упорядкованість суспільних відносин, завдяки яким діяльність автономних осіб та їх об'єднань відбувається у межах історично сформованих соціальних норм і принципів (моральних, релігійних, звичаєвих), при опорі на діюче право і власну правосвідомість;
- наявність умов для формування норм права у результаті багаторазового повторення одних і тих самих суспільних

відносин, що вимагають формального упорядкування, тобто громадянське суспільство виробляє соціальний стандарт поведінки у межах фактичних відносин, а завдяки визнанню його державою цей соціальний стандарт доводиться до статусу юридичного, стає нормою права;

- забезпечення самоорганізації і структурування населення в народ – цілісний і повновладний суб'єкт права завдяки комплексу комунікативних правових інститутів;
- слугує соціальним джерелом побудови правової держави.

Тема 13. Ціннісний вимір політики (2год.)

Політичні цінності – найвищі принципи, які забезпечують злагоду в суспільстві чи соціально-політичних групах відносно головних цілей і проблем.

Існує три підходи до трактування феномену цінностей. **Перший підхід** (Олександр Івін) базується на тому, що в якості цінностей можуть виступати різноманітні предмети, будь-які речі (як матеріальні, так і соціальні за своїм походженням).

Другий підхід (Микола Лапін, Нейл Смелзер, Толкотт Парсонс) акцентує свою увагу на цінностях як на явищі трансцендентного характеру (таке, що знаходиться поза досвідом у підсвідомості), що притаманне перш за все внутрішньому світові людини, і виявляється через прояв її психіки: погляди, уявлення, переконання, емоції тощо.

Третій підхід (Валерій Богомолів, Дмитро Леонт'єв), трактує цінності як елемент суспільних відносин, опрем'янені у формі соціальних інститутів. Подібних поглядів дотримується Д. Леонт'єв: «Система цінностей... являє собою предметне втілення системи діяльності і суспільних відносин, відображаючи таким чином сутність життєдіяльності даної общини, її конкретно-історичного способу життя».

Крім того, політологія виокремлює також негативні політичні універсалії (**антицінності**), які отримали розповсюдження в політичному житті. Серед них найбільш розповсюдженими є:

- політичний нігілізм (заперечення цінностей);
- політичний абсентеїзм (пасивність, аполітизм);

- популізм у політиці;
- політична істерія і фанатизм (крайні вирази політичного ідеалізму);
- політичний екстремізм (вкрай радикальна позиція);
- політичний регіоналізм (противага глобальній політичній інтеграції);
- політичне (перш за все, нелегітимне) насильство.

Політичні цінності характеризуються трьома ознаками:

- реалізація їх можлива лише в ході спільних дій (зусиль) людей;
- активний характер впливу на всі сторони і механізми державної влади;
- мають безпосередній зв'язок із єдиним інтересом соціальної спільності.

Виокремлюють матеріальні, духовні, соціально-політичні, реально-екзистенціальні (реально існуючі), цільові (мета діяльності) та нормативні (правила, норми, ідеали) цінності. Крім того, політичні цінності можуть бути як предметними (влада, безпека, демократія, легітимність, порядок, рівність, свобода, справедливість, самоврядування тощо), так і суб'єктивними (демократичні, ліберальні, консервативні, революційні, утопічні тощо уявлення, орієнтації, практики).

Відповідно до засобів впливу і глибини включення до політичного буття, цінності поділяють на дві групи: цінності-цілі та цінності-засоби.

Політика і мораль – одне з опорних понять політичної теорії. Його сутність полягає у тому, що поняття політики і моралі відображають наявність взаємозв'язку двох найважливіших форм суспільної свідомості, двох певних систем організації соціуму, двох видів регулювання відносин різноманітних соціальних спільностей – етносів, класів, соціальних груп, політичних партій, суспільних об'єднань

Польський політолог **Кельзен Опалек** зробив спробу класифікувати численні **дефініції політичної культури**, згрупувавши їх за чотирма основними напрямками:

- **«суб'єктивні»** або «психологічні», до яких належать визначення політичної культури, сформульовані Г. Алмондом та його послідовниками;
- **«об'єктивні»**, які розглядають політичну культуру як систему владних зразків, «стандартів» поведінки суб'єктів політичної системи, відхилення від яких призводить до втручання органів влади;
- **«евристичні»**, які визначають політичну культуру як вибір певних зразків політичних орієнтацій, які (за їхнього домінування) сприяють стабільності або правильному функціонуванню політичної системи;
- **«всеохоплюючі»**, тобто такі, що визначають цю культуру через самий тільки перелік її об'єктів та елементів без узагальнюючих характеристик з причини надзвичайної складності цього соціального феномену.

Політична культура має складну, **багаторівневу структуру**, яка складається з таких основних **змістових блоків**:

- політичні знання та політичні уявлення;
- політична свідомість;
- політична поведінка й політичні дії (участь у політичному житті, політична діяльність);
- функціонування політичних інститутів (культури електорального процесу, культури сприйняття та реалізації політичних рішень, культури врегулювання політичних конфліктів).

Політична культура виконує важливі функції: пізнавальна функція, виховної функції, функція соціалізації, функції адаптації, нормативно-ціннісна функція, регулююча функція, комунікативна функція, функцію забезпечення соціального прогресу, інтегративна функція, мобілізаційна функція, захисна функція, прогностична функція.

Політична свідомість - це усвідомлення сфери політики соціальними суб'єктами (індивідами, групами, спільнотами та ін.).

В структуру політичної свідомості включаються політичні норми і цінності, політичні переконання і уявлення, теоретичні і емпіричні знання. Політична свідомість формується в процесі політичної соціалізації.

Політична свідомість взаємозв'язана і взаємодіє з іншою формою суспільної свідомості: економічними переконаннями, правовими теоріями і нормами, філософськими навчаннями, етичними концепціями, естетичними цінностями, художніми поглядами.

Функції політичної свідомості:

- **пізнавально-інформаційна** - пізнання світу політики, отримання політичної інформації;
- **оцінна** - оцінка політичної дійсності і формування політичних поглядів, переконань, позицій;
- **регулятивна** - регулює соціальну поведінку людей на основі сприйняття дійсності, а також на основі сукупності що виробляються їм політичних ідей, норм, уявлень і переконань;
- **мобілізуюча** - спонукає людей до політично орієнтованої поведінки, до участі в суспільному житті ради відстоювання своїх соціально-політичних інтересів.

Політична свідомість - системна освіта, що має різні рівні:

- **теоретичний** - представлений різними роду концепціями, ідеями, переконаннями, що мають політичний характер. Усвідомлення політики на теоретичному рівні дозволяє:
  - а) ставити і вирішувати її найважливішу мету і задачі - як фундаментальні (стратегічні), так і поточні (тактичні);
  - б) визначати засоби і методи їх досягнення;
  - в) визначати напрями і шляхи організаційно-політичного забезпечення рішення наспілих проблем;
  - г) виробляти концептуальні підходи до соціального контролю ходу виконання політичних рішень і цільових програм;
  - д) коректувати політику з урахуванням даних політичного досвіду.
- **емпіричний** - базується на безпосередній практиці, участі в політичному процесі різних соціальних спільнот. Даний рівень відображає політичну дійсність у формі відчуттів, ілюзій, переживань, уявлень.
- **буденний** - характеризує сукупність виникаючих безпосередньо з буденного життя ідей, поглядів суспільного класу, соціального прошарку або групи людей. Даному рівню властиві яскраво виражені соціально-психологічні риси: настрої, відчуття, емоції.

Формами політичної свідомості виступають індивідуальне, групове і масове.

Тема 14. Персоналізований вимір політики (2 год.)

Суб'єкт і об'єкт політики – обов'язкові елементи політичних відносин, тому вони повинні розглядатися в єдності, взаємозв'язку і взаємозалежності, однак кожен з цих елементів має свої властиві йому ознаки.

Суб'єкти політики – це соціуми, а також створені ними установи, організації, чия активна практична діяльність спрямована на перетворення політичної та інших сфер життєдіяльності людини як відповідних об'єктів політики.

Об'єкти політики – явища політичної сфери в їх різноманітних проявах і зв'язках з усім громадянським суспільством.

У суспільстві **суб'єктом і об'єктом політики можуть бути** людина, соціальні верстви, групи, організації, рухи, колективи, держави, суспільство в цілому.

До **первинних суб'єктів політики** належать індивіди та соціально-історичні спільноти: світове співтовариство, громадянське суспільство, народи, етнічні й соціальні групи. Ці спільноти формують певні об'єднання, які відображають їхній інтерес і дають змогу втілити його у життя.

До **вторинних суб'єктів політики** належать політичні інституції і політичні організації – держава, партії, громадсько-політичні об'єднання. Отже, вторинні суб'єкти політики є похідними від первинних.

Головним суб'єктом політики є людина. Саме завдяки активній діяльності її діють соціально-політичні спільноти і створені ними організації.

Основні характерні **ознаки соціально-політичних спільнот як суб'єктів політики:**

- соціально-політичні спільноти є рушієм суспільно-політичного прогресу;
- без активної діяльності соціально-політичних спільнот, розвинених відносин між ними, їхньої свідомої поведінки, політичної волі прогресивні соціальні зміни неможливі;
- від характеру соціально-політичних спільнот, а також якості функціонування створених ними політичних інституцій залежить стан об'єкта політики – політичної сфери суспільства;
- від характеру політичної діяльності суб'єктів політики залежать тип суспільства, його суспільно-політичний та державний устрій.

Політична соціалізація – процес засвоєння індивідом упродовж життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить.

Політична соціалізація має два якісні стани – первинний та вторинний.

Первинна соціалізація характеризує початкове (звичайно з трьох-п'яти років) сприйняття людиною політичних категорій. Поступово йде формування вибірково-індивідуального відношення людини до явищ політичного життя.

Вторинний етап постає тоді, коли форми та засоби засвоєння людиною політичної інформації, а також оволодіння спеціалізованими ролями в сфері влади здійснюється особистістю незалежно від тиску групової свідомості чи політичної ситуації.

Ознаки політичної соціалізації:

- Процес політичної соціалізації триває неперервно впродовж усього життя індивіда, має історичний характер, що визначається специфікою цивілізаційного розвитку, розміщенням соціальних і політичних сил, особливостями політичної системи, а також своєрідністю сприймання всіх цих чинників кожним індивідом.

- Політична соціалізація, скерована державними органами і партіями, має певну класову, політичну, моральну, естетичну та етичну спрямованість, покликана формувати «політичну людину» з певними громадянськими якостями.

- Процес політичної соціалізації є накопиченням соціально-політичного досвіду відбувається постійне видозмінювання або закріплення відповідних позицій у діяльності людини.

Форми політичної соціалізації – може набувати форми відвертого або прихованого передавання досвіду:

- **відверта форма** – містить безпосереднє передавання інформації, почуттів або цінностей. Наприклад, вивчення суспільних дисциплін;

- **прихована форма** – це передавання неполітичних настанов, які впливають на політичні відносини, на винесення політичних рішень, поведінку.

Залежно від характеру взаємодії політичної системи та особи виділяють такі типи політичної соціалізації: **гармонійний тип, плюралістичний тип, конфліктний тип, гегемоністський тип.**

Політична поведінка – це сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи.

Поширеною є **типологія політичної поведінки** запропонована польськими дослідниками. Вони розрізняють два типи: відкритий (політична дія) і закритий (політична бездіяльність).

Серед найбільш поширених **актів політичної поведінки** слід виділити наступні: **реакція, політична участь, партиципаторна діяльність, політичний дискурс, пряма дія в політиці, абсентеїзм, політичне функціонування.**

Політична участь – це вплив громадян на функціонування політичної системи, формування політичних інститутів і вироблення політичних рішень.

До найбільш розповсюджених видів політичної участі можна віднести:

- дії по делегуванню політичних повноважень (електоральна поведінка);

- активістську діяльність, яка спрямована на підтримку кандидатів і партій у виборчих компаніях;

- професійну політичну діяльність як публічних політиків, так і осіб, що фахово забезпечують реалізацію політико-державних функцій;

- відвідування мітингів, політичних зборів та участь в демонстраціях;
- участь в діяльності партій, політичних рухів і груп інтересів.

Суб'єктами політичної участі виступають – індивіди; соціальні групи і верстви; культурно-професійні, етнонаціональні, конфесіональні та політично згуртовані спільноти; всі дорослі громадяни державно-організованих суспільств; врешті, міжнародні спільноти (наприклад, під час виборів до Європарламенту).

За масштабами участь здійснюється на рівні місцевої, регіональної, державної чи міжнародної політики. Щодо сили політичного впливу участь поділяють на пряму (безпосередню) чи опосередковану, загальну і обмежену.

Відповідно до системи використаних політичних засобів виокремлюють мирні та насильницькі, добровільні та примусові, традиційні й інноваційні, легітимні та нелегітимні, законні (легальні) і протиправні (нелегальні) різновиди політичної участі.

За ступенем активності політичну участь поділяють на пасивну і активну.

Дані типи участі можливо сполучити ще з двома параметрами: припустимі та неприпустимі форми політичної участі. Політична активність також поділяється на конвенційну, тобто легальну, регламентовану законом політичну участь та неконвенційну – незаконні види участі (демонстрації, пікети, мітинги, не дозволені владою).

Політичну участь можна також поділити на такі різновиди:

автономна участь

мобілізована участь

«ангажована» участь

Політична участь виконує певні соціальні функції:

- відображення, узгодження і реалізація різних інтересів та вимог;
- відбір політиків та управлінців;
- рекрутування і просування по службі (політичній кар'єрі) публічних політиків та управлінців («політичних адміністраторів»);
- залучення населення до вироблення і реалізації політичних рішень;
- політична соціалізація;
- упередження та розв'язання конфліктів;
- боротьба з бюрократизмом і скасування відчуження громадян від політики та управління.

Тема 15. Глобальний вимір політики (2год.)

Міжнародна політика – це сукупна цілеспрямована діяльність народів, держав, їхніх інститутів, соціальних спільнот, об'єднань громадян у сфері міжнародного життя.

Структура міжнародної політики складається з таких основних суб'єктів політичного життя:

- національні держави;
- організації регіонального, міжрегіонального, міждержавного характеру, наприклад, Європейський Союз;
- міжнародні урядові організації та їх органи, наприклад, Організація об'єднаних націй, Європейський парламент;
- недержавні суспільно-політичні, громадські організації, наприклад, Міжнародна організація охорони здоров'я.

Міжнародна політика має ряд цілей, зокрема:

- участь у міжнародному поділі праці;
- забезпечення міжнародного миру;
- спільний захист прав людини;
- спільне розв'язання глобальних проблем сучасного світу .

При реалізації завдань міжнародної політики держава здійснює ряд **функцій**, зокрема:

- оборонна;
- регулятивна;
- інформаційно-представницька;
- інтегративна та ін.

При реалізації міжнародної політики держави використовують політичні, економічні, воєнні, ідеологічні засоби. Найважливішу роль відіграють політичні засоби, зокрема дипломатія.

Міжнародні відносини – сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних та інших зв'язків між державами й системами держав, між головними соціальними, економічними, політичними силами, організаціями й громадськими рухами, які діють на світовій арені.

Міжнародні відносини є особливим різновидом суспільних відносин.

Міжнародні відносини здійснюються на таких рівнях:

- глобальний (загально планетарний);
- регіональний (африканський, азіатський та ін.);
- локальний (східноєвропейський, північно-американський та ін.).

Міжнародні відносини виявляють себе у різних типах, видах, станах.
типи:

- відносини панування і підкорення (у рабовласницькому, феодальному і капіталістичному суспільстві);
- співробітництва й взаємодопомоги (між «соціалістичними» країнами);
- перехідні відносини (між країнами, що розвиваються).

Нині більшість фахівців **поділяє міжнародні відносини на два типи:**

- відносини, які ґрунтуються на балансі сил;
- відносини, що спираються на баланс інтересів.

Види міжнародних відносин розрізняють також:

- *за сферою суспільного життя* (економічні, політичні, військово-стратегічні, культурні, ідеологічні);
- *за суб'єктами взаємодії* (міжнародні, міжпартійні, відносини між різними неурядовими асоціаціями тощо);
- *за ступенем їх розвитку* (високий, середній, низький).

Нарешті, з точки зору міри напруженості розрізняють різні стани міжнародних відносин:

- нестабільності;
- суперництва;
- ворожнечі;
- конфлікту;
- війни;
- мирного співіснування;
- довіри;
- співробітництва;
- політичного вирішення проблем на основі цивілізованого узгодження державами своїх інтересів.

Зовнішня політика – це діяльність держави та інших політичних інститутів, що здійснюється на міжнародній арені; комплекс дій, спрямованих на встановлення і підтримку відносин із міжнародним співтовариством, захист власного національного інтересу та поширення свого впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин.

Головна мета зовнішньої політики – забезпечення сприятливих умов для реалізації інтересів тієї чи іншої держави, забезпечення національної безпеки та добробуту народу.

Найголовнішими цілями зовнішньої політики є:

1. **Національна безпека**
2. **Збільшення сили держави**
3. **Зростання престижу держави і зміцнення міжнародних позицій.**

Важливе значення для досягнення цілей зовнішньої політики мають **засоби її здійснення**. Залежно від сфер суспільного життя вони поділяються на політичні, економічні та ідеологічні.

Політичні засоби охоплюють передусім сферу дипломатичних відносин – від традиційних форм дипломатії (посольства, консульства) до дипломатії на рівні глав держав.

Особливу групу політичних засобів зовнішньої політики складають **воєнні засоби**, основними з яких є війна і воєнний тиск.

Економічні засоби зовнішньої політики означають використання економічного потенціалу держави для впливу на економіку й політику інших держав.

Держава – єдиний загальнонаціональний інститут, який має легітимні повноваження здійснювати політику на міжнародній арені: укласти двосторонні й багатосторонні договори про співробітництво в певних сферах, оголошувати війну та підписувати мирні угоди

Категорія «**національний (державний) інтерес**» – головна в теорії міжнародних відносин, визначальна щодо зовнішньої політики держав; система цілей і завдань зовнішньої політики держави.

Національний інтерес охоплює:

- проблеми збереження нації незалежної держави;
- безпеки від зовнішньої загрози;
- зростання добробуту населення держави;
- захисту її економічних і політичних позицій у відносинах з іншими державами;
- збереження і розширення її впливу в світовій політиці.

Національний інтерес реалізується в зовнішньополітичному курсі держави, у політиці її уряду, який визначає конкретні цілі щодо інших держав і шляхи їх досягнення.

Формування зовнішньополітичного курсу держави – складний, суперечливий процес. У боротьбі за владу в країні різні політичні сили демонструють своє бачення національного інтересу і зовнішньополітичного курсу, який не завжди відповідає внутрішнім і зовнішнім умовам його реалізації, не завжди адекватний національним інтересам.

У своєму зовнішньополітичному курсі держава повинна:

- враховувати своє геополітичне положення,
- спиратися на свій економічний, демографічний, воєнний, науково-технічний та культурний потенціал.

Організація і контроль за здійсненням зовнішньої політики покладені на **спеціальні органи держави:**

- міністерства закордонних справ (зовнішніх зв'язків);
- парламентські комітети з питань зовнішньої політики;
- посольства;
- представництва в інших державах;
- наукові й культурні центри за кордоном;
- офіційні й напівофіційні місії тощо.

Плани та методичні рекомендації до семінарських занять

Семінар 1. Місце політології серед галузей суспільного знання, її взаємозв'язок з іншими науками (2год)

План:

1. Знання і наука. Наукові і позанаукові форми знання.
2. Політологія як самостійна наукова дисципліна.
3. Політика, її сутність.
4. Об'єкт, предмет, закони, структура політології та її взаємодія з іншими науками.

Основні поняття

Політика, політичне життя, політологія, предмет політології, наукове знання, гуманітарне знання.

Питання та завдання для обговорення:

1. Які ви знаєте основні компоненти структури політики?
2. Які функції виконує політика в суспільстві?
3. Класифікуйте об'єкти і предмети політики.
4. Які фактори вплинули на виникнення політичної науки?
5. У чому суть об'єкта і предмета політології?
6. Які ви знаєте закони і закономірності політології?
- 7.3 яких частин складається структура політології?

Теми есе:

1. Охарактеризуйте позанаукові форми знання.
2. Дайте характеристику природничих і суспільних наук.
3. Що вивчає політична наука.

Рекомендована література

1. Баталов Э. Я. Политическое - «слишком человеческое». - К., 2000.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. - К., 1979.
3. Бердяев М. Самопознания. - К., 1990.
4. Бодуен Ж. Вступ до політології. - К., 1995.
5. Бурдьє П. Соціологія політики. - К., 1993.
6. Бутенко А. Наука и политика // Социально-гуманитарные знания - 1999. - № 2.
7. Вебер М. Покликання до політики // Вебер М. Соціологія. Загально-історичні аналізи. Політика. - К., 1998.
8. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избр. произведения. - К., 1990.

Семінар 2. Політологія як наука та навчальна дисципліна (2год)

План:

1. Сутність науки про політику.
2. Підходи до визначення предмета політології та її об'єкт.
3. Структура політології.
4. Методологічні принципи політології.

Основні поняття

Наука про політику, феномени, політична філософія, політична соціологія, політична географія, політична історія, міжнародна політика, структура політології.

Питання та завдання для обговорення:

1. Що вивчає політична наука? Який об'єкт і предмет політології?
2. Які були форми осмислення політики в історії політичної думки?
3. Коли було введено термін „політична наука”?
4. Що вивчають політична антропологія і політична географія?
5. На чому ґрунтується біхевіористський метод?
6. Яка роль політології у Вашій професійній підготовці?
7. На прикладі відомих політиків проаналізуйте рівень їх поліологічної підготовки.

Теми есе:

1. Методи політології і розкрийте їх суть.
2. Основні етапи розвитку політичної науки .
3. Функції політології.

Рекомендована література

1. Баранівський В. Ф. Політологія [Текст] : підручник / В. Ф. Баранівський ; Нац. акад. упр. - Київ : НАУ, 2016. - 235с. Бойко О.Д. Політичне маніпулювання: навч. посіб. / Олександр Дмитрович Бойко. К.: Академвидав, 2010. – 432 с. (Серія "Альма-матер").
2. Воронянський О.В. Політологія: підручник / [Воронянський О.В., Кулішенко Т.Ю., Скубій І.В.]; Харків. нац. техн. ун-т сіл. госп-ва ім. Петра Василенка. - Харків : ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2017. - 179 с.
3. Гелей С. Д. Політологія [Текст] : навчальний посібн. / С. Д. Гелей, С. М. Рутар. - 9-те вид., переробл. і доп. - Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. - 370 с. Шифр Ф/Г 311
4. Даль Роберт А. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція / О.Д. Білогорський (пер.з англ.). – Х. : Каравела, 2002. – 216 с.

5. Дарендорф Ральф. У пошуках нового устрою: Лекції на тему політики свободи у ХХІ столітті / Анастасія Орган (пер.з нім.). – К. : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 110 с.
6. Дюверже Морис. Политические партии / Л.А. Зимина (пер.с фр.). – 4-е изд. – М. : Академический Проект; Трикста, 2007. – 540 с.
7. Горбач, О. Н. Політологія [Текст] : навч. посіб. / Олександр Горбач, Руслан Демчишак ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". - 3-тє вид., допов. та перероб. - Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. - 259 с
8. Конституція України [Текст]: станом на 22 січ. 2018 р.: відповідає офіц. тексту. - Харків : Право, 2018. - 70, [2] с.
9. Кулагін Ю.І., Полурез В. І. Політологія. Практикум: навч. посіб. / Ю. І. Кулагін, В. І. Полурез; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. — 231 с.
10. Мальцева, О. В. Політологія [Текст] : навч. посіб. / О. В. Мальцева, Г. М. Марінова ; Держ. ВНЗ "Приазов. держ. техн. ун-т". - Маріуполь : ПДТУ, 2015. - 159 с.
11. Муляр В. І. Політологія [Текст] : навч.-метод. посіб. / Муляр В. І., Загурська-Антонюк В. Ф., Панасюк Н. В. ; [за заг. ред. В. І. Муляра] ; Житомир. держ. технол. ун-т. - Житомир : Волинь, 2015. - 154 с. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія: підручник для студ. вищ. закладів освіти. – 5-тє вид., стер. – Л. : Новий Світ-2000, 2008. – 304 с.
12. Воронянський О.В. Політологія [Текст]: підручник / [Воронянський О. В., Кулішенко Т. Ю., Скубій І. В.] ; Харків. нац. техн. ун-т сіл. госп-ва ім. Петра Василенка. - Харків : ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2017. - 179 с.
13. Політологія: підручник / [М. П. Требін та ін.]; за ред. проф. М. П. Требіна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - 2-ге вид., перероб. і допов. - Харків : Право, 2018. – 460 с.
14. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ За ред. Кременя В.Г., Горлача М.І. – К.; Харків: Єдинорог, 2007. – 640 с.
15. Політологія: підручник / О.В. Бабкіна (ред.), В.П. Горбатенко (ред.). – 3-тє вид., перероб., доп. – К. : Академія, 2008. – 567 с.
16. Політологія: підручник / М.М. Вегеш (ред.). – 3-тє вид., перероб. і доповн. – К.: Знання, 2008. – 384 с.
17. Стрієк Т. Невловні категорії. Нариси про гуманітаристику, історію і політику в сучасних Україні, Польщі та Росії [Текст] / Томаш Стрієк ; [пер. з пол. : А. Павлишин та ін. ; наук. ред. В. Склокін]. - Київ : Ніка-Центр, 2015. - 319 с.
18. Цюрупа М.В., Ясинська В.С. Основи сучасної політології: підручник. – К.: Кондор, 2009. – 354 с.

Семинар 3. Генеза політичної думки. (4 год.)

План:

1. Політичні погляди стародавнього світу.
2. Антична політична думка.
3. Європейська політична думка .
4. Чинники появи політичної науки та її інституціоналізація.
5. Політична наука II пол. XIX—I пол. XX ст.ст.
6. Українська політична наука.
7. Новітні політичні дослідницькі програми.

Основні поняття

Політична думка, концепція суспільного договору, влада, теорія легітимності, теорія раціональної демократії, теорія «плебісцитарної» демократії, політичні еліти.

Питання та завдання для обговорення:

1. Які соціальні та наукознавчі чинники вплинули на виникнення політичних ідей?
2. Які особливості мають політичні ідеї Стародавнього світу?
3. Яку фундаментальну роль у всій історії політичної думки відіграло вчення Конфуція?
4. Яке місце в розвитку політичної думки посідають мислителі Давньої Греції?
5. Основні погляди Платона в історії політичних вчень.

Теми есе:

1. Суть політичних вчень епох Середньовіччя і Відродження.
2. Розвиток політичних ідей в Україні в XIX—XX століттях.
3. Суспільно-політичні погляди М.С.Грушевського.

Рекомендована література

1. Андрусяк Т. Г. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). — Львів, 1998.
2. Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. — К., 2001.
3. Білецький Л. Руська правда й історія її тексту / За ред. Ю. Книша. — Вінніпег, 1993.
4. Вивід прав України. — Львів: МП “Слово”, 1991.
5. Вишенський І. Книжка // Вишенський І. Твори. — К., 1959. — С. 41–158.
6. Вишенський І. Краткословна відповідь Петру Скарзі // Вишенський І. Твори. — К., 1959. — С. 159–187.

- 7.Галкин А. А. Размышления о политике и политической науке. —М., 2004.
- 8.Гарань О. Націонал-комунізм та українська революція: романтика і реальність // Сучасність. — 1994. — № 2.
- 9.Гелей С. Ідея української державності в історичних працях В'ячеслава Липинського // Укр. час. — 1994. — № 1.
- 10.Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України ХІХ ст. — Львів, 1996.
- 11.Горбатенко І. А. Політична наука і освіта в Україні та її вплив на розвиток суспільства і формування особистості // Актуальні
- 12.Проблеми політики: Зб. наук. пр. — Одеса: ПП “Фенікс”, 2005. — Вип. 25.
- 13.Горбатенко І. А. Політологія як соціокультурний феномен //Нова парадигма: Журн. наук. пр. — Вип. 47. — К., 2005.
- 14.Горелов М. Історичні спроби моделювання української державності в ХХ столітті (націократичні концепції). — Політична думка. — 1994. — № 4.
- 15.Грицак Я. ІванЛисяк-Рудницький. Нарис інтелектуальної біографії // Сучасність. — 1994. — № 11.121
- 16.Грінченко Б., Драгоманов М. Діалоги про українську національну
- 17.Справу / НАН України; Ін-т укр. археографії / А. Жуковський(упорд.) — К., 1994.
- 18.Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? — К., 1991.
- 19.Гунчак Т. Микола Хвильовий // Сучасність. — 1994. — № 2.
- 20.Гусев В., Лозинська Л. Філософські роздуми В. Винниченка: проблеми аналізу й самоозначення // Політологічні читання. —1992. — № 3.
- 20.Добржанський О. Національний рух українців Буковини др. пол. ХІХ — поч. ХХ ст. — Чернівці, 1999.
- 21.Довгич В. А. Українська ідея в політичній теорії М. Драгоманова. — К., 1991.
- Етнонаціональний розвиток України: терміни, визначення, персоналії. — К.,1993.
- 22.Жулинський М. Г. Вірю в силу духа: Іван Франко, Леся Українка і Михайло Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людини. — Луцьк, 1999.
- 23.Загайко П. К. Українські письменники-полемісти кінця ХVІ — поч. ХVІІ ст. у боротьбі проти Ватикану і унії. — К., 1957.
- 24.Іванов М. Що таке “громадянська” і що таке “політична” освіта? // Політичний менеджмент. — 2003. — № 2.
- 25.Іванова Л. Г., Іванченко Р. П. Суспільно-політичний рух 60-х рр. ХІХ ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології. — К.,2000.
- 26.Історія української еміграції: Матеріали до спецкурсу.— К: НМК ВО, 1992.

27. Касьянов Г. Шістдесятники. Дисиденти. Неформали. Знайомі
28. Катренко А. М., Беззуб Ю. В. Український національний рух ХІХ ст. (По сторінках праць Михайла Драгоманова): Навч. посіб. — К., 1997.
29. Коваленко А. Українська політологія: проблеми та труднощі періоду становлення // Сучасність. — 1994. — № 10.
30. Колесник В. Ф., Рафальський О. О., Тимошенко О. П. Шляхом національного відродження: Національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини 1900 — 1907 рр. — К., 1998.

Семінар 4. Вітчизняна політологія: проблеми і перспективи розвитку (2 год)

План:

1. Основні віхи історії української політичної думки .
2. Політичні ідеї мислителів Київської Русі.
3. Політична думка культурно-національного Відродження і Просвітництва.
4. Українська політична думка Нової доби.
5. Політичні концепції українських мислителів початку ХХ століття.
6. Зародження і утвердження політичної науки та навчальної дисципліни в сучасній Україні.

Основні поняття

Автономія, громадянин, імперія, демократія, консерватизм, націоналізм, нація, соціалізм, тоталітаризм, українізація, українська політологія.

Питання та завдання для обговорення:

1. Порівняйте політичну думку Княжої доби з політичною думкою стародавнього Сходу й античності.
2. Які, на вашу думку, погляди С. Оріховського можна вважати передовими?
3. У чому сутність політичних ідей І. Вишенського?
4. Як розуміли полемісти ідею суспільного договору між монархом і народом?
5. Які погляди М. Драгоманова можна вважати виключно ліберальними, а які соціалістичними?
6. Як розумів соціалістичну державу Б. Кістяківський?
7. Розкрийте політичну концепцію І. Франка.
8. Чи можна ідеологію Д. Донцова вважати фашистською?

Теми есе:

1. Охарактеризуйте діяльність найвідоміших політологічних центрів сучасної України.

2. Назвіть і обґрунтуйте завдання, які належить вирішити сучасній вітчизняній політичній науці.
3. Які, на вашу думку, погляди С. Оріховського можна вважати передовими?
4. У чому сутність політичних ідей І. Вишенського?

Рекомендована література

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. - К., 1991.
2. Винниченко В. Відродження нації. - К., Ч. 2.
3. Габріелян О. Політична наука в Україні: стан і перспективи // Політична думка. - 2001. - № 4.
4. Гелей С., Рутар С. Основи політології. - Львів, 1997.
5. Грушевський М. Початки громадянства. - Прага - Відень, 1921.
6. Донцов Д. Націоналізм. - Лондон, 1966.
7. Драгоманов М. Вибране. - К., 1991.
8. Касьянов Г. Шістдесятники. Дисиденти. Неформали. Знайомі незнайомці // Віче. - 1994. - № 10.
9. Коваленко А. Українська політологія: проблеми та труднощі періоду становлення // Сучасність. - 1994. - № 10.
10. Костомаров М. Закон Божий. Книга буття українського народу. - К, 1991.
11. Кравченко Б., Прилюк Ю. Політичний лад в Україні та політична наука // Політологічні читання. - 1992. - № 1.
12. Кухта Б. З історії української політичної думки. - Львів, 1991.
13. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. - Відень, 1926.
14. Міхновський Микола. Самостійна Україна. - Київ - Львів, 1991.
15. Нічик В., Литвинов В., Стратій Я. Гуманістичні ідеї на Україні. - К, 1991.
16. Основи політичної науки. Курс лекцій за ред. Б. Кухти / Кухта Б., Романюк А., Поліщук М., - Львів: Кальварія, 2002.
17. Старецька Л. - Львів: Кальварія, 1996. - Ч. 1.
18. Потульницький В. Історія української політології. - К., 1993.
19. Політологічний енциклопедичний словник / Упор. В. Горбатенко; За ред. Ю. Шемшуненка та ін. - 2-е вид., доп. і перероб. - К : Генеза, 2014.
20. Політологія в Україні: стан та перспективи розвитку. Збірник наукових доповідей і статей. - К., 2000.
21. Політологія / За ред. Бабкіної О., Горбатенка В.— К : «Академія», 2002.
22. Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. - Київ: ЦНЛ, 2004.
23. Політологія. Кінець XIX - перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. О. І. Семківа. - Львів: Світ, 1996.
24. Старосольський В. Теорія нації. - Відень, 1922.
25. Сціборський М. Націократія. - Прага, 1942. 222 г
26. Українська політологія: витоки та еволюція / За ред. Ф. Кирилюка. - К., 1995.

27. Українська суспільно-політична думка у ХХ ст.: документи і матеріали / Упоряд. Т. Гунчак, Р. Солганик. - К., 1994.
28. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія: У 2-х ч. - К., 1995. - Ч. I.
29. Франко І. Я. Зібрання творів. - У 50 т.
30. Хвильовий М. Твори: У 2 т. - К., 1990.

Семінар 5. Методологія та основні категорії політології. Достовірність політологічного знання. (2 год)

План:

1. Поняття методології. Методологія політичної науки. Методологічні стратегії в політології.
2. Методи політології.
3. Понятійно-категоріальний апарат політичної науки.
4. Достовірність політологічного знання. Основні принципи та особливості політологічного дослідження.

Основні поняття

Гіпотеза, епістемологія, методологія, політичні категорії, принципи політичного дослідження, методологічні стратегії в політології.

Питання та завдання для обговорення:

1. Які методологічні принципи використовують при вивченні політичних процесів?
2. Що таке категорія?
3. На які які групи діляться категорії політології?
4. У чому суть достовірності політологічного знання та як вона досягається?
5. Яка структура політологічного знання, як взаємодіють різні його компоненти?
6. На яких загальнонаукових принципах будується політологічне знання?
7. У чому полягають особливості політологічного дослідження?

Теми есе:

1. На чому базується методологія політичної науки.
2. Методи політології.
3. Охарактеризуйте порівняльний метод політології.

Рекомендована література

1. Александров Н., Сулимов В. О некоторых методологических основах политологии // Социально-политические науки. - 1991. - 3.

2. Аутвейт У. Реализм и социальная наука // Социология. Антропология. Метафизика. - М., 1991. - Вып. 1. Отечество и сферы смысла.
3. Вебер М. Об'єктивність соціально-наукового і соціально-політичного пізнання // Соціологія.
4. Загальносоціологічні аналізи. Політика. - К., 1998.
5. Вернадский В.М. История минералов земной коры. - М., 1925. - 1. - Вып.
6. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку. - М., 2000.
Джарал В., Мангейм К., Ричард К. Рич. Политология. Методы исследования. - М., 1997.
7. Эйнштейн А. Физика и реальность. - М., 1965.
8. Ильин М., Мельвиль А., Федоров Ю. Основные категории политической науки (раздел учебного пособия) // Политические исследования. - 1996. - № 4. Миллс Р.
9. Интеллектуальное мастерство // Социологические исследования. - 1994. - № 1.
10. Павлов И.П. Избранные труды. - М., 1951.
11. Політична наука: слов.: категорії, поняття і терміни / За ред. Б. Кухти. - Львів, 2003.
12. Політологічний енциклопедичний словник. - К.: Генеза, 2004.
13. Смелзер Н. Социология. - М., 1994.
14. Тернер Дж. Структура социологической теории. - М., 1985.
15. Федун Л. О предмете и методе политологии // Социально-политические науки. - 1991. — № 3.
16. Философский энциклопедический словарь. - М., 1983.
17. Франк С. Про завдання узагальнюючої соціальної науки 11
Социологические исследования. - 1990. - № 9. фундаментальные проблемы политической науки // Вестник МГЖ Сер. 2.
18. Политические науки. - 1996. - № 6.

Семінар 6. Політологія і суспільне життя. Професія політолога. (2 год)

План:

1. Роль політичної науки в суспільстві. Основні функції політології.
2. Прикладна політологія, її призначення і специфіка.
3. Професіоналізація політологічної діяльності.
4. Політологія і влада. Громадянська позиція політолога.

Основні поняття

Бюрократія, влада, зрілість політична, іміджологія, політичний маркетинг, політолог, прикладна політологія, політична освіта, функція політології, функціонер у політиці.

Питання та завдання для обговорення:

1. Навіщо вивчати політичну науку?
2. Де спеціаліст-політолог може застосувати свої знання і навички?
3. Назвіть основні групи професій у сфері політики.
4. Якою має бути громадянська позиція політолога?
5. Якими ви бачите основні критерії моральної політики?

Теми есе:

1. Яку роль відіграє політична наука в суспільстві.
2. Яку функцію виконує політологія в суспільстві.
3. Співвідношення політології і влади?

Рекомендована література

1. Основи політичної науки. Курс лекцій за ред. Б. Кухти / Кухта Б., Романюк А., Поліщук М., Старецька Л. - Львів: Кальварія, 1997. - Ч. і
2. Пойченко А.М. Політика: теорія і технологія діяльності. - К., 1994.
3. Політологічний енциклопедичний словник / Упор. В. Горбатенко; ред. Ю. Шемшушенка та ін. - К.: Генеза, 2004.
4. Шляхтун П. Політологія,- Київ.: Генеза, 2008.
5. Рудич Ф. М. Политология: теоретический и прикладной контекст //Д Социально-политический журнал. - 1996. - № 5.
6. Рябов С. Політика як суспільне явище // Політологічні читання. - 1944 - № 2 7.Чудинова И. Политическая жизнь // Социально-политический журнал . - 1994. - № 12.

Семинар 7. Політична влада як провідна категорія політології . Теорії політичної влади (4год)

План:

1. Сутність влади. Підходи до інтерпретації влади.
2. Види влади. Різновид політичної влади.
3. Властивості політичної влади.
4. Ознаки та функції політичної влади.
5. Біхевіоралістські концепції влади.
6. Комунікативний підхід (Х.Арендт, К.Дойч, Ю.Хабермас).
7. Мезопідхід (М.Кроз'є).
8. Постструктуралістський підхід, виражений теоріями М.Фуко і П.Бурд'є.

Основні поняття

Духовно-інформаційна влада, політична влада, формальна влада, реальна влада, ідеологія, влада, демократія, авторитет, політологія, політична теорія, суспільство.

Питання та завдання для обговорення:

1. Які ви знаєте види влади?
2. Що розуміють під ефективністю політичної влади та які її основні чинники?
3. Які основні функції політичної влади?
4. Назвіть теорії політичної влади?
5. Охарактеризуйте комунікативний підхід.
6. Охарактеризуйте мезопідхід.

Теми есе:

1. Політична влада в науково-політичних поглядах П.Бурд'є.
2. Політична влада в науково-політичних поглядах М.Фуко.
3. Влада в суспільно-політичних поглядах Р.Арон.
4. Теорія поділу влади Д.Локка та Шарля Монтеск'є.

Рекомендована література

1. Слободянюк А. В. Проблеми визначення сутності влади в сучасних західних концепціях // Українська культура в іменах і дослідженнях. - Вип. 3. - Рівне, 1998. - С. 63 - 67.
2. Афонін Е. А. Концептуальні засади взаємодії політики й управління/ Е.А.Афонін, Я.В.Бережний, О.Л. Валевський // Навчальний посібник. - К. : НАДУ, 2010. - С.28-29 - Режим доступу: http://epidruchniki.com/book/5_Konceptualni_zasadi_vzaemodii_politiki_i_upravlinnya.html
3. Юрій М. Ф. Політологія / М. Ф. Юрій // Навч. посібник. — К.: Кондор, 2003.—340с.Режим доступу:
4. http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/zmist.htm
5. Слободянюк А. В. Еволюція концептуальних уявлень про владу в історикосоціологічному процесі [Текст] : автореф. дис. ... кандидата соціологічних наук : 22.00.01 / Анатолій Володимирович Слободянюк ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2002. – 12 с.
6. Вавринчук М. П. Політологічні аспекти державного управління : навч. посіб. // М. П. Вавринчук, Гол. упр. держ. служби України, Хмельн. ун-т упр. та права.– Хмельницький : Поліграфіст-2, 2013.– С.33.

Семінар 8. Політична система суспільства. Еволюція поняття «політична система» (4 год)

План:

1. Критерії класифікації політичних систем.
2. Командна, змагальна, соціопримірна політична системи.
3. Політична система сучасної України.
4. Формування системного аналізу політики, поняття «політична система».
5. Структура та функції політичної системи.
6. Стратегія подолання економічної кризи й розвитку політичної системи.
7. Характер кризових явищ в процесі становлення політичної системи України.

Основні поняття

Система, політична система, структура політичної системи, політичні інститути, політичні та правові норми, політичні принципи, тип політичної системи, політичний плюралізм.

Питання та завдання для обговорення:

1. Опишіть схему політичної системи, окресліть її структуру й функції.
2. Намалюйте порівняльні схеми особливостей політичних систем України, Франції і Польщі.
3. Визначте основні відмінності політичних систем України й Росії.
4. Чому необхідна подальша реформа політичної системи України?
5. Визначте головні елементи демократичної, авторитарної і тоталітарних політичних систем.
6. Як Ви розумієте перехідний тип систем?
7. Що означає змішаний тип політичної системи?

Теми есе:

1. Теорія політичних систем Д. Істона і Г. Алмонда.
2. Основні характеристики сучасних політичних систем.
3. Типологія і функції політичних систем, механізми їх функціонування.
4. Особливості формування політичної системи України.
5. Актуальні проблеми вдосконалення політичної системи в Україні.

Рекомендована література

1. Буркут І. Г. Вибірчі технології: регіональний досвід / І. Г. Буркут, О. В. Колесников. – Чернівці : Букрек, 2009. – 240 с.

2. Бучин М. А. Демократичні принципи виборів: політико-правові аспекти регулювання в Україні : моногр. / М. А. Бучин. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 364 с.
3. Бучин М. А. Ресурси виборчої кампанії та особливості їх використання в Україні : монографія / М. А. Бучин. – Львів : ЛПСВ, 2009. – 231 с.
4. Веденєєв Ю. А. Нариси з історії виборів та виборчого права : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Ю. А. Веденєєв. – Калуґа : «Символ», 2002. – 692 с. – Режим доступу : <http://pravolib.pp.ua/ocherki-istorii-vyiborov-izbiratelnogoprava.html>.
5. Історія політичної думки : підруч. / за заг. ред. Н. М. Хоми [І. В. Алексєєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.]. – Л. : «Новий Світ – 2000», 2016. – 1000 с.
6. Марчук В. П. Історія політичних і правових вчень: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. П. Марчук. – К. : Персонал, 2009. – 480 с.
7. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Уґрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. – 492 с.
8. Пахарєв А. Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні : навч. посібник / А. Д. Пахарєв. – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 182 с.
9. Переґуда Є. В. Політологія: навч. посіб. / Є. В. Переґуда, В. Ф. Панібудьласка, В. Л. Семко, Н. І. Рижко, С. Д. Місержи, В. Л. Стеценко, В. Л. Згурська, В. П. Третьак. – К. : КНУБА, 2011. – 216 с.
10. Політична абетка : матеріали для практичного використання. / за наук. ред. док.наук держ. упр. О. В. Радченка; Редактор-упорядник А. В. Карташов, [авт.-упоряд. А. Ю. Геращенко, М. Д. Городок, А. В. Карташов, К. В. З Плоский, О. В. Радченко, В. С. Радчук, О. Г. Солонтай, О. М. Спутай, В. М. Стах, О.Л. Храбан]; Вид. 8-е, доп. і перероб. – Х. : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2010. – 328 с.
11. Політологічний енциклопедичний словник. За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К., Генеза, 2004. – 398 с.
12. Політологія : навч. посіб. / Щєдрова Г. П., Барановський Ф. В., Карчевська О. В., Мазур О. Г., Михайловская О. Г., Новако- ва О. В., Пашина Н. П., Пробийголова Н. В. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 304 с. 13. Політологія : навч. посіб. / Ю. Макар, О. Докаш, Т. Лаврук. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – 596 с.
13. Політологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Штанько, Н. В. Чорна, Т. Г. Авксентьєва, Л. А. Тіхонова. – 2-ге 8 вид., переробл. та допов. – К. : Інкос; Центр учбової літератури, 2011. – 287с.
14. Політологія : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навч. закладів / Л. М. Герасіна, В. С. Журавський, В. Я. Зимогляд, Н. П. Осипова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Ін Юре, 2015. – 519с.

- 15.Полторак В. Избирательные кампании: научный подход к организации / В. Полторак, О. Петров. – К. : Знання України, 2004. – 120 с.
- 16.Практикум з навчальної дисципліни «Політологія» : навч.-практич. посіб. / О. М. Кузь, І. В. Жеребяткова, Д. С. Коротков, О. М. Сахань. – Харків : ХНЕУ, 2011. – 208с.
- 17.Прибутько П. Політологія : посіб. для підготов. до іспитів / П. Прибутько. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – 172 с.
- 18.Примуш М. В. Політичні партії: історія та теорія / М. В. Примуш. – К. : Професіонал, 2008. – 416 с.
- 19.Романюк А. С. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів : ЦПД-«Астролябія», 2005. – 348 с.
- 20.Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія / Дж. Сарторі. – К. : Артек, 2001. – 212 с.
- 21.Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – 396 с.
- 22.Хімченко О. Г. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства : навч. посіб. / О. Г. Хімченко. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2006. – 208 с.
- 23.Шведа Ю. Соціологія партійних систем Моріса Дюверже // Нова політика. – 1996. – № 4. – С. 31–37.
- 24.Шведа Ю. Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні.- Львів, 2010. – 462 с.
- 25.Шведа Ю. Партії та вибори: європейський досвід і українські реалії. Енциклопедичний словник.- Львів, 2009.- 500 с.
- 26.Шведа Ю. Р. Партії та вибори : енциклопедичний словник / Ю. Р. Шведа. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 750 с. 4
- 27.Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти : монограф. / Г. П. Щедрова. – Луганськ 2013р.

Семінар 9. Громадянське суспільство та аспекти ціннісного виміру політики (4 год)

План:

1. Витоки феномену громадянського суспільства, його сутність.
2. Структура громадянського суспільства.
3. Ознаки та функції громадянського суспільства.
4. Сутність політичних цінностей. Політичні цінності та антицінності.
5. Типи політичних цінностей.
6. Співвідношення політики та моралі.

Основні поняття

Громадянське суспільство, економічна основа, соціальна структура, інституціональні елементи, структура духовної сфери, політичні цінності, політичний універсалій, мораль, моральне виховання.

Питання та завдання для обговорення:

1. Поняття та принципи громадянського суспільства.
2. Елементами структури громадянського суспільства є?
3. Які основні ознаки громадянського суспільства?
4. До найбільш сталих загальнолюдських політико-культурних універсалій відносяться?
5. На які групи поділяться цінності?
6. Якими ознаками характеризуються політичні цінності?

Теми есе:

1. Політика і політичні інститути в розвиненому громадянському суспільстві.
2. Взаємодія громадянського суспільства з державою.
3. Критерії типологізації політичних цінностей.

Рекомендована література

1. Аляев Г. Є. Політологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Полтава : АСМІ, 2007.
2. Аналітична доповідь до Щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/POSLANNYA-2015_giper_new.pdf.
3. Арістотель Політика. Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К. : Основи, 2003.
4. Арон Р. Демократия и тоталитаризм / Р. Арон. – М., 1993.
5. Арон Р. Мир і війна між націями. – К. : Юніверс, 2000.
6. Бжезінський З. Велика шахівниця. – Львів-Ів.Франківськ, 2000.
7. Бодуен Ж. Вступ до політології / (Пер. з фр. О.Марштуненко) – К. : Основи, 1995.
8. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избр. произв. – М., 1990.
9. Видрін Д. Політика: історія, технологія, екзистенція. – К. : Либідь, 2001.
10. Виклики модернізації в Україні: політичні аспекти : монографія / М. О. Паламарчук ; за ред. О. В. Литвиненка. – К. : НІСД, 2014.
11. Гаджиев К. С. Политология. Учебник для высших учебных заведений. – М. : Университетская книга, Логос, 2006.

12. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В. П. Горбатенко. – К., 2006.
13. Даль Р. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція / Р. Даль. – Х., 2002.
14. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015.
15. Донцов Д. Націоналізм. – Вінниця, 2006.
16. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000.
17. Європейський проект та Україна : монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. – К. : НІСД, 2012.
18. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища : аналіт. доп. / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. – К. : НІСД, 2015.
19. Зушик Ю. Лобізм в Україні / Ю. Зушик. – К., 2000.
20. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія / А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2013.
21. Конституційні аспекти розподілу повноважень у системі вищих органів державної влади України : аналіт. доп. / М. М. Розумний, І. А. Павленко, О. О. Даниляк, В. С. Караваєв. – К. : НІСД, 2015.
22. Кухта Б. Політична влада та її рішення. – Л., 2006.
23. Кухта Б. П. Політичні еліти та лідерство / Б. П. Кухта, Н. Г. Теплоухова. – Л., 2000.
24. Лисовский С. Избирательные технологии: история, теория, практика / С. Лисовский, В. Евстафьев. – М., 2000.
25. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – М., 1990.
26. Михальченко М. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз : монографія / М. Михальченко, О. Михальченко, Є. Невмержицький. – К., 2010.
27. Основи демократії : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Третє видання, оновлене і доповнене. – Львів : Астролябія, 2009.
28. Партійна система України після парламентських виборів – 2012: аналіт. доп./ за заг. ред. О. А. Фісуна; Регіон. філіал НІСД у м. Харкові. – Х. : Золоті сторінки, 2012.
29. Перегуда Є. В. Політологія : навчальний посібник / Є. В. Перегуда, В. Ф. Панібудьласка, В. Л. Семко, Н. І. Рижко, С. Д. Місержи, В. Л. Стеценко, В. Л. Згурська, В. П. Третяк. – К. : КНУБА, 2011.
30. Перепелиця Г. М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи / Г. М. Перепелиця. – К., 2003.
31. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні / за ред. І. О. Кресіної. – К., 2006.

32. Політична енциклопедія / ред. кол. : Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. – К., 2012.
33. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку : навч. посібник / за ред. Ф. М. Рудича. – К., 2002.
34. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К., 2004.
35. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і політика // А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космина, В. Харченко. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Ельга, Ніка – Центр, 2003.
36. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги: у 2 т. / К. Поппер. – К., 1994.
37. Прикладна політологія : підручник / за заг. ред. В. Ф. Цвиха. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011.
38. Райковський Б. С. Вибори та виборчі системи: політологічний вимір / Б. С. Райковський. – К., 2009.
39. Розумний М. М. Українська ідея на тлі цивілізації. – К. : Либідь. – 2000.
40. Розумний М. М. Концептуальні засади політики ідентичності в Україні // Стратегічні пріоритети. – 2011.
41. Семенченко Ф. Г. Політична діяльність: аксіологічний вимір / Ф. Г. Семенченко – К., 2011.
42. Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира / Под. общ. ред. В. С. Бакирова, Н.И. Сазонова. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2005.
43. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011.
44. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010.
45. Теорія парламентаризму: навчальний посібник / М. А. Бучин, У. В. Ільницька, Л. О. Кучма, Я. Б. Турчин. – Львів : Видавництво НУ «ЛП», 2011.
46. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна / В. П. Горбулін, О. С. Власюк, С. В. Кононенко. – К. : НІСД, 2015.
47. Україна та проект «русского мира» : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2014.
48. Українська держава та світове українство: актуальні питання, потенціал і перспективи взаємодії / Л. І. Мазука. – К. : НІСД, 2013.
49. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце века / С. Хантингтон. – М., 2003.
50. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем / Ю. Шведа. – Л., 2004.
51. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): підручник. – К. : Либідь, 2002.

Семінар 10. Політична суб'єктність особи (2 год)

План:

1. Людина як суб'єкт політики.
2. Політичні відносини.
3. Особа та держава.

Основні поняття

Політична суб'єктність, життестійкість, суб'єкт політики, політична компетентність, громадянська відповідальність, політична участь.

Питання та завдання для обговорення:

1. Які підходи до розгляду проблеми особистості в політиці існують у політології?
2. За якими ознаками класифікують усіх суб'єктів політики?
3. Які терміни використовує політологія для відображення багатоаспектності людини як політичного діяча та політичного суб'єкту?
4. Доведіть, що суб'єктом політики є особистість.

Теми есе:

1. Ролі особистості як суб'єкта політики на соціальному, інституційному та персоніфікованому рівнях.
2. Типології особистості у відповідності до її ставлення до політики.
3. Агенти політичних відносин: аномічні, неасоціативні, асоціативні, інституційні.

Рекомендована література

1. Лапкин В. В. “Человек политический” перед вызовами “infomodernity” /
2. В. В. Лапкин, И. С. Семененко // ПОЛИС. – 2013. – № 6. – С. 64–81.
3. Хунагов Р. Д. Политическая субъектность: философско-политический анализ : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук :
4. спец. 09.00.10 “Философия политики” / Р. Д. Хунагов ; Ростов. гос. ун-т. –
5. Ростов-на-Дону, 1993. – 24 с.
4. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології //
6. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред.
7. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 316–358.
5. Татенко В. О. Психологічна реабілітація пересічного суб'єкта політики
8. [Електронний ресурс] / В. О. Татенко // Незалежний культурологічний
9. часопис “І”. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n30texts/tatenko.htm>.
6. Соціальне наuczання: механізми розвитку політичних ставлень молоді :

- 10.[наук.-метод. посіб.] / [І. В. Жадан, І. А. Дідук, С. І. Позняк та ін.] ; за ред.
- 11.І. В. Жадан ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. –
- 12.Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 352 с.
7. Плющ А. Н. Коллизии политической субъектности // Наукові студії із
- 13.соціальної та політичної психології : зб. статей. – К. : Міленіум, 2007. –
- 14.Вип. 17 (20). – С. 280–285.
8. Краснякова А. О. Потреба самореалізації як детермінанта політичної
- 15.активності молоді / А. О. Краснякова // Проблеми політичної психології
- 16.та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук.
- 17.праць. – К. : Міленіум, 2009. – Вип. 9. – С. 166–175.
- 18.Леонтьев Д. А. Тест жизнестойкости / Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова. –
- 19.М. : Смысл, 2006. – 63 с.

Семінар 11. Міжнародні аспекти політики (2 год)

План:

1. Політика як міжнародний процес.
2. Міжнародні політичні відносини.
3. Зовнішня політика держав.
4. Світовий політичний процес та глобалізація.
5. Геополітика.

Основні поняття

Міжнародна політика, структура міжнародної політики, економічні засоби, військові засоби, міжнародні відносини, політичні відносини, зовнішня політика, національна безпека, політичні засоби, економічні засоби, держава, категорія «національний (державний) інтерес», світовий політичний процес, глобалізація, культурна глобалізація, економічна глобалізація.

Питання та завдання для обговорення:

1. Європейська політика України. Чи можливий її вступ до Євросоюзу?
2. Розкрийте поняття "національні інтереси".
3. Чому українські миротворчі сили беруть участь у припиненні міжнародних конфліктів? Чи це підвищує престиж України?
4. Чим різняться "зовнішня політика" й "міжнародні відносини"?
5. Що є основними причинами конфліктів у міжнародних відносинах?

6. Які типи міжнародних політичних організацій Ви знаєте?
7. Що таке стратегічне партнерство?

Теми есе:

1. Основні суб'єкти сучасних міжнародних відносин.
2. Геополітичне становище України.
3. Вплив суб'єктів міжнародних відносин на внутрішньополітичний розвиток України.

Рекомендована література

1.
  1. Актуальні проблеми розвитку зовнішньополітичних пріоритетів України / Попеску І. // Персонал.-2004.-№6.
  2. Асснер П. Парадокси розвитку світового співтовариства // Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби.- К.: Політ, думка, 1997.-495с.
  3. Бар Є. Україна - Польща: якісно новий рівень взаємин // Політика і час-1997.-№4.
  4. Бжезинський З. Велика шахівниця.- Л., Івано-Франківськ: Лілея - НВ, 2000-236с.
  5. Бруз Л. Україна в ООН: питання національної та міжнародної безпеки // Політ, думка-1994.-№4.
  6. Володимирів Р. Україна і НАТО: перспективи співробітництва // Політика і час-1994.-№2.
  7. Гриб О. Соціетальна безпека: перегляд традиційних підходів до проблеми безпеки у теорії міжнародних відносин // Нова політика.-1997.-№4.
  8. Гуменюк Б. Систематизація основних видів документів сучасного дипломатичного листування // Політика і час- 1997.-№ 4.
  9. Гуменюк Б. Сучасна концепція міжнародних відносин // Політика і час-1997.-№4.
  10. Деменко О. Євроатлантична інтеграція: реалії та перспективи // Політ, менеджмент.-2004.-№4.
  11. Дробот Г.А. Роль международных организаций в мировой политике: основные теоретические подходы // Вест. Моск. ун-та.- Серия 18.-1999.-№1.
  12. Жирар И. (Франция) Теория международных отношений и инвенция // Вестник МГУ.-Серия 18.-1995.-№3.
  13. Канцелярук Б. Політика різновекторного балансування // Розбудова держави.-1997.-№6.
  14. Кириченко В. Українсько-російські відносини: час дій // Віче.-1999.-№3.
  15. Ковальова О.О. Стратегії евро інтеграції: як реалізувати європейський вибір: Монографія.- К.: Ін-т держави і права ім. В.М.

- Корецького НАН України, 2003.-338с.
- 16.Кремень В., Ткаченко В. Україна в контексті глобалізму.- К., 1998.- 62 с
- 17.Кривонос Р. Об'єднана Німеччина і проблеми безпеки Європи // Нова політика.-1996,-№2.
- 18.Ксенофонтов В. Н. Военно-политологические взгляды за рубежом // Социально-политический журнал.-1996.-№3.
- 19.Кудряченко А. Зовнішньополітичні засади незалежності України // Віче.-1996.-№8.
- 20.Лотоцький С, Трохимчук С. Україна в світовому геополітичному просторі.-Л.,2002-129с.
- 21.Мальський М., Мацяк М. Теорія міжнародних відносин: Підручник.- К.: Кобза,2003-528с.
- 22.Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції: Навч. посібник/Демчук П.О.-К.:ППП,2004-264с.
- 23.Пирожков С, Крамаревский О. В контексті загальної архітектури безпеки. Польсько-українські відносини: погляд з України // Політика і час- 1996.- № 1.
- 24.Рассел Ф. Фарнен. США та Європейський Союз: позитивне минуле і невизначене майбутнє//Політ, думка.- 1996-№ 3-4.
2. 25. Руснак І. Безпека і національні інтереси України // Віче.- 2000.- № 5.- С 52-56.
- 26.Рюле М., Вільямс Н. Партнерство заради миру і погляд з НАТО // Політ, думка.-1995.-№1.
- 27.Рябов С. Теорія міжнародної політики // Політологічні читання.— 1995 .-№1.
- 28.Салобай В. Україна в системі міжнародних відносин. Становлення міжнародної незалежної політики // Генеза: філософія, історія, політологія,- К.,1994.
- 29.Стрельчук Т. Трансформація зовнішньої політики України та регіональна безпека країн Південно-Східної Європи // Політологічні та соціологічні студії: 36.наук,пр.-Чернівці:Прут-2002.
- 30.Троян С Україна і європейська інтеграція: соціал-демократичний вибір // Віче.-1998.-№11.
- 31.Тускоз Жан. Міжнародне право: Підручник: Пер. з франц.- К.: Артк, 1998.-160с.
- 32.Фарукшин М. Х. Субъекты федераций в международных отношениях // Полис-1995,-№6.
- 33.Хозин Г.С. Глобализация международных отношений: Субъективная тенденция или стратегия США // США-Канада.- 2000 .- №1.
- 34.Храбан І. США - Україна. Зигзаги партнерства // Віче.- 2004.- № 4.
- 35.Цыганков П. А. Политика и международные отношения // Вест. ун-та.Серия18-1995.-№3.

36.Цыганков П.А. Природа международных отношений (анализ конкурирующих парадигм) // Вест. Моск. ун-та.- Серия 18-1999.-№1.

Програмові вимоги з курсу «Вступ до спеціальності»

1. Наукове знання як різновид знання.
2. Науки природничі і суспільні. Гуманітарне знання.
3. Способи отримання знань про суспільство.
4. Політика її сутність.
5. Основні компоненти структури політики.
6. Функції політики в суспільстві.
7. Об'єкт і предмет політичної науки.
8. Закони і закономірності політології.
9. Структура політології.
10. Місце політології в системі наук про суспільство.
11. Зародження політичних ідей та їх розвиток у Стародавньому світі.
12. Особливості політичної думки епохи Середньовіччя.
13. Політичні вчення епохи Відродження і Реформації.
14. Становлення і розвиток політичної науки Нового часу.
15. Причини виникнення політології як науки.
16. Основні напрями західноєвропейської політичної думки XIX - початку XX ст.
17. Політичні теорії XX ст.
18. Інституціоналізація політології як науки і навчальної дисципліни.
19. Політичні ідеї мислителів Київської Русі.
20. Політична думка культурно-національного Відродження і Просвітництва в Україні.
21. Українська політична думка Нової доби.
22. Політичні концепції українських мислителів початку XX ст.
23. Зародження й утвердження політичної науки та навчальної дисципліни в сучасній Україні.
24. Поняття методології. Методологія політичної науки.
25. Методологічні стратегії в політології.
26. Методи політології.
27. Понятійно-категоріальний апарат політичної науки.
28. Достовірність політологічного знання. Основні принципи та особливості політологічного дослідження. Роль політичної науки у суспільстві.
29. Основні функції політології.

30. Прикладна політологія, її призначення і специфіка.
31. Професіоналізація політологічної діяльності.
32. Політологія і влада. Громадянська позиція політолога.
33. Етика політологічної діяльності.
34. М. Вебер «Політика як покликання і професія».
35. М. Вебер «Наука як покликання і професія».
36. М. Вебер «Об'єктивність соціально-наукового і соціально-політичного знання».
37. М. Вебер «Сенс «свободи від оцінки» в соціологічній і економічній науці».
38. Р. Міллс «Інтелектуальна майстерність».
39. К. Попер «Злиденність історизму».
40. П. Сорокін «Дальня дорога» .
41. С. Франк «Про завдання узагальнюючої соціальної науки».
42. І. Франко «Наука і її взаємини з працюючими класами».
43. Чинники появи політичної науки та її інституціоналізація.
44. Політична наука II пол. XIX–I пол. XX ст.с.т.
45. Українська політична наука.
46. Новітні політичні дослідницькі програми.
47. Сутність науки про політику .
48. Підходи до визначення предмета політології та її об'єкт.
49. Структура політології.
50. Методологічні принципи політології.
51. Закони та категорії політології.
52. Поняття політики та її види.
53. Поняття політичної діяльності та політичних відносин.
54. Поняття політичного інституту та політичного процесу.
55. Поняття методу, методологічного підходу, методології.
56. Загальнонаукові та пізнавальні методи .
57. Методи емпіричних досліджень.
58. Парадигми політології.
59. Сутність влади. Підходи до інтерпретації влади.
60. Види влади. Різновид політичної влади.
61. Властивості політичної влади.
62. Ознаки та функції політичної влади.
63. Сутність та основні ознаки держави.
64. Причини виникнення держави.
65. Структура держави.
66. Функції держави.

- 67.Форми державного правління та територіального устрою.
- 68.Формування системного аналізу політики, поняття «політична система».
- 69.Структура та функції політичної системи.
- 70.Критерії класифікації політичних систем.
- 71.Командна, змагальна, соціопримірлива політичні системи.
- 72.Політична система сучасної України.
- 73.Поняття політичного режиму. Структура політичного режиму.
- 74.Підходи до типологізації політичних режимів.
- 75.Трансформація політичних режимів.
- 76.Витоки феномену громадянського суспільства, його сутність.
- 77.Структура громадянського суспільства.
- 78.Ознаки та функції громадянського суспільства.
- 79.Сутність політичних цінностей. Політичні цінності та антицінності.
- 80.Типи політичних цінностей.
- 81.Співвідношення політики та моралі.
- 82.Сутність та структура політичної культури.
- 83.Типологія політичної культури. Політичні субкультури.
- 84.Політична свідомість.
- 85.Особа як суб'єкт політики. Суб'єкти та об'єкти політики.
- 86.Політична соціалізація особи.
- 87.Політична поведінка.
- 88.Форми участі у політиці.
- 89.Політика як міжнародний процес.
- 90.Міжнародні політичні відносини.
- 91.Зовнішня політика держав.
- 92.Світовий політичний процес та глобалізація.
- 93.Геополітика, сучасні виклики та особливості.

Короткий термінологічний словник

Авторитарна політична система ґрунтується на необмеженій владі однієї особи чи групи осіб при збереженні деяких економічних, громадянських, духовних свобод для громадян.

Авторитарний режим характеризується зосередженням необмеженої влади в руках однієї особи або групи осіб, обмеженням прав і свобод громадян.

Авторитарно-демократичний режим (м'який авторитаризм) характеризується передусім сильною президентською владою, де президент має право самостійно формувати уряд, розпускати парламент, зміщувати голів місцевих державних адміністрацій, ліквідувати структури державного управління, мати перевагу над парламентом у формуванні судової влади.

Анархо-демократичний режим передбачає широкі прерогативи представницької влади й органів місцевого самоврядування над виконавчими органами, а також широке застосування прямої демократії.

Антропологічний підхід багато в чому протилежний соціологічному.

Біхевіористський («поведінковий») метод припускає вивчення політики за допомогою конкретних досліджень політичної поведінки в різних громадських і професійних групах, його типізації та моделювання.

Влада – специфічне, непаритетне відношення між соціальними суб'єктами явище, яке має свої суспільні джерела та різноманітні ресурси; властивість і функція соціальної системи, що походить зі складного комплексу системних взаємодій та структурних ієрархій.

Внутрішні функції – забезпечують внутрішню політику держави

Внутрішня політика – це діяльність держави та інших політичних інститутів, яка охоплює різні сфери суспільного життя і спрямована на збереження, реформування або докорінну зміну існуючих суспільних відносин.

Громадянське суспільство – це історичний тип у розвитку людського суспільства, його конкретна якісна характеристика; це сфера самовиявлення і реалізації потреб та інтересів вільних індивідів через систему відносин (економічних, соціальних, релігійних, національних, духовних, культурних).

Групи інтересів – найрізноманітніші організовані групи, спільності людей (профспілки, молодіжні і жіночі рухи, творчі союзи і об'єднання, етнічні і релігійні спільності, організації ветеранів війни, асоціації підприємців і фермерів та ін.).

Групової свідомості виступають політичні партії і інші політичні організації і об'єднання.

Демократична політична система забезпечує пріоритет прав особистості, контроль суспільства над владою.

Демократичний режим включає сукупність ознак, протилежних тоталітаризмові: народний суверенітет, політичний плюралізм, консенсусний

тип політичної культури, правові гарантії політичних, громадянських і культурних свобод.

Держава – єдиний загальнонаціональний інститут, який має легітимні повноваження здійснювати політику на міжнародній арені: укласти двосторонні й багатосторонні договори про співробітництво в певних сферах, оголошувати війну та підписувати мирні угоди тощо.

Держава – основний політичний інститут, що організує, спрямовує і контролює спільну діяльність і стосунки, відносини людей, суспільних груп, класів, асоціацій, груп інтересів.

Держава – це політичний інститут, мета якого – організація спільного проживання населення на певній території і належного соціального порядку, що забезпечує підтримку відповідних норм і правил людського співіснування.

Державна політика – виступає найважливішим видом політики.

Діяльнісний підхід дає динамічну картину політики.

Дуалістична монархія – форма правління, за якої повноваження монарха обмежені у сфері законодавства (пріоритет належить парламентові), але достатньо широкі у виконавчій владі.

Духовно-інформаційна влада – це організація духовного виробництва в усіх його формах і здійснення інформаційного та ідеологічного впливу.

Економічна влада – це об'єктивно зумовлені матеріальними потребами життя суспільства відносини, в яких власник засобів виробництва підпорядковує своїй волі волю інших учасників процесу виробництва.

Економічною основою виступає власність на основні засоби виробництва в різноманітних формах (в чийх руках власність, в інтересах того класу, соціальної спільності і створюються сприятливі умови політичного і економічного життя).

Економічну політику складають промислова, аграрна, фінансова, інвестиційна, структурна, науково-технічна, зовнішньоекономічна та інші різновиди політики.

Етнічні субкультури пов'язані з особливостями, мовою, самобутністю певних етнічних груп. Політичні цінності, переваги і настанови поступаються етнічній самосвідомості та національному характеру певного етносу.

Зовнішні функції – забезпечують зовнішню політику держави

Зовнішня політика – це діяльність держави та інших політичних інститутів, що здійснюється на міжнародній арені; комплекс дій, спрямованих на встановлення і підтримку відносин із міжнародним співтовариством, захист власного національного інтересу та поширення свого впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин.

Зовнішня політика, спрямована на регулювання відносин з іншими державами та міжнародними організаціями, її поділяють на стратегічну і тактичну, або поточну. Її може проводити лише держава.

Ідеологічною основою є ідеологія панівного класу, політичної еліти, що утверджує у свідомості людей думку про доцільність саме існуючого суспільного устрою.

Індивідуальна політична свідомість формується в процесі політичної соціалізації і виражає здатність особи оцінювати політику і діяти в ній.

інститут держави і суспільства, який проектується та утворюється людьми (публічного характеру); його органи та установи мають визначену структуру, професійний склад і компетенції, розвиваються і функціонують в організованому соціальному просторі.

Інституційний підхід орієнтує на вивчення інститутів, за допомогою яких здійснюється політична діяльність, тобто держав, партій, інших організацій і об'єднань, права.

Історичний підхід заснований на вивченні політичних явищ у їх послідовному часовому розвитку, виявлення минулого, сьогодення і майбутнього.

Комунікативний метод дозволяє розробити кібернетичну модель політичного процесу, розглядаючи політичні структури як комунікативні одиниці, одиниці спілкування.

конкретній ситуації, спрямована на реалізацію поставлених стратегічних цілей.

Конституційна монархія – форма правління, за якої влада монарха обмежена конституцією, законодавчі функції передані парламенту, виконавчі – уряду.

Культурна політика охоплює сферу духовного життя суспільства, її різновидами є, наприклад, політика в галузі мистецтва, у сфері науки та освіти.

Логічні методи використовуються політологією як однією із суспільствознавчих наук (філософія, соціологія, економіка), вони не є власними методами політичної науки, а запозиченими.

Метод (грец. *metodos*) у широкому розумінні слова – «шлях до чогонебудь», спосіб соціальної діяльності в будь-якій її формі, а не лише і пізнавальній.

Метод моделювання полягає у дослідженні політичних процесів і явищ шляхом розробки і вивчення їх моделей.

Методологічна основа політичної науки – це загальнотеоретичні дослідження політики на рівні філософського обґрунтування її природи, основних принципів генезису і функціонування політичних інститутів, ролі особи в політичному процесі; теорії середнього рівня, спрямовані на дослідження і формування окремих концепцій політичного маркетингу; конкретні емпіричні дослідження різних елементів політичної ситуації.

Методологія (від грец. *metodos* – шлях дослідження чи пізнання; *logos* – вчення):

Міжнародна політика – це сукупна цілеспрямована діяльність народів, держав, їхніх інститутів, соціальних спільнот, об'єднань громадян у сфері міжнародного життя.

Міжнародні відносини – сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних та інших зв'язків між державами й системами держав, між головними соціальними, економічними, політичними силами, організаціями й громадськими рухами, які діють на світовій арені.

Монархія (від гр. monarchia – одновладдя) – це форма державного правління, при якій верховна державна влада повністю або частково зосереджується в руках одноосібного глави держави і передається у спадок.

Мораль – це форма суспільної свідомості і сфера індивідуальної свідомості особи, що становить сукупність висловлених в нормах, принципах, категоріях і ідеалах моральних вимог, на основі яких суспільство і особистість виробляють оцінки людської поведінки, явищ соціального і духовного життя.

Моральне виховання – сукупність цілеспрямованих, планомірних, активних, спеціально організованих впливів на свідомість і поведінку людини, що поряд з самовихованням формують індивідуальну і колективну систему твердих етичних понять, моральних переконань тощо.

Наука про політику – сукупність знань про політику, створених системою спеціалізованих наук і наукових предметів, що вивчають політичні явища та політичні процеси.

Наука про політику – сукупність знань про політику, створених системою спеціалізованих наук і наукових предметів, що вивчають політичні явища та політичні процеси.

Нормативно-ціннісний підхід припускає з'ясування значення політичних явищ для суспільства й особистості, їх оцінку з точки зору загального блага, справедливості, свободи, поваги людської гідності, орієнтує на розробку ідеалу політичного устрою і шляхів його практичного втілення.

Об'єкти політики – явища політичної сфери в їх різноманітних проявах і зв'язках з усім громадянським суспільством.

Олігархо-клановий режим ґрунтується на домінуванні у структурах політичної влади могутніх політико-бізнесових і мас-медіа угруповань, які, володіючи надприбутками, контролюють політичні структури – парламентські фракції, партії, громадські організації, а також сегменти інформаційного простору (телеканали, радіомовлення, газети тощо).
організацій.

політика – організаційна і регулятивна сфера суспільства, яка є основною в системі інших соціальних сфер: економічній, правовій, культурній, релігійній тощо.

Політика – сфера суспільних відносин, у якій здійснюється здобуття та реалізація влади, збалансування соціальних інтересів, формування політичних інститутів, зокрема держави й партій, прийняття та виконання владних рішень; це усталена універсалія буття людства з найдавніших часів

суспільної організації; історично залежить від конкретного суспільства, системи його політичних інститутів, рівня розвитку культури й духовності соціуму та якості політичної еліти.

Політико-правові інститути – відносно виокремлені організаційно-функціональні структури держави й стабільні форми публічної політики, які виконують власні специфічні функції в цілісній системі державно-політичного регулювання суспільних відносин засобами правового й політичного впливу.

Політична влада – здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на діяльність, поведінку людей та їх об'єднань за допомогою волі, авторитету, права, насильства.

Політична влада – функціональний політико-правовий

Політична влада є найважливішим видом влади в суспільстві

Політична географія (геополітика) вивчає взаємозв'язок політичних процесів з просторовим розташуванням держави.

Політична географія (геополітика) вивчає взаємозв'язок політичних процесів з просторовим розташуванням держави.

Політична діяльність – це особлива, специфічна сфера суспільної діяльності, що охоплює все політичне життя суспільства.

Політична еліта – найвища за соціально-політичним

Політична історія вивчає політичні теорії, погляди, інститути, події у їх хронологічній послідовності та взаємозв'язку.

Політична історія вивчає політичні теорії, погляди, інститути, події у їх хронологічній послідовності та взаємозв'язку.

Політична культура індивіда – це поєднання політичних знань, поглядів, уявлень, переконань, оцінок, орієнтацій і поведінки окремої людини.

Політична культура суспільства є синтезом політичних культур усіх наявних у ньому соціальних спільностей за домінуючої ролі однієї з них – тієї, що посідає пасивне місце в системі суспільних, насамперед економічних, відносин. Загальнолюдські політичні ідеї і цінності, такі, наприклад, як свобода, рівність, справедливість, демократія тощо, є елементами загальнолюдської політичної культури.

Політична модернізація – процес наближення політичної системи (чи її фрагментів) до рівня сучасного цивілізаційного розвитку; реформаційна стратегія держави щодо здійснення якісних політичних перетворень з урахуванням досвіду та передових країн та з метою гармонізації суспільно-політичних відносин.

Політична партія – це громадсько-політичне утворення, що ставить за мету вибороти владу в державі, утримати її, ефективно використовувати, реалізуючи політичну волю громадян.

Політична поведінка – це сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи.

Політична свідомість – одна з центральних категорій науки про політику, що входить у систему її понятійних координат і означає сприймання суб'єктом тієї частини навколишньої дійсності, яка пов'язана з політикою і в яку включений суб'єкт, а також пов'язані з політикою дії і стани.

Політична система – це цілісна сукупність державних і недержавних політичних інститутів, правових і політичних норм, взаємовідносин політичних суб'єктів, засобом яких здійснюється влада і управління суспільством.

Політична система суспільства – інтегрована сукупність відносин влади, суб'єктів політики, державних і недержавних політичних інститутів, покликаних виконувати функції захисту й гармонізації інтересів соціальних угруповань, забезпечувати політичну наступність і стабільність у життєдіяльності

Політична соціалізація – процес засвоєння індивідом

Політична соціалізація – процес засвоєння індивідом упродовж життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить.

Політична соціологія є наукою про взаємодію політичного суспільства (держави) з громадянським суспільством, взаємодію політичних і соціальних процесів.

Політична соціологія є наукою про взаємодію політичного суспільства (держави) з громадянським суспільством, взаємодію політичних і соціальних процесів.

Політична субкультура (від лат. sub – під) визначається як сукупність політичних орієнтацій і моделей поведінки, що суттєво відрізняються від домінуючих у суспільстві.

Політична сфера – особлива сфера життєдіяльності суспільства, пов'язана з реалізацією владних відносин, функціонуванням держави та інших політичних інститутів; галузь реалізації владно-політичних відносин у суспільстві, що позначає межі поширення політичних ідей та впливів, і в якій відбувається безпосередня діяльність держави, політиків і політичних

Політична трансформація – кардинальний (революційний) перехід від одного типу політичної системи до іншого, як правило, від автократії (тоталітаризму, авторитаризму) до демократії з метою приведення структури і характеру політичних відносин у відповідність до соціального прогресу.

Політична участь – це вплив громадян на функціонування політичної системи, формування політичних інститутів і вироблення політичних рішень.

Політична філософія вивчає політику як цілісність, її природу, вона розробляє загальні критерії оцінки політики, ідеали та нормативні принципи організації суспільства.

Політична філософія вивчає політику як цілісність, її природу, вона розробляє загальні критерії оцінки політики, ідеали та нормативні принципи організації суспільства.

Політичний процес – один із суспільних процесів, соціально-політичних дій, що забезпечують відтворення політичних ресурсів і творення нової політики.

Політичний режим – це спосіб функціонування та взаємозв'язку основних елементів політичної системи суспільства.

Політичні вибори – форма безпосереднього народовладдя, яка полягає в народному волевиявленні через голосування з метою формування органів державної влади та місцевого самоврядування.

Політичні відносини – взаємодія суб'єктів політики і влади, де відбувається їх об'єднання або роз'єднання, передача ідей, поглядів, обмін ресурсами (впливом, інформацією, знаннями та ін.), передача вольових устремлінь від одного суб'єкта (активного) до другого (пасивного).

Політичні інститути – спосіб організації політичного життя суспільства, що втілює ті або інші політичні норми, обумовлені конкретно-історичною ситуацією, вимогами політичного життя.

Політичні технології – інтелектуально спроектовані комплексні алгоритми політичних дій (політичних заходів, акцій, кампаній), спрямованих на системне підвищення ефективності функціонування політичних суб'єктів з приводу виборення та утримання державної влади.

Політичні цінності – найвищі принципи, які забезпечують злагоду в суспільстві чи соціально-політичних групах відносно головних цілей і проблем.

Політичною основою є держава, що має законодавчі та виконавчі функції влади, встановлює і підтримує в суспільстві порядок, вигідний можновладцям.

Політологія (політична наука) – цілісна галузь наукових знань, спрямована на вивчення змісту й закономірностей політики, владних відносин, інституційно-організаційних форм політичної діяльності, аналіз та оцінку способів взаємодії учасників політичного процесу.

Порівняльний (компаративний) підхід передбачає зіставлення однотипних політичних явищ, наприклад, політичних систем.

Психологічний підхід орієнтує на вивчення суб'єктивних механізмів політичної поведінки, індивідуальних якостей, рис характеру, несвідомих психічних процесів, а також типових механізмів психологічних мотивацій.

Реальна влада – це влада як за посадою, так і по авторитету.

Регіональні субкультури обумовлені економічними відмінностями, що зачіпають спосіб життя населення регіону, його екологічний стан, особливості природно-географічних і кліматичних умов, наявність певних природних ресурсів, що породжує економічні відмінності, які впливають на спосіб існування, політико-культурний рівень.

Релігійно-політичні субкультури виникають у тому випадку, коли релігія є основним всепроникаючим елементом загальної культури певної групи людей (наприклад, ісламський фундаменталізм).

Республіки (від лат. *res publica* – суспільна справа) – форми правління, що відрізняються виборним характером найвищих органів державної влади.

систематизована сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети.

Системний підхід розглядає політичну сферу суспільства як цілісний, складноорганізований, саморегульований механізм, як певну цілісність, що складається із сукупності елементів, які перебувають у безперервній взаємодії з навколишнім середовищем через «вхід» і «вихід» системи, що має функції діяльності, періоди «активності» і «спаду», переходу.

Сімейна влада – побудований на силі авторитету вплив одного або декількох членів сім'ї на її життєдіяльність.

Соціально-класові субкультури зумовлені статусними відмінностями і специфікою інтересів певних соціальних груп (класів), що відіграють важливу роль у політичному житті.

Соціально-психологічний підхід аналогічний психологічному, однак має у центрі дослідження індивідів, їх приналежність до соціальних груп, етносів.

Соціоекономічні субкультури зумовлені існуванням у суспільстві різних груп, що мають різний економічний статус (наприклад, підприємницькі, фінансові кола), отже, і відмінності у способі життя, в інтересах, які відіграють досить важливу політичну роль.

Соціологічний підхід широко використовується в аналізі політичної системи суспільства.

статусом відносно автономна привілейована група, якій притаманні виключні соціально-економічні та політичні ознаки; “організована меншість, що володіє владою” (Л. Саністебан), яка безпосередню бере участь у прийнятті та здійсненні рішень щодо реалізації публічної політичної та державної влади.

Стратегічна політика зорієнтована на вибір найбільш значущих цілей розвитку суспільства в цілому або його окремих складових, визначення найважливіших напрямів, методів і засобів їх досягнення й розрахована на відносно довготривалий період.

Структура держави – система органів і установ, які виконують внутрішні й зовнішні функції держави.

Структура політичного процесу включає: систему політично-владних відносин і політичну діяльність соціальних спільнот, верств та індивідів.

Структурно-функціональний аналіз передбачає розгляд політики як певної цілісності, системи, включає в себе складну структуру та структурні елементи, кожен елемент якої має певне призначення, які підпорядковуються певним закономірностям розвитку і функціонування та виконує специфічні функції (ролі), спрямовані на задоволення відповідних потреб системи.

Суб'єкти політики – це соціуми, а також створені ними установи, організації, чия активна практична діяльність спрямована на перетворення

політичної та інших сфер життєдіяльності людини як відповідних об'єктів політики.

Субстанціальний або онтологічний підхід належить до числа традиційних і фундаментальних методів політичної науки.

Суверенітет держави – це верховенство влади держави всередині країни та її незалежність у зовнішніх відносинах.

суспільства, до якого він належить.
суспільства.

Тактична, або поточна, політика – це політична діяльність у кожній

Теократична монархія (грец. theokratia – влада Бога) – форма держави, в якій політична і духовна влади зосереджені в руках церкви (Ватикан, Катар, Бахрейн).

Теорія міжнародної політики має предметом свого дослідження зовнішньополітичну діяльність держав, об'єднань громадян, проблеми війни та миру, запобігання виникненню міжнародних конфліктів і їх врегулювання тощо.

Тоталітаризм – явище ХХ ст. Він виникає у кризових ситуаціях, породжених необхідністю форсувати модернізацію суспільства, де наявні, з одного боку, значна частина знедоленого населення й інтелектуалів-маргіналів, з іншого – могутні владні, технічні, психологічні можливості мобілізації мас для виходу з такої ситуації.

Тоталітарної політичної системи характерно повне підпорядкування особистості й суспільства владі, регламентація і контроль за всіма сферами життя людей з боку держави.

упродовж життя політичних знань, норм поведінки й цінностей

Федерація – це не просто союз держав (регіонів), а форма повного перевлаштування всього державного і суспільного життя суб'єктів, що об'єднуються, що припускає їх інтеграцію, об'єднання в особливу, але все таки єдину державу.

Форма правління – представляє собою певну структуру і правове положення найвищих органів державної влади, а також порядок їх формування.

Формальна влада – це влада посади.

Функції держави – головні напрямки і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність.

Функціональний підхід вбачає сутність політики у розподілі обов'язків і повноважень при їх неодмінному узгодженні.

Юридичний метод аналізує політичне життя шляхом вивчення державно-правових і політичних інститутів, їх формальної структури, процедур їх діяльності.

Рекомендована навчальна й додаткова література

1. Бебик В. М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг: навч.-метод. посіб. / В. Бебик. – К.: МАУП. – 2001. – 216 с.
2. Бенетон Ф. Введение в политическую науку: [пер. с фр.] / Ф. Бенетон. – М.: Весь мир, 2002. – 367 с.
3. Белый О. Дискурс власти и типы плит / О. Белый // Полит. мысль. – 1994. – № 2. – С. 23-31.
4. Бердяев Н. А. Философия неравенства / Н. А. Бердяев. – М.: ИМА-Пресс, 1990. – 288 с.
5. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 1998. – 256 с.
6. Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 288 с.
7. Бжезинський З. Великі перетворення / З. Бжезинський // Політ. думка. – 1994. – № 3. – С. 5-16. 48
8. Білоус А. О. Політико-правові системи: світ і Україна: навч. посіб. / А. О. Білоус. – К.: АМУПП, 2000. – 200 с.
9. Бурмака М. П. Громадянська культура як детермінанта становлення демократії в українському суспільстві / М. П. Бурмака // Політол. вісн.: зб. наук. пр. – К.: ІНТАС, 2009. – Вип. 41. – С. 261-278.
10. Бучин М. А. Демократичні принципи виборів: політико-правові аспекти регулювання в Україні : моногр. / М. А. Бучин. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 364 с.
11. Бучин М. А. Ресурси виборчої кампанії та особливості їх використання в Україні : монографія / М. А. Бучин. – Львів : ЛІСВ, 2009. – 231 с.
12. Васильева Н. А. Философские аспекты мировой политики / Н. А. Васильева, И. М. Межевич. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2006. – 173 с.
13. Вишняк О. Електоральна соціологія: історія, теорія, методи / О. Вишняк. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2000. – 253 с.
14. Вільчинська І. Ю. Політична культура як ціннісно-нормативна основа політичної мотивації / І. Ю. Вільчинська // Політол. вісн.: зб. наук. пр. – К.: ІНТАС, 2009. – Вип. 41. – С. 279-289.
15. Вільчинська І. Ю. Політична соціалізація як поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників мотивації особистості / І. Ю. Вільчинська // Акт. пробл. політики: зб. наук. пр. / Кер. авт. кол. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса: Фенікс, 2010. – Вип. 40. – С. 330-340.
16. Влада та суспільство під впливом закону “циркуляції еліт”: ХХІІІ Харк. політолог. читання: матер. міжнар. наук.-теор. конф. – Х.: НЮАУ, НДІ ДБМС, 2010. – 157 с.

17. Врублевський В. Український шлях: начерки: [геополіт. становище України та її нац. інтереси] / В. Врублевський, В. Хорошковський. – К.: Демократ. Україна. – 1997. – 427 с.
18. Вятр Е. Социология политических отношений / Е. Вятр. – М.: Прогресс, 1979. – 320 с.
19. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії “громадянське суспільство” / Ю. Габермас. – Л.: Літопис, 2000. – 318с.
20. Гелей С. Д. Політологія : навч. посібник / С. Д. Гелей, С. М. Рутар. – К.: Знання, 2008. – 415 с.
21. Гельман В. Я. Постсоветские политические трансформации. наброски теории. // Полис. – 2001. – № 1. – С. 15 – 29.
22. Гаджиев К. С. Введение в политическую науку / К. С. Гаджиев. – изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Логос, 2000. – 544 с.
23. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. – М.: Миркниги, 2007. – 524 с. 49
24. Геллнер Э. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники / Э. Геллнер. – М.: Моск. шк.полит. исслед., 2004. – 128 с.
25. Герасіна Л. М. Ренесанс парадигми елітизму в соціополітичних дослідженнях к. ХХ ст. / Л. М. Герасіна // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. пр. – Х.: Видав. центр ХНУ ім. В. Каразіна, 2000. – С. 75-79.
26. Герасіна Л. М. Структурна композиція політичного процесу в аспекті політико-правового аналізу / Л. М. Герасіна,
27. М. І. Панов // Вісн. Харк. Нац. ун-ту ім. В. Каразіна. – Х., 2001. – № 2. – С. 34-41.
28. Герасіна Л. М. Проблеми дисперсії публічної політичної влади за умов конкуренції еліт / Л. М. Герасіна, О. В. Фролова: матеріали міжнар. наук.-теор. конф. “Влада та суспільство під впливом закону «циркуляції еліт»”: ХХІІІ Харк. політолог. читання. – Х.: НЮАУ, НДІ ДБМС, 2010. – С. 14-16.
29. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет наши жизни / Э. Гидденс. – Весь Мир, 2004. – 120 с.
30. Гладунык І. В. Феномен політичного лідерства у процесі функціонування механізму політичного управління / І. В. Гладунык // Держава і право: юрид. і політ. науки. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2007. – Вип. 37. – С. 636-643.
31. Гладышев К. С. Геополитика / К. С. Гладышев. – М.: Прогресс, 1997. – 327с.
32. Глобалізація і безпека розвитку: кол. моногр. / заред. О. Г. Білоруса. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.

33. Глухова А. В. Политические процессы / А. В. Глухова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2009. – 279 с.
34. Головатий М. Ф. Мистецтво здобувати владу /М. Ф. Головатий // Політ. менедж. – 2003. – № 1. – С.49-58.
35. Гомеров И. Н. Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура / И. Н. Гомеров. –М.: Изд-во ЮКЭА, 2002. – 832 с.
36. Гринберг Т. Э. Политические технологии: ПР и реклама / Т. Э. Гринберг. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 317 с.
37. Громадянське суспільство: проблеми становлення /В. Ф. Сиренко, В. І. Тимошенко та ін. – К.: Логос, 1997. – 124 с. 50
38. Демократизація України: програма малих проектів: посіб. з розвитку громад: практ. порадник для небайдужих /кол. авт.: Л. О. Єльчева, І. М. Ібрагімова та ін. – К.: Знання, 2007. – 458 с.
39. Депутатська недоторканність (сучасна парламентська та судова практика: правовий аналіз) / за заг. ред. О. В. Задорожного. – К.: Логос, 2004. – 288 с.
40. Дусавицкий А. К. Особливості сприйняття узагальненого образу політика / А. К. Дусавицкий, К. А. Грубник //Вісн. Харк. нац. ун-ту. – Сер. Психологія: зб. наук. пр. – 2007. –№ 771. – С. 71-74.
41. Дюверже М. Политические партии: [пер. с фр.] /М. Дюверже. – М.: Академ. проект, 2000. – 558 с.
42. Жиро Т. Политология: [пер. с польск.] / Т. Жиро. –Харьков: Гуманитар. центр, 2006. – 428 с.
43. Заболотний М. Б. Особливості формування політичної культури сучасного українського суспільства / М. Б. Заболотний // Політол. вісн.: зб. наук. пр. – К.: ІНТАС, 2009. –Вип. 41. – С. 290-301.
44. Заворітня Г. Питання політичного лідерства в європейській безпековій та оборонній політиці / Г. Заворітня // Вибори та демократія. – 2006. – № 1. – С. 94-100.
45. Зидентоп Л. Демократия в Европе: [пер. с англ.] /Л. Зидентоп; под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2001. – 312 с.
46. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін / А. Зленко. – Х., ФОЛПО, 2003. –559 с.
47. Зоткин А. О. Становление регіональних владних еліт в Україні: автореф. дис.... канд. соц. наук: 22.00.03 /А. О. Зоткин. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. – 20 с.
48. Зуйковська А. Деякі аспекти структурної організації політичної культури / А. Зуйковська // Сучас. укр. політика. –К.: Центр соц. комунікацій, 2010. – Вип. 20. – С. 144-150.
49. Зуйковська А. Соціокультурні засади розвитку політичної культури / А. Зуйковська // Політ. менедж. – 2010. –№ 43. – С.65-72.
50. Капустин Б. Г. Моральный выбор в политике /Б. Г. Капустин. – М.: КДУ: Изд-во МГУ, 2004. – 496 с. 51

51. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних баченнях: моногр. / А. Карась. – К., Л.: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.
52. Карнаух А. Проблеми становлення сучасної політичної культури в Україні / А. Карнаух // Персонал. – 2007. – № 9. – С. 26-31.
53. Кеохейн Р. О. Транснациональные отношения и мировая политика / Р. О. Кеохейн, Дж. С. Най (мл.) // Теория междунар. отношений: хрестоматия / под. ред. П. А. Цыганкова. – М.: Гордарики, 2002. – С. 33-55.
54. Кирилюк Ф. М. Новітня політологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ф. М. Кирилюк – К.: Центр учб. л-ри, 2009. – 564 с.
55. Кириченко С. О. Громадянське суспільство і права держава: поняття та зміст / С. О. Кириченко. – К.: Логос, 1999. – 47 с.
56. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Дж. Кін. – К.: К.І.С., АНОД, 2000. – 191 с.
57. Кола Д. Политическая социология / Д. Кола. – М.: Весь мир, 2001 – 406 с.
58. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства: теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: моногр. / А. Ф. Колодій. – Л.: Червона калина, 2002. – 272 с.
59. Кормич Л. І. Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України / Л. І. Кормич, Д. С. Шелест. – К.: АВРІО, 2004. – 262 с.
60. Коротков Д. С. Становлення політичної еліти України в контексті переходу від тоталітаризму до демократії / Д. С. Коротков // Сучас. укр. політика: політики і політологи про неї. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2010. – Вип. 19. – С. 85-95.
61. Кочубей Л. О. Виборчі технології: політичний аналіз (на прикладі виборів до парламенту сучасної України): моногр. / Л. О. Кочубей. – К.: Юрид. думка, 2006. – 280 с.
62. Кошелюк М. Е. Технологии политических выборов / М. Е. Кошелюк. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2004. – 239 с. 52
63. Коэн Д. Л. Гражданское общество и политическая теория: [пер. с англ.] / Д. Л. Коэн, Э. Арато; общ. ред. И. И. Мюрберг. – М.: Весь мир, 2003. – 453 с.
64. Кресіна І. Толерантність як цінність політичної і правової культури / І. Кресіна // Сучас. укр. політика. – К.: Центр соц. комунікацій, 2011. – Вип. 23. – С. 149-161.
65. Кудряченко А. І. Геополітика: підруч. / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. – К.: МАУП, 2004. – 294 с.
66. Куценко О. Правящая элита: качество власти в меняющемся обществе / О. Куценко // Современ. о-во. – 1993. – № 2. – С. 32-41.
67. Куценко О. Д. Суспільство нерівних: класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві / О. Д. Куценко. – Х.: ХНУ ім. В. Каразіна, 2000. – 315с.

68. Лавриненко В. Н. Исследование социальноэкономических и политических процессов / В. Н. Лавриненко, Л. М. Путилова. – М.: Инфра, 2010. – 208 с.
69. Ланцов С. А. Политическая конфликтология: уч. пособие / С. А. Ланцов. – М.: Прогресс, 2008. – 234 с.
70. Лебедева М. М. Политическое урегулирование конфликтов / М. М. Лебедева. – М.: Ин-т “Открытое общество”, 1997. – 510 с.
71. Легитимность // Полит. исслед. – 1997. – № 5. – С. 137-140.
72. Ледяев В. Г. Власть: концептуальный анализ / В. Г. Ледяев. – М.: Рос. полит. энцикл., 2001. – 384 с.
73. Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Дж. Сочинения: в 3 т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – С. 137-405.
74. Макар Ю. І. Політологія: навч. посіб. / Ю. І. Макар, О. Ю. Докаш, Т. П. Лаврук. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2010. – 596 с.
75. Макаренко Л. П. Психологічні засади політичного лідерства / Л. П. Макаренко // Політол. вісн.: зб. наук. пр. – К.: ІНТАС, 2009. – Вип. 42. – С. 125-136.
76. Малкин Е. Основы избирательных технологий / Е. Малкин, Е. Сучков. – 3-е изд., расшир. и доп. – М.: SPSSL-“Русская панорама”, 2002. – 464 с. 53
77. Макеев С. Есть ли в Украине военная элита / С. Макеев, А. Маначинский, Э. Лисицын // Полит. мысль. – 1995. – № 1 (5). – С. 23-41.
78. Мелешкина Е. Политический процесс: основные аспекты и способы анализа / Е. Мелешкина. – М.: Инфра, 2001. – 304 с.
79. Минк К. Стратегия адаптации бывших коммунистических элит / К. Минк, Ж.-Ш. Шурек // Полит. мысль. – 1994. – № 4. – С. 32-41.
80. Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Н. И. Михальченко. – К.: Ин-т социологии НАНУ, 2001. – 440 с.
81. Монтескье Ш. О духе законов / Ш. Монтескье. – М.: Мысль, 1999. – 211 с.
82. Морарь М. В. Сучасна українська політична думка про лідерство (політологічний аспект) / М. В. Морарь // Удосконалення навч.-вихов. процесу в вищ. навч. закл. / відп. зав. вип. О. В. Бойко. – Мелітополь, 2009. – Вип. 13. – С. 215-218.
83. Москаленко В. В. Політична особистість як політико-психологічний феномен / В. В. Москаленко // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – Сер. Психологія: зб. наук. пр. – 2007. – № 771. – С. 183-186.
84. Мухаев Р. Т. Политология / Р. Т. Мухаев. – М.: ПРИОР, 2000. – 432 с.
85. Обушний М. І. Політологія: довідник / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач. – К.: Довіра, 2004. – 599 с.
86. Ольшанский Д. В. Политический консалтинг / Д. В. Ольшанский, В. Ф. Пеньков. – СПб: Питер, 2005. – 448 с.

87. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет // Избр. тр.: пер. с исп. – М.: Весь Мир, 1997. – 704 с.
88. Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії й практики аналізу політики: [пер. з англ.] / В. Парсонс. – К.: Києво-Могилян. акад., 2006. – 549с.
89. Парсонс Т. Теория социальных систем / Т. Парсонс. –М.: Прогресс, 2000. – 235 с.
90. Перегудов С. П. Гражданское общество как политический феномен / С. П. Перегудов // Свобод. мысль. – 1992. –№ 9. – С. 23-31. 54
91. Пилипенко В. Владна еліта у контексті суспільного розвитку / В. Пилипенко, Ю. Привалов, В. Ніколаєвський. – К.:Фоліант, 2008. – 158 с.
92. Півнева Л. Політична і популярна культури як предмет політологічного аналізу / Л. Півнева // Політ. менедж.:укр. наук. журн. – К.: Укр. центр політ. менедж., 2006. – № 6. –С. 74-81.
93. Піча В. М. Політологія: підруч. / В. М. Піча, Н. М. Хома. – 3-тє вид., допов. – Л.: Магнолія, 2009. – 476 с.
94. Погорілий Д. Є. Політологія: кредитно-модульний курс: [навч. посіб.] / Д. Є. Погорілий. – К.: Інкос, 2008. – 432 с.
95. Политический процесс: основные аспекты и способы анализа / под ред. Е. Ю. Мелешкиной. – М.: Весь мир, 2001. – 304 с.
96. Політична культура суспільства: джерела, впливи, стереотипи: зб. статей і тез за матеріалами Всеукр. наук.-теорет. конф. – ХХ Харк. політ. читання. – Х.: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, НДІ державного буд-ва та місц. Самоврядування АПрН України, 2008. – 385 с.
97. Политология: учеб. пособие для вузов / науч. ред. А. А. Радугин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Центр, 2000. – 336 с.
98. Политология: энциклопедический словарь / общ.ред. Ю. И. Аверьянова. – М.: PUBLISHERS, 1993. – 403 с.
99. Політико-правові інститути сучасності: структура, функції, ефективність: моногр. / за ред. М. І. Панова, Л. М. Герасіної. – К.: Ін Юре, 2005. – 384 с.
100. Політичний клас у сучасній Україні: специфіка формування, тенденції розвитку: [моногр.] / Ф. М. Рудич [та ін.]; заг. ред. Ф. М. Рудич. – К.: Парламент. вид-во, 2010. – 336 с.
101. Політичний процес і політична еліта // Політ. думка. – 1993. – № 1. – С. 5-43.
102. Политология: словарь-справочник / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М.: Гардарики, 2000. – 328 с.
103. Політичні партії в Україні: інформ.-довід. вид. /редкол.: М. М. Рябець та ін. – К.: Центр. виборча комісія, 2001. –С. 11, 15.
104. Політологія посткомунізму: зб. наук. ст. / Є. Бистрицький, В. Полохало та ін. – К.: Політ. думка, 1995. – 435 с. 55

105. Політологія: зб. вправ і завдань для самостійної роботи. Глосарій: [метод. посіб. до підруч. "Політологія"] / за ред. А. Колодій. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 280 с.
106. Політологія: [у 2-х кн.] / А Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Косьмина. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2000. – Кн. 1: Політика і суспільство; Кн. 2: Держава і суспільство.
107. Політологія: акад. курс / М. І. Панов, Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – К.: Ін Юре, 2006. – 520 с.
108. Політологія: підруч. / М. І. Панов (кер. кол. авт.), Л. М. Герасіна, Н. П. Осипова та ін. – К.: Ін Юре, 2002. – 360 с.
109. Поліщук І. О. Концепція політичної культури: структурний аспект / І. О. Поліщук // Персонал. – 2005. – № 6. – С. 26-30.
110. Поліщук І. О. Маніпуляційні технології у президентській виборчій кампанії 2009-2010 в Україні / І. О. Поліщук // Гілея: зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 31. – С. 410-417.
111. Поліщук І. О. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу / І. О. Поліщук // Політ. менедж. – 2005. – № 6. – С. 42-49.
112. Поліщук І. О. Поняття "виборчі технології": основні концептуальні підходи / І. О. Поліщук, О. М. Моторнюк // Вісн. Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Сер.: філос., філос. права, політол., соціол. – 2010. – № 7. – С. 189-200.
113. Поліщук І. О. Інститут політичних партій: історія і сучасність / І. О. Поліщук // Персонал. – 2010. – № 1. – С.10-15.
114. Поліщук І. О. Еволюція культури політичних виборів в Україні: моногр. / І. О. Поліщук. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – 352 с.
115. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика / Г. Г. Почепцов. – К.: Знання, 2006. – 663 с.
116. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: моногр. / М. І. Панов (кер. кол. авт.), Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін.; за заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2008. – 320 с.
117. Пугачев В. П. Введение в политологию / В. П. Пугачев, А. И. Соловьев. – М.: АСПЕКТ ПРЕСС, 2002. – 477 с. 56
118. Райгородский Д. Я. Психология и психоанализ власти: хрестоматия / Д. Я. Райгородский. – Самара: Бахрах, 1999. – Т. 1. – 604 с.; Т. 2. – 576 с.
119. Романенко Ю. Феномен соціалізації: соціологічний та соціально-психологічний аспекти / Ю. Романенко // Політ. менедж. – 2011. – № 4 (49). – С. 3-11.
120. Романовский А. Г. Феномен личности в современной политической жизни общества / А. Г. Романовский // Вісн.Харк. нац. ун-ту. – Сер. Психологія: зб. наук. пр. – 2007. – № 771. – С. 223-226.
121. Рудакевич О. Функції національної політичної культури: теоретико-методологічний аспект / О. Рудакевич // Сучас. укр. політика. – К.: Центр соц. комунікацій, 2011. – Вип.22. – С.117-126.

122. Рябий Ю. О. Фактори впливу на системні зміни українського суспільства та його політичної культури /Ю. О. Рябий // Політол. вісн.: зб. наук. пр. – К.: ІНТАС, 2009. –Вип. 41. – С. 325-339.
123. Санистебан Л. С. Основы политической науки /Л. С. Санистебан. – М.: МП Владан, 1992. – 123 с.
124. Селютіна Н. Ф. Формування політико-адміністративної еліти і особливості прояву її суб'єктного потенціалу на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.:25.00.01 / Н. Ф. Селютіна. – Х.: Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; Харк. регіон. ін-т держ. упр., 2006. – 22 с.
125. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика) / О. В. Скрипнюк. – К.: Логос, 2006. – 368 с.
126. Слюсаренко А. Р. Історія української конституції /А. Р. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К.: Знання,1993. – 187 с.
127. Соловьёв А. И. Три облика государств – три стратегии гражданского общества / А. И. Соловьёв // Полис. – 1996. –№ 6. – С. 29-38.
128. Социологический словарь / отв. ред.: Г. В. Осипов,Л. Н. Москвичев. – М.: Норма, 2008. – 607 с.
129. Степаненко В. П. Глобальное гражданское общество: концептуализация и посткоммунистические интерпретации / В. П. Степаненко // Социол.: теория, методы, маркетинг. –2005. – № 2. – С. 156-175.
130. Сурмін Ю. Виборчі технології / Ю. Сурмін,Д. Наріжний. – Д.: Пороги, 2001. – 120 с.
131. Суспільна трансформація: концептуалізація, тенденції, український досвід / за ред.: В. В. Танчера, В. П. Степаненка. – К.: Ін-т соціол. НАНУ, 2004 – 133 с.
132. Сучасний виборчий PR: навч. посіб. / В. В. Лісничий, В. О. Грищенко, В. М. Іванов, М. В. Кінах. – Сєверодонецьк: ЄВРІКА, 2001. – 480 с.
133. Токвиль А. де. Про демократію в Америці / А. Токвиль. – К.: Всесвіт, 1999. – 373 с.
134. Траверсе О. О. Інституційні зміни та лідерство в українській політиці початку демократичних змін / О. О. Траверсе // Віче. – 2007. – № 18 (спецвипуск). – С. 25-27.
135. Траверсе О. О. Політичне лідерство: поняття, дискурс, практика / О. О. Траверсе // Віче. – 2006. – № 17-18. –С. 73-76.
136. Украина: лидерство, элита, власть: [материалы дискуссии] // Полит. мысль. – 1994. – № 3. – С. 17–44.
137. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: [кол. моногр.] / за ред.Ф. М. Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 488 с.

138. Фесенко В. Вітчизняна політична еліта у контексті “проекту Україна” / В. Фесенко // Незалеж. культур. часоп. “Ї”. –2006. – № 45. – С. 116-121.
139. Фуко М. Воля к истине. По ту сторону знания, власти и сексуальности [пер. с фр.] / М. Фуко. – М.: Касталь, 1996. – 448 с.
140. Хайек Ф. А. Дорога к рабству / Ф. А. Хайек. – М.: Новое изд-во, 2005. – 264 с.
141. Халипов В. Ф. Власть: кратологический словарь / В. Ф. Халипов. – М.: Республика, 1997. – 431 с.
142. Халипов В. Ф. Энциклопедия власти / В. Ф. Халипов. – М.: Акад. проект; Культура, 2005. – 1055 с.
143. Хилько М. Політична культура населення України: аналіз розвитку громадянських якостей / М. Хилько // Політ. менедж. – 2007. – № 1. – С. 115-126. 58
144. Ховард М. М. Слабость гражданского общества в посткоммунистической Европе / М. М. Ховард. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 191 с.
145. Чешков М. А. Социальный профиль верхов (Исследования постколониальных элит и опыт для России) / М. А. Чешков. – М.: Ин-т мировой экономики и междунар. отношений РАН, 1997. – 51 с.
146. Чиркин В. Е. Современное государство / В. Е. Чиркин. – М.: Междунар. отношения, 2001. – 416 с.
147. Шайхутдинов Р. Охота на власть / Р. Шайхутдинов. – М.: Россельхозакадемия, 2005. – 484 с.
148. Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій і партійних систем: навч. посіб. / Ю. Р. Шведа. – Л.: Тріада плюс, 2004. – 528 с.
149. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія: [підруч.] / П. П. Шляхтун. – К.: ЦУЛ, 2010. – 472 с.
150. Шмиттер Ф. Неокорпоративизм / Ф. Шмиттер // Полит. исслед. – 1997. – № 2. – С. 32-43.

Інформаційні ресурси

7. <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-1.html> – підручники з політології.
8. <http://chitalka.net.ua/zmist/politologija.html> – підручники з політології.
9. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> – закон України «Про політичні партії в Україні».
10. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> – закон України «Про громадські об'єднання».
11. <http://zakon1.rada.gov.ua> – сайт Верховної Ради України.

12. <http://old.minjust.gov.ua/31094> – реєстр політичних партій.
13. <http://www.nbu.gov.ua/portal/books.html> – НБУ ім. В. І. Вернадського.
14. <http://library.kr.ua/libworld/elib.html> – електронні бібліотеки України.

УДК (321)
ББК 66
К-49

Климончук В.Й. Вступ до спеціальності: Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 052 – «Політологія».

В авторській редакції.

Підписано до друку 03.09.2019. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн.друк.арк. 4,84. Наклад 100 прим. Зам. №84. від 01.07.2019

Друк: підприємець Голіней О.М.
76008, Україна, м.Івано-Франківськ, вул.Галицька, 128,
Тел.:(0342) 580 432, +38 050 540 30 64
e-mail: gsm1502@ukr.net

